

A light blue map of the Czech Republic with regional boundaries, serving as a background for the title text.

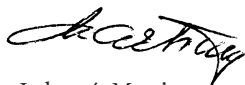
**ŠKOLSTVÍ
POD LUPOU
2002**

ÚIV
2003

Naše poděkování patří členům týmu, kteří se podíleli na tvorbě Krajské ročenky a publikace Školství pod lupou.

Dále touto cestou děkujeme pracovníkům krajských a obecních úřadů, kteří se nemalou měrou podílejí na sběru statistických dat a bez jejichž spolupráce by tato publikace nemohla vzniknout.

Naše zvláštní poděkování patří sekretariátu INES OECD, který povolil ÚIV použít indikátory, které OECD zveřejňuje ve své publikaci Education at a Glance.

Lubomír Martinec
národní koordinátor INES OECD

Michaela Kleňhová
ředitelka divize statistických informací
a analýz ÚIV
členka Technické skupiny
INES OECD

Obsah

Úvod	5
KONTEXT VZDĚLÁVÁNÍ	7
Relativní velikost populace školního věku	7
FINANČNÍ ZDROJE VLOŽENÉ DO VZDĚLÁVÁNÍ	11
Jednotkové výdaje na žáka	11
PŘÍSTUP KE VZDĚLÁVÁNÍ, ÚČAST NA NĚM A PRŮCHOD VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVOU	15
Ukončení vzdělávání na jednotlivých vzdělávacích úrovních	15
Podíly absolventů základních, středních a vyšších odborných škol na odpovídající věkové populaci	15
ŠKOLNÍ PROSTŘEDÍ A ORGANIZACE ŠKOL	19
Platy učitelů mateřských, základních, středních a vyšších odborných škol	19
Průměrné platy učitelů v meziročním srovnání	23
Platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků na jednotlivých typech a druzích škol	25
Počet žáků na pedagogického pracovníka	29
Individuální, společenské a pracovní přínosy ze vzdělávání	34
Míry nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání	35
Nezaměstnanost absolventů podle dosaženého stupně vzdělání	38
Výdělky a dosažené vzdělání	39
Průměrné mzdy podle nejvyššího dosaženého vzdělání	43
Vztah průměrných mezd podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání ke mzdám těch, kteří mají středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou, podle pohlaví a podle věkových kategorií	45
VÝUKA JAZYKŮ	49
Podíly žáků v denním studiu učících se cizí jazyk	49
VYSVĚTLIVKY POUŽITÝCH POJMŮ	55
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	57
 TABULKY V TEXTU:	
Tabulka 1: Přehled zaměstnaneckých platů v jednotlivých regionech, 2002 (v Kč)	22
Tabulka 2: Průměrné měsíční mzdy učitelů (zřizovatelé MŠMT, obec a kraj) v letech 1995–2002 (v Kč)	23
Tabulka 3: Meziroční přírůstky (pokles) průměrných platů učitelů na všech vzdělávacích úrovních (zřizovatelé MŠMT, obec a kraj) v letech 1995–2002 (v %)	23
Tabulka 4: Míry nezaměstnanosti (v %) v letech 1996–2002	35
 GRAFY V TEXTU:	
Graf 1: Demografický vývoj populace školního věku a jeho odhad z hlediska jednotlivých kohort od roku 1995 do roku 2010 v ČR	7
Graf 2: Podíl věkové skupiny 3–5letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)	8
Graf 3: Podíl věkové skupiny 6–14letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)	9
Graf 4: Podíl věkové skupiny 15–18letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)	9
Graf 5: Podíl věkové skupiny 19–21letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)	9
Graf 6: Průměrné měsíční platy učitelů mateřských a základních škol, 2002 (v Kč)	20
Graf 7: Průměrné měsíční platy učitelů jednotlivých druhů SŠ, 2002 (v Kč)	20

Graf 8: Průměrné měsíční platy učitelů speciálních škol, 2002 (v Kč)	21
Graf 9: Průměrné měsíční platy učitelů vyšších odborných škol, 2002 (v Kč)	21
Graf 10: Meziroční srovnání průměrných měsíčních platů učitelů mateřských a základních škol za rok 2002 s rokem 2001 (v Kč)	23
Graf 11: Meziroční srovnání průměrných měsíčních platů učitelů středních škol celkem a vyšších odborných škol za rok 2002 s rokem 2001 (v Kč)	24
Graf 12: Meziroční srovnání průměrných měsíčních platů učitelů na jednotlivých druzích SŠ za rok 2002 s rokem 2001 (v Kč)	24
Graf 13: Průměrné měsíční platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků mateřských a základních škol, 2002 (v Kč)	25
Graf 14: Průměrné měsíční platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků na jednotlivých druzích SŠ, 2002 (v Kč)	26
Graf 15: Průměrné měsíční platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků speciálních škol za rok 2002 (v Kč)	26
Graf 16: Podíl průměrných měsíčních platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků mateřských a základních škol k průměrné měsíční mzdě zaměstnance v regionu, 2002 (v %)	27
Graf 17: Podíl průměrných měsíčních platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků na jednotlivých druzích SŠ k průměrné měsíční mzdě zaměstnance v regionu, 2002 (v %)	28
Graf 18: Podíl průměrných měsíčních platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků vyšších odborných škol k průměrné měsíční mzdě zaměstnance v regionu, 2002 (v %)	28
Graf 19: Počet žáků na pedagogického pracovníka v MŠ	30
Graf 20: Počet žáků na pedagogického pracovníka v ZŠ	30
Graf 21: Počet žáků na pedagogického pracovníka na SŠ	31
Graf 22: Počet žáků na pedagogického pracovníka na VOŠ	31
Graf 23: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka v MŠ	33
Graf 24: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka v ZŠ	33
Graf 25: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka na SŠ	34
Graf 26: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka na VOŠ	34
Graf 27: Míra nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání v populaci 25–64letých, 2002 (v %)	37
Graf 28: Míra nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání v populaci 25–64letých: muži, 2002 (v %)	37
Graf 29: Míra nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání v populaci 25–64letých: ženy, 2002 (v %)	38
Graf 30: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – ZŠ, 2001 a 2002 (v %)	40
Graf 31: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – vyučení bez maturity, 2001 a 2002 (v %)	40
Graf 32: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – vyučení s maturitou, 2001 a 2002 (v %)	41
Graf 33: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – SOŠ, 2001 a 2002 (v %)	41
Graf 34: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – gymnázia, 2001 a 2002 (v %)	42
Graf 35: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – VOŠ, 2001 a 2002 (v %)	42
Graf 36: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – VŠ, 2001 a 2002 (v %)	43
Graf 37: Průměrné hrubé měsíční mzdy zaměstnanců celkem podle nejvyššího dosaženého vzdělání za 2. a 4. čtvrtletí roku 2002 ve srovnání s rokem 2001 (v Kč)	44
Graf 38: Relativní příjmy ze zaměstnání – celkem – pro věkové skupiny 25–64 let podle úrovně dosaženého vzdělání, úplné střední vzdělání = 100 %, 2002 (v %)	47
Graf 39: Podíly žáků základních škol učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)	51
Graf 40: Podíly žáků středních škol učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)	51
Graf 41: Podíly žáků gymnázií učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)	52
Graf 42: Podíly žáků středních odborných škol učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)	53
Graf 43: Podíly žáků středních odborných učilišť učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)	54

ÚVOD

Školství pod lupou 2002 navazuje na předchozí publikaci Školství pod lupou 2001, která byla první svého druhu a snažila se zachytit i stručně popsat vývoj českého školství od Sametové revoluce do roku 2000 s akcentem na některá témata.

Loňská publikace Školství pod lupou 2001 byla součástí projektu „K 2001 – Datová obslužnost krajů“, který byl zaměřen na vytvoření nového systému statistických údajů, z něhož by mohli čerpat jak pracovníci krajských úřadů, tak i odborní pracovníci zabývající se problematikou školství a vzdělávání. Projekt byl schválen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR a jedním z jeho úkolů bylo poskytnout statistické informace o školství v souvislosti s členěním na nově vzniklé územně správní celky.

Letošní publikace, která má stejnou strukturu jako publikace předchozí, je analogicky začleněna do projektu „K 2002 – Datová obslužnost krajů“, – a tvoří součást ediční řady K 2002 (Kraje 2002) obsahující tři typy publikací:

1. **Krajská ročenka školství 2002** – statistická ročenka školství obsahuje podrobné informace o vybraných ukazatelích školské problematiky z regionálního pohledu
2. **Školství do kapsy** – publikace malého formátu, v níž uživatelé najdou takřka všechny datové údaje v regionálním členění
3. **Školství pod lupou 2002** – analytická publikace s komentářem vybraných ukazatelů Krajské ročenky školství 2002.

Při přípravě všech titulů ediční řady se opět vycházelo z požadavků klientů (představitelů nových územně správních celků) a z publikace zaměřené na mezinárodní statistická srovnání v oblasti vzdělávání s názvem „Education at a Glance“, každoročně vydávané OECD. Ukazatele, které byly použity ve všech uvedených publikacích, jsou koncipovány v souladu s mezinárodně uznávanými ukazateli.

Stěžejní publikací celé řady je – stejně jako v minulém roce – Krajská ročenka školství, která je tematicky rozdělena do sedmi hlavních kapitol. Každá z nich má pak značný počet podkapitol, které jsou věnovány jednotlivým ukazatelům. Jde o následující okruhy:

- A) Kontext vzdělávání
- B) Finanční zdroje vložené do vzdělávání
- C) Přístup ke vzdělávání, účast na něm a průchod vzdělávací soustavou
- D) Školní prostředí a organizace škol
- E) Individuální, společenské a pracovní přínosy ze vzdělávání
- F) Vzdělávání cizinců
- G) Výuka jazyků

Poslední, sedmá kapitola byla do ročenky zařazena nově, a to z důvodu narůstající poptávky po informacích, které se týkají výuky jazyků. Pro přehlednost zachováváme v publikaci Školství pod lupou stejné členění kapitol jako v krajské ročence.

Vzhledem k tomu, že tak rozsáhlou oblast, jako je školství, nelze v naší publikaci analyzovat jako celek, zaměřili jsme se i v letošním roce pouze na některá témata v rámci jednotlivých okruhů. Jediný okruh, kterému zde nevěnujeme pozornost a neobjevl se ani v předešlé publikaci Školství pod lupou 2001, je *Vzdělávání cizinců*, neboť počet cizinců vzdělávaných v regionálním školství je zanedbatelný. Pozorný čtenář si jistě povšimne, že v žádné z kapitol nejsou zmiňovány vysoké školy. Důvodem je skutečnost, že tyto vzdělávací instituce mají vesměs nadregionální charakter a nejsou určeny pouze pro studenty žijící v regionu.

Ve srovnání s Krajskou ročenkou školství 2002 obsahuje publikace **Školství pod lupou 2002** méně tabulek a grafů a je zaměřena především na analýzu vybraných ukazatelů.

Školství pod lupou 2002 je již druhá publikace svého druhu.

Školství pod lupou 2002 je analytická publikace.

Jsme přesvědčeni, že v publikaci najdete informace, které Vám usnadní orientaci v oblastech tak komplikovaných, jako je školství a vzdělávání. Zájemcům o konkrétní datové podklady nebo podrobnější informace pak doporučujeme, aby využili Krajské ročenky školství a datové publikace Školství do kapsy.

Příjemné čtení Vám přeje

Kolektiv autorů

Publikaci zpracovali:

Mgr. Pavla Cibulková

RNDr. Hana Hlavínová

Bc. Vladimír Hulík

RNDr. Michaela Kleňhová

Mgr. Simona Pikálková

Ing. Lenka Režnická

a kolektiv

KONTEXT VZDĚLÁVÁNÍ

V úvodní kapitole naší publikace se i v tomto roce v souvislosti s kontextem vzdělávání zaměříme na relativní velikost populace školního věku.

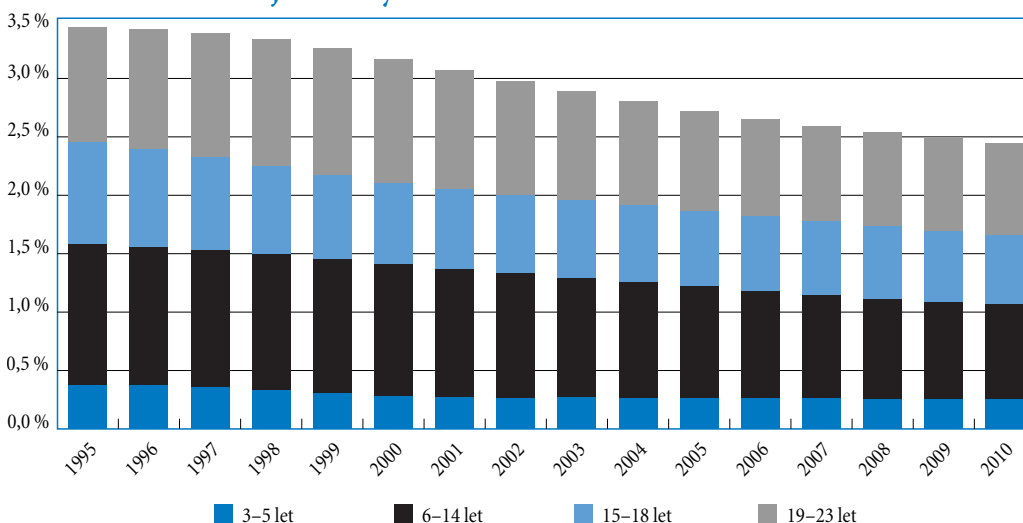
RELATIVNÍ VELIKOST POPULACE ŠKOLNÍHO VĚKU

Při koncepci vzdělávací politiky každé země je nutné vycházet z informací, které se týkají velikosti populace na jednotlivých vzdělávacích úrovních. Počet dětí a velikost populace potenciálních studentů patří mezi klíčové faktory pro formování poptávky po vzdělávání, pro modelování finanční náročnosti vzdělávání a budoucích potřeb lidských zdrojů. Relativní velikost populace školního věku je do značné míry závislá na demografickém vývoji obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že od roku 1990 se počet narozených dětí neustále snižuje, pomineme-li stagnaci v letech 2000 až 2002, stále výrazněji se oslabují populační ročníky odpovídající mateřským (3–5 let) a základním školám (6–14 let). Od roku 2004 tento pokles postihne i typickou populaci středoškoláků (15–18 let).

Věnujme se nyní **podílům** jednotlivých věkových skupin obyvatelstva, které odpovídají jednotlivým stupňům vzdělávání, v celkové populaci, a to nejprve v **celorepublikovém měřítku**.

Relativní velikost populace školního věku souvisí s demografickým vývojem obyvatelstva.

Graf 1: Demografický vývoj populace školního věku a jeho odhad z hlediska jednotlivých kohort od roku 1995 do roku 2010 v ČR

Ačkoliv počet osob v **absolutní výši** neustále klesá, **podíly** jednotlivých kohort na celkové populaci v porovnání se stavem k 1. 7. 2001 prakticky stagnují, respektive velmi mírně rostou. V **celorepublikovém průměru** tvoří kohorta odpovídající předškolnímu vzdělávání (3–5letí) 2,6 % populace.

Kohorta odpovídající typické věkové populaci základní školy (6–14letí) tvoří desetinu obyvatel republiky (10,6 %). Podíl dětí ve věku 15–18 let, tedy typické věkové populace středoškoláků, je 5,2 % a populace 19–21letých (odpovídající typickému věku pro vzdělávání na vyšších odborných školách) tvoří 4,2 %.

Z **hlediska jednotlivých regionů** obecně platí, že v **ekonomicky silných krajích je populace ve věku 3–21 let zastoupena méně než v krajích ekonomicky slabších**. Tato skutečnost je ovlivněna několika faktory, jedná se například o rozhodnutí rodičů mít pouze jedno dítě, aby nedošlo ke zhoršení relativně příznivé ekonomické situace rodiny. Důvodem může být i odkládání odchodu žen na mateřskou dovolenou kvůli budování kariéry, a to v souladu se současným trendem, kdy se mateřství posouvá až za hranici 30 let. V neposlední řadě se na situaci podílí také migrace obyvatelstva produktivního věku za prací do ekonomicky silných krajů, jejímž důsledkem je relativně nižší podíl lidí do jedenadvaceti let v těchto krajích.

Relativní velikost populace školního věku v ČR

Relativní velikost populace školního věku v jednotlivých regionech

Téměř ve všech věkových skupinách (3–5, 6–14, 15–18, 19–21) je regionální situace podobná. Nejnižší zastoupení všech věkových skupin mají kraje Praha, Středočeský (mimo 3–5leté) a Plzeňský, naopak výrazně vysoké zastoupení všech sledovaných věkových skupin lze nalézt v krajích Vysočina, Pardubickém, Karlovarském a Ústeckém. Statisticky průměrnou oblastí naší republiky je Jihozápad, kdy nízké hodnoty kraje Plzeňského jsou vyvažovány vyššími hodnotami kraje Jihočeského.

Nyní se zaměříme na jednotlivé segmenty uvažované v rámci populace školního věku. **Podíl populace 3–5letých**, tedy potenciálních návštěvníků mateřských škol, se na celkové populaci v jednotlivých krajích pohybuje v rozmezí od 2,1 % do 2,8 %. Nejnižší hodnotu vykazuje Praha, s podprůměrnými hodnotami ve všech uváděných věkových kategoriích, a nejvyšší hodnotu kraj Vysočina. Spolu s Prahou se pod úroveň celorepublikového průměru pohybují i Plzeňský kraj (2,5 %) a Jihomoravský kraj (2,6 %).

Podíl populace odpovídající vzdělávání na základních školách (6–14letí) se pohybuje v rozmezí od 8,8 % v Praze po 11,4 % na Vysočině. Situace je zde obdobná jako u populace předškolních dětí. Pod celorepublikovou úroveň jsou hodnoty v Praze, Plzeňském (10,3 %) a Středočeském kraji (10,5 %). Výrazně vyšší hodnoty než je celorepublikový průměr jsou v krajích Vysočina, Moravskoslezském (11,4 %), Ústeckém, Libereckém a Pardubickém (shodně 11,0 %).

V případě **populace 15–18letých, tedy typické populace odpovídající vzdělávací úrovni žáků středních škol**, se hodnoty ukazatele pohybují od 4,5 % v Praze do 5,6 % na Vysočině. Pod průměr za celou republiku se kromě Prahy dostávají i Plzeňský (5,1 %), Středočeský (5,1 %) a Královohradecký kraj (5,2 %). Nadprůměrné hodnoty najdeme kromě Vysočiny i v kraji Moravskoslezském (5,5 %) a Zlínském (5,5 %).

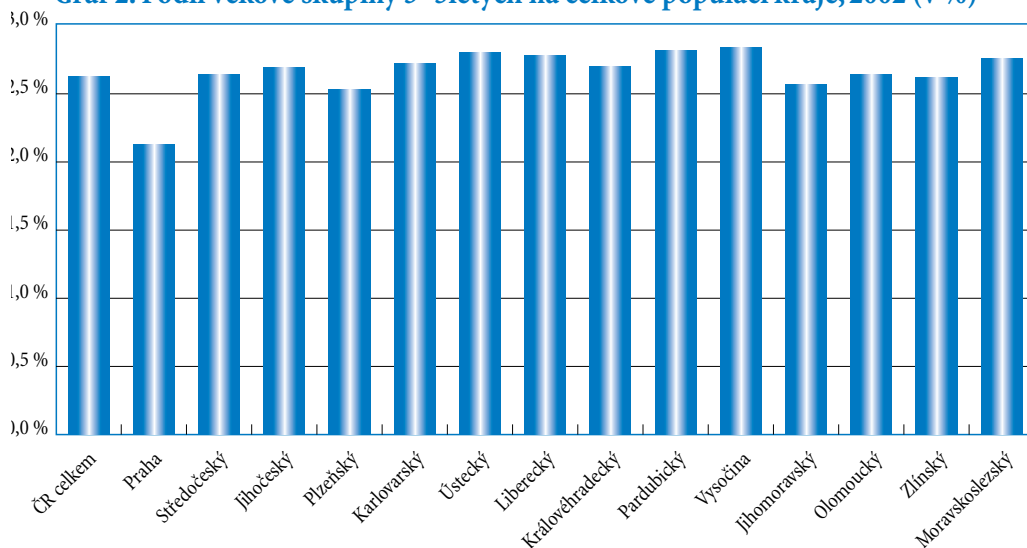
Pro populaci 19–21letých, tedy populaci odpovídající žákům vyšších odborných škol, se hodnoty ukazatele pohybují od 3,9 % v Praze do 4,5 % na Vysočině. Pod průměrnou celorepublikovou hodnotu se kromě Prahy, stejně jako v případě populace odpovídající středoškolskému studiu, dostávají i Středočeský (4,1 %), Královohradecký (4,1 %) a Plzeňský kraj (4,2 %). Hodnoty vyšší než průměr ČR potom vykazují mimo Vysočiny i kraje Olomoucký (4,4 %) a Zlínský (4,4 %).

Z uvedených údajů je patrné **výjimečné postavení Prahy**, jako regionu s mohutným ekonomickým potenciálem, který má všechny atributy ekonomicky silného regionu, a vykazuje tedy ve všech sledovaných kohortách nejnižší hodnoty. Souvisí to především s odkládáním mateřství na pozdější dobu kvůli kariéře a s celkovým životním stylem v hlavním městě. Je třeba si uvědomit, že nízké hodnoty podílů populace školního věku jdou obvykle ruku v ruce s příznivou vzdělanostní strukturou daného regionu.

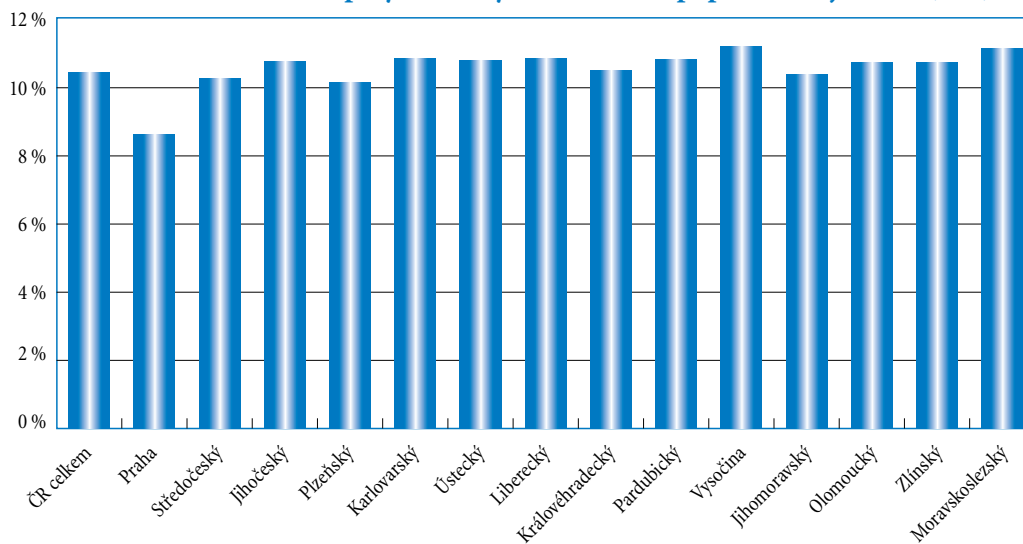
Naopak v kraji **Vysočina** jsou nejvyšší podíly populace školního věku u všech sledovaných věkových skupin.

Nízké hodnoty podílů populace školního věku obvykle souvisejí s příznivou ekonomickou situací i vzdělanostní strukturou daného kraje.

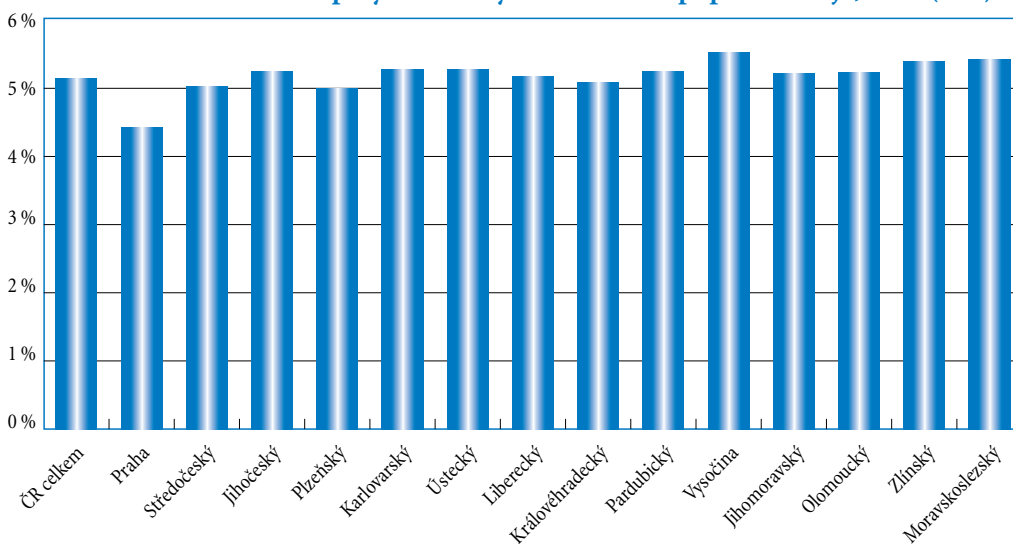
Graf 2: Podíl věkové skupiny 3–5letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)

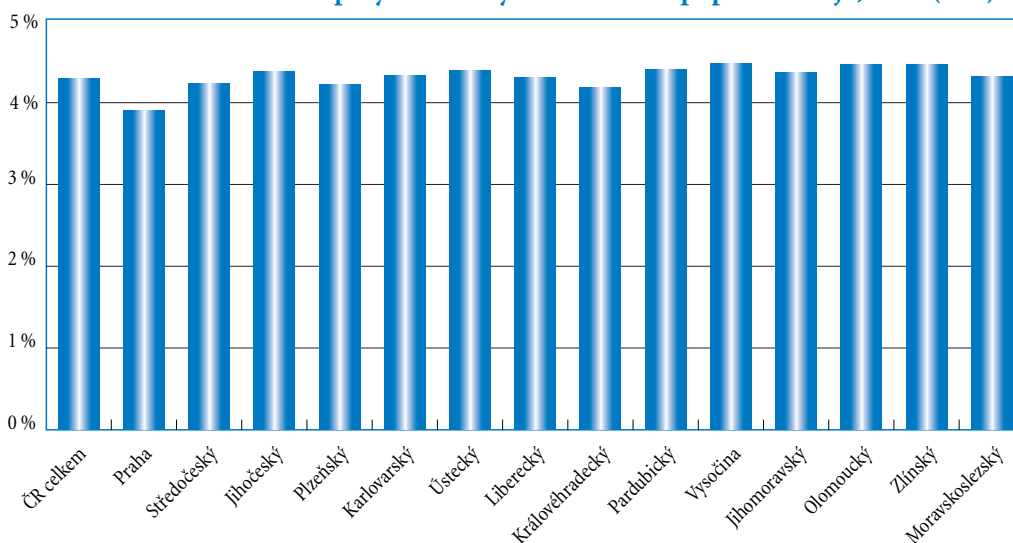
Graf 3: Podíl věkové skupiny 6–14letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)

Graf 4: Podíl věkové skupiny 15–18letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)

Graf 5: Podíl věkové skupiny 19–21letých na celkové populaci kraje, 2002 (v %)

FINANČNÍ ZDROJE VLOŽENÉ DO VZDĚLÁVÁNÍ

Význam vzdělání byl v době naší socialistické minulosti mnohdy nedoceňován, teprve v posledních letech je i u nás na vzdělání pohlíženo jako na investici, která přispívá k rozvoji osobnosti a následně i k rozvoji celé společnosti. Jako každá investice také vzdělávání s sebou pochopitelně nese potřebu finančních vkladů, ale i lidských zdrojů. Je tedy nutné zmapovat množství finančních prostředků, které jsou na vzdělávací proces vynakládány. V optimálním případě se jedná o všechny finanční zdroje, tedy jak veřejné (veškeré výdaje veřejných rozpočtů), tak soukromé (výdaje žáků, vlastníků vzdělávacích institucí, sponzorů, ...). Bohužel ne všechny tyto údaje jsou v současné době dostupné¹. Provedme krátkou rekapitulaci událostí, které se vážou k financování školství:

V roce 2001 došlo v České republice v důsledku transformace veřejné a státní správy i ke změně finančních toků ve školství (viz Krajská ročenka 2001).

V roce 2002 pokračovala reforma veřejné správy, která byla završena zrušením okresních úřadů k 31. 12. 2002 a přesunem jejich kompetencí na kraje a obce s rozšířenou působností.

Situace v roce 2001 a 2002 se velmi liší od předchozích let. Část výdajů, které byly dříve vynakládány z rozpočtu MŠMT, se přesunula do výdajů rozpočtové kapitoly 700-Obce, DSO a krajské úřady, na přechodnou dobu (od začátku roku 2001 až do zrušení okresních úřadů k 31. 12. 2002) i do výdajů rozpočtové kapitoly 380-Okresní úřady.

V roce 2002 byly z rozpočtu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR hrazeny přímé náklady škol a školských zařízení (mzdové náklady, náklady na učební pomůcky hrazené státem ze zákona) zřizovaných obcemi a krajskými úřady. Provozní výdaje byly zabezpečovány z rozpočtů zřizovatelů, v naprosté většině škol a zařízení tedy z rozpočtů krajů a obcí. Dotace poskytnuté soukromým školám a školským zařízením byly čtvrtletně účelově převáděny z rozpočtu ministerstva školství přímo na kraje a Magistrát hlavního města Prahy. Odbory školství krajských úřadů a Magistrátu hlavního města Prahy je poskytovaly jednotlivým organizacím. Neinvestiční dotace církevním školám, předškolním a školským zařízením byly účelově poskytovány přímo z ministerstva školství. Výdaje na školy zřizované MŠMT byly zcela financovány přímo ministerstvem.

Důsledkem těchto změn byly velké problémy s kompletací dat o financování školství jak v roce 2001, tak i v roce 2002. Proto je ve většině případů možné vyčíslit pouze údaje za celou ČR, nikoli za kraje či dokonce za okresy.

JEDNOTKOVÉ VÝDAJE NA ŽÁKA

Tento ukazatel, charakterizující jeden ze dvou aspektů efektivity vzdělávacího systému v daném kraji, **udává jednotkovou finanční náročnost vzdělávacího systému**. Výdaje na jednoho žáka zobrazují cenu vzdělávání, kterou jsou zatěžovány veřejné rozpočty. Je nutné dodat, že druhým aspektem jsou **výsledky vzdělávání**.

Objem finančních prostředků, které jsou ze státního rozpočtu vynakládány na jednoho žáka, charakterizuje nejen vzdělávací politiku země, ale i finanční náročnost vzdělávacího procesu. Lze říci, že tento ukazatel do jisté míry vypovídá i o bohatství a kulturní vyspělosti národa. Při analýze rozdílů ve výši finančních prostředků na žáka v jednotlivých vzdělávacích úrovních i v regionech je nutné vycházet jak ze znalosti mechanismu způsobu financování škol, tak i ze znalosti institucionální a oborové skladby škol v jednotlivých regionech, protože na obou těchto faktorech hodnota ukazatele závisí. Dalším faktorem, který může výši finančních prostředků na žáka ovlivnit, je i směr, kterým se ubírá vzdělávací politika daného regionu. Některé regiony pocítují potřebu posílit vzdělávání na základních školách na úkor vzdělávání středoškolského, jinde je tomu naopak. Totéž se týká i vztahu středních odborných učilišť a středních

Vzdělání je investicí z hlediska individuálního i celospolečenského.

Transformace a reformy v oblasti financování školství

Finanční náročnost vzdělávacího procesu je charakterizována objemem finančních prostředků na jednoho žáka.

¹ V minulých letech byly k dispozici údaje o výdajích na školství z rozpočtových kapitol 333-MŠMT a 700-Obce, DSO a KÚ; v roce 2001 a 2002 i z kapitoly 380-Okresní úřady, naprosto však postrádáme např. informace o výdajích z dalších veřejných a soukromých zdrojů.

odborných škol. V širším kontextu vše souvisí i s ekonomickou situací regionu, mírou nezaměstnanosti a požadavky trhu práce.

Matematicky jsou výdaje na jednoho žáka podílem celkových výdajů na vzdělávání a počtu žáků. Je však třeba vzít v úvahu i další důležité faktory, jako vliv velikosti škol, poměr mezi počtem žáků a počtem pedagogů, velikost tříd a provozní náročnost školy. Počty žáků, zejména v mateřských, základních a částečně i středních školách, jsou dány především velikostí populace odpovídajícího věku. Na středoškolské úrovni a úrovních vyšších však hraje významnou roli i oborová a institucionální nabídka v regionu, do hodnoty ukazatele se zde tedy promítá i různá finanční náročnost jednotlivých studijních oborů. Nezanedbatelným faktorem ovlivňujícím jednotkové výdaje na žáka je i podíl žáků v denním studiu a v ostatních formách studia.

Uvažovaný ukazatel popisuje finanční náročnost vzdělávání jednoho žáka mateřské, základní, střední a vyšší odborné školy² v roce 2002. Výše těchto jednotkových výdajů je díky normativní metodě financování do značné míry závislá na výši republikového normativu na žáka, který je pro jednotlivé typy škol a skupiny oborů vzdělávání pevně stanoven. U jednotlivých škol však mohou díky oborové a institucionální skladbě nastat poměrně velké rozdíly ve výši výdajů na žáka, které škola z rozpočtu obdrží. Ukazatel porovnává celkovou výši finančních běžných výdajů vynaložených z rozpočtu obcí, DSO, krajských a okresních úřadů na mateřské, základní a střední školy v roce 2002 s přepočtenými počty žáků.

*Hodnoty ukazatele
v celostátním měřítku*

V celostátním měřítku bylo na dítě umístěné v mateřské škole v roce 2002 z rozpočtu obcí, DSO, okresních a krajských úřadů v průměru vyčleněno 31 242 Kč. Finanční náročnost **žáka základní školy** se pohybovala na úrovni 27 935 Kč. Na jednoho **středoškoláka** (včetně žáků vyšších odborných škol) bylo uvolněno v roce 2002 ze státní pokladny v průměru celkem 37 980 Kč, přičemž podstatně dražší je studium žáka v odborném vzdělávání. Nejvíce prostředků se vynakládalo na žáka středního odborného učiliště (v průměru 44 215 Kč), následuje žák střední a vyšší odborné školy (37 410 Kč). Nejlevnější byla výuka žáka gymnázia (v průměru 30 451 Kč).

*Hodnoty ukazatele
v regionálních
souvislostech.*

V porovnání s celkovým trendem mohou **jednotlivé regiony** vykazovat určité odchylky, které jsou logickým důsledkem regionálních specifik, a vzdělávací systém musí na tato specifika reagovat. **Velikost odchylky však udává cenu, kterou kraj za své specifické odlišnosti platí, případně zisk, který mu z jeho specifik plyne.** V případě snah o úpravy vzdělávacích systémů v jednotlivých krajích pak lze na efektivitu jednotlivých vzdělávacích segmentů systému pohlížet jako na jednu z výchozích informací, je však nutné zároveň zohlednit i daná specifika vzdělávací soustavy kraje.

Průměrné výdaje na dítě umístěné v mateřské škole se v jednotlivých krajích pohybovaly v rozmezí 29 045 Kč–37 382 Kč. Více než 30 tisíc korun v průměru bylo ze státního rozpočtu investováno do předškolní výchovy dítěte v deseti krajích, nejvíce v Praze (37 382 Kč). Hodnoty ukazatele v ostatních krajích jsou poměrně homogenní a pohybují se v rozmezí 30,1 až 32,7 tisíc Kč. Pod hranicí 30 tis. korun bylo do předškolní výchovy jednoho dítěte investováno v kraji Vysočina (29 045 Kč), Jihomoravském (29 832 Kč), Středočeském (29 895 Kč) a Zlínském (29 952 Kč) kraji.

Výdaje na žáka základní školy se v jednotlivých regionech (s výjimkou extrémních hodnot v Praze – 33 382 Kč a v Jihočeském kraji – 29 519 Kč) liší maximálně o 2,8 tisíce korun. Pohybují se v rozmezí od 26 009 Kč v Pardubickém kraji do 28 866 Kč v Plzeňském kraji.

Průměrné výdaje na žáka střední školy (včetně vyšších odborných škol) se pohybují v rozmezí od 34 964 Kč v Plzeňském kraji do 42 409 Kč v Karlovarském kraji (v průměru „stál“ v roce 2002 jeden žák střední školy 37 980 Kč). Vzhledem k tomu, že střední a vyšší odborné školství je velmi rozmanité a republikové normativy běžných výdajů na žáka středních a odborných vyšších škol se liší podle finanční náročnosti oborů, které žáci studují, mohou být rozdíly v rámci regionů poměrně veliké. Do skupiny krajů, jejichž výdaje na žáka střední a vyšší odborné školy přesáhly hranici 40 tisíc Kč, tedy o více než

² Z důvodů chybného zaúčtování výdajů na vyšší odborné školy na účetní paragraf středních odborných škol u některých vykazujících jednotek jsme do výdajů na střední odborné školy započítali i výdaje za vyšší odborné školy a přiřadili jsme jim odpovídající počet žáků.

2 tisíce korun převyšují celorepublikový průměr, patří kromě již zmíněného Karlovarského kraje i kraje Liberecký (42 347 Kč), Vysočina (42 030 Kč), Královéhradecký (40 742 Kč), Pardubický (40 494 Kč) a Ústecký (40 146 Kč).

Výdaje na žáka gymnázia z rozpočtu obcí, DSO a krajských úřadů se v roce 2002 pohybovaly v celorepublikovém měřítku od 25 986 Kč v Plzeňském kraji až do 35 196 Kč v Karlovarském kraji. Celorepublikový průměrný výdaj na žáka gymnázií činí 30 451 Kč. Tato částka je mnohem vyšší než doporučený republikový normativ mzdových prostředků. Odchylna je způsobena jednak započtením i ostatních běžných výdajů, kromě mzdových, jednak započítáváním výdajů na žáky se zdravotním postižením a na žáky speciálních tříd. Svou roli hrají i další výdaje obcí i krajských úřadů. Nejvíce „stojí“ žák gymnázia v již zmíněném Karlovarském kraji, dále v Libereckém (33 801 Kč), Královéhradeckém (32 893), Středočeském (32 202) kraji, v Praze (32 057 Kč), v Zlínském (30 777 Kč) a kraji Vysočina (30 537 Kč). Výdaje na žáka gymnázia v ostatních krajích jsou nižší, než je celorepublikový průměr.

Výdaje na žáka střední odborné a vyšší odborné školy³ z rozpočtu obcí, DSO a krajských úřadů se v roce 2002 pohybovaly v průměru na hodnotě 37 410 Kč. Toto číslo je však nutné brát spíše jako orientační vzhledem k tomu, že údaje za některé kraje nebyly zcela věrohodné a s největší pravděpodobností došlo k chybnému rozúčtování výdajů na jednotlivé školy na paragrafy rozpočtové skladby (jedná se o kraje, kde výdaje na SOU převyšovaly výdaje na SOŠ v průměru o více než 10 tis. Kč na žáka nebo výdaje na SOU byly naopak nižší než výdaje na SOŠ). Použijeme-li údaje, které můžeme označit za relativně „věrohodné“, pak se dá říci, že výdaje na žáka střední odborné a vyšší odborné školy se v jednotlivých krajích pohybovaly v průměru od 34 416 Kč v Praze do 39 887 Kč v Jihočeském kraji. V ostatních krajích bylo v průměru v roce 2002 vynaloženo na jednoho žáka 34,9 tis. – 37,8 tis. Kč.

Obdobná situace jako u středních odborných škol nastala i u **středních odborných učilišť**, kde, stejně jako v případě středních odborných škol, do celkového přehledu nezahrnujeme kraje s nevěrohodnými údaji. Průměrné výdaje na žáka středních odborných učilišť z rozpočtu obcí, DSO, okresních a krajských úřadů činily v roce 2002 celkem 44 215 Kč (doporučujeme brát údaj opět pouze jako orientační).

V porovnání s rokem 2001 se průměrné výdaje na **dítě umístěné v mateřské škole** zvýšily o 3 tisíce Kč. K největšímu navýšení výdajů na jedno dítě došlo v Královéhradeckém (o 6,8 tis. Kč) a Pardubickém (o 6,5 tis. Kč) kraji. Nejnižší navýšení výdajů zaznamenal kraj Středočeský (o 1,6 tis. Kč). Nárůst těchto výdajů v ostatních krajích se pohyboval od 1,8 tis. Kč do 4,1 tis. Kč. Nejvyšší výdaje na dítě umístěné v mateřské škole zaznamenala v obou sledovaných letech Praha a meziroční nárůst zde činil 4,1 tis. Kč.

Výdaje na žáka základní školy se v letech 2001 a 2002 v jednotlivých regionech (s výjimkou Plzeňského kraje v roce 2001 a Prahy v roce 2002) výrazně nelišily. Celorepublikový meziroční nárůst výdajů na žáka základní školy činil 3,3 tis. Kč. K největšímu navýšení došlo v Praze, a to o 7,3 tis. Kč, a v krajích Pardubickém (o 5,6 tis. Kč), Karlovarském (o 4,7 tis. Kč) a Jihočeském (o 4,2 tis. Kč). K nejnižšímu nárůstu výdajů v absolutní výši došlo v Plzeňském kraji (o 0,7 tis. Kč). V ostatních krajích se meziroční nárůst výdajů na jednoho žáka základní školy pohyboval v rozmezí od 2,0 do 3,7 tis. Kč.

Průměrné výdaje na žáka střední a vyšší odborné školy se v roce 2002 celorepublikově navýšily o 5,5 tis. Kč. K nejvyššímu nárůstu došlo v kraji Pardubickém (o 11,6 tis. Kč), Královéhradeckém (o 11,5 tis. Kč), Vysočina (o 9,8 tis. Kč) a Jihočeském (7,4 tis. Kč), k nejnižšímu pak v kraji Moravskoslezském a Plzeňském (o 2,0 tis. Kč). V ostatních regionech se navýšení výdajů v roce 2002 pohybovalo od 3,4 tis. Kč v Olomouckém kraji, do 6,6 tis. Kč v Karlovarské kraji.

Celorepublikový průměrný výdaj na žáka gymnázia v roce 2002 vzrostl oproti roku předchozímu na 30,5 tis. v roce 2001 činil 27,3 tis. Kč, což znamená meziroční navýšení o 3,2 tis. Kč. K největšímu nárůstu došlo v Královéhradeckém (o 9,0 tis. Kč), Středočeském (o 7,1 tis. Kč), Karlovarském (o 6,7 tis. Kč),

*Celorepublikový
a regionální ukazatel
v meziročním srovnání*

³ Údaje, které byly nevěrohodné (např. z důvodu chybného zaúčtování na paragrafy rozpočtové skladby), neuvádíme. Jedná se především o vykazování výdajů na jednotlivá zařízení v rámci jednoho ředitelství – typickým příkladem je zaúčtování výdajů na vyšší odborné školy na paragraf středních odborných škol, případně chybné zaúčtování výdajů středních odborných učilišť opět na paragraf středních odborných škol.

Pardubickém (o 6,0 tis. Kč) a Libereckém (o 5,3 tis. Kč) kraji. V ostatních krajích bylo navýšení výdajů na žáka vyrovnané a pohybovalo se v rozmezí od 1,0 tis. Kč do 3,0 tis. Kč na žáka gymnázia. Pouze v Plzeňském kraji došlo k meziročnímu poklesu o 1,5 tis. Kč na žáka studujícího na gymnáziu.

Hlavním důvodem meziročního nárůstu výdajů na jednoho žáka ve všech sledovaných vzdělávacích stupních je zřejmě navýšení platových tarifů učitelů od 1. 1. 2002.

PŘÍSTUP KE VZDĚLÁVÁNÍ, ÚČAST NA NĚM A PRŮCHOD VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVOU

V rámci této kapitoly se zaměříme na úzkou oblast, která se týká ukončení vzdělání na jednotlivých vzdělávacích úrovních včetně počtu absolventů jednotlivých typů škol.

UKONČENÍ VZDĚLÁVÁNÍ NA JEDNOTLIVÝCH VZDĚLÁVACÍCH ÚROVNÍCH

V současné době je pro drtivou většinu populace absolvování **základního vzdělání** pouze prvním, samozřejmým a elementárním krokem na jejich vzdělávací cestě. Na základě skutečnosti, že bezprostředně po absolvování základní školy nemá jedinec reálnou šanci uspět na trhu práce, se obvykle následné **středoškolské studium** stává nutností. Proto do škol této úrovně vzdělávání vstupuje naprostá většina odpovídající mladé populace.

Profily absolventů středních a základních škol se výrazně liší. Ze základních škol vycházejí jedinci po absolvování prakticky stejného základního studijního plánu, i když jednotlivé vzdělávací programy mohou vykazovat v průběhu studia určité odlišnosti, základní znalosti na výstupu jsou stejné. Oproti tomu studijní plány na středních školách jsou velmi diferencované.

Primárně se absolventi středních škol dělí na maturanty, tedy absolventy s ukončeným úplným středním nebo úplným středním odborným vzděláním, a absolventy bez maturity s ukončeným středním vzděláním. **Absolventi s maturitou** mají jednak možnost přímo vstoupit na trh práce, jednak se mohou ucházet o studium ve sféře terciárního vzdělávání. Pokud chtějí do terciéry vstoupit **absolventi bez maturity**, musejí si nejdříve doplnit úplné střední odborné vzdělání absolvováním nástavbových studijních programů středních škol a složit maturitní zkoušku. Dále je možno absolventy dělit podle **typu absolvované střední školy**, tedy na absolventy gymnázií (včetně speciálních), středních odborných škol (včetně konzervatoří, speciálních středních škol a praktických škol) a středních odborných učilišť (včetně speciálních odborných učilišť, odborných učilišť, učilišť). Gymnaziální studium je vždy zakončeno maturitní zkouškou, studium na konzervatoři absolutoriem (ve čtvrtém ročníku šestiletých konzervatoří mají jejich žáci možnost složit maturitní zkoušku). Na středních odborných školách a středních odborných učilištích ukončují studium maturitní zkouškou pouze absolventi studijních programů. V „nematuritních“ oborech středních škol je více způsobů zakončení studia. Konkrétně ve 2 až 3letých oborech středních odborných škol je studium zakončeno závěrečným vysvědčením; na učilištích a odborných učilištích získají absolventi výuční list, na praktických školách je pak dokladem o absolvování studia závěrečné vysvědčení, případně – u jednoletých a dvouletých oborů – pouze vysvědčení.

Kromě čtyřletých maturitních oborů na středních odborných školách a středních odborných učilištích je možné studovat v různých **nástavbových programech**, které jsou rovněž zakončeny maturitní zkouškou. Nástavbové studium je určeno pro absolventy učebních oborů, kteří si chtějí doplnit vzdělání (a získat tak úplné střední odborné vzdělání zakončené maturitou).

Relativně novou skupinu tvoří **absolventi vyšších odborných škol (VOŠ)**, kteří mají právo psát si za jménem titul **DiS** (touto zkratkou je označován „diplomovaný specialista“). Ti donedávna byli, a v mnohých odvětvích stále ještě jsou, nedocenenou skupinou absolventů na trhu práce. Pozitivní skutečností je, že v některých odvětvích se v současné době velmi dobře uplatňují. Nárůst počtu vyšších odborných škol se v posledních třech letech sice zastavil, ale do budoucna není jasné, zda se některé z nich nebudou ubírat cestou „transformace“ na vysoké školy neuniverzitního typu, ať už samostatné, nebo zaštitěné nějakou vysokou školou univerzitního typu.

PODÍLY ABSOLVENTŮ ZÁKLADNÍCH, STŘEDNÍCH A VYŠŠÍCH ODBORNÝCH ŠKOL NA ODPOVÍDAJÍCÍ VĚKOVÉ POPULACI

Ukazatel vypovídá o tom, jaký je podíl lidí, kteří ukončili daný stupeň vzdělání, případně typ a druh školy, na odpovídající věkové populaci. Je zřejmé, že s rostoucí hodnotou ukazatele roste podíl lidí s příslušnou kvalifikací.

Studijní plány na středních školách jsou v porovnání se základními školami diferencovanější.

Středoškolské vzdělání se dělí na maturitní a nematuritní.

Středoškolské vzdělání lze dále dělit podle typu střední školy.

Nástavbové programy

Vyšší odborné školy

*Hodnoty ukazatele
v celostátním měřítku*

Nejprve nastíníme **chování ukazatele v celostátním měřítku**. V ČR **opouští základní školu po 9. třídě v průměru 93,9 % odpovídajícího populačního ročníku**. Do celkového počtu těchto absolventů jsou však zahrnuti i absolventi starší, kteří 9. ročník museli opakovat, a ti, kteří měli povolený odklad povinné školní docházky; do celkového počtu absolventů naopak **nejsou zahrnuti absolventi speciálních ZŠ, zvláštních a pomocných škol**.

Podíl absolventů středních škol vzhledem k odpovídající věkové populaci devatenáctiletých činí 82,3 %, ale mezi jednotlivými typy škol jsou značné rozdíly. **Maturitní obory úspěšně absolvuje asi 1,5krát více žáků než obory nematuritní**. To je dáno především větším počtem absolventů gymnázií; počet absolventů studijních oborů SOŠ se prakticky rovná počtu absolventů učebních oborů SOU.

Z hlediska uplatnění na trhu práce jsou více ceněni absolventi s maturitou, kteří mají navíc možnost vstoupit do terciárního vzdělávání. Zájem o maturitní obory tedy v současné době roste a lze předpokládat, že poroste nadále.

Podíl absolventů vyšších odborných škol činí v ČR v porovnání s populačním ročníkem dvaadvacetiletých 4,1 %. Vzhledem k tomu, že se prudký nárůst počtu žáků do vyšších odborných škol v posledních letech zastavil, nedá se při zachování současného stavu předpokládat dramatické zvýšení počtu absolventů vyšších odborných škol ani v budoucích letech.

Při **hodnocení z regionálního úhlu** pohledu lze konstatovat, že v krajském srovnání nenajdeme příliš velké odchylky podílu **absolventů základních škol** na odpovídající věkové populaci od celostátního průměru (93,9 %). Nejvyšší procento absolventů základních škol vzhledem k populaci patnáctiletých je v kraji Plzeňském (98,8 %), dále v kraji Zlínském (98,4 %) a Pardubickém (97,3 %). Nejnižší podíly absolventů ZŠ na odpovídající věkové populaci najdeme v kraji Jihočeském (91,5 %), Karlovarském (92,1 %), Jihomoravském (92,2 %) a Libereckém (92,2 %).

Zcela odlišná situace je u **absolventů středních škol**, kde mezi kraji najdeme velmi výrazné rozdíly. Absolventy **maturitních a nematuritních oborů** je vhodné porovnávat vzájemně, aby neunikly specifické regionální odlišnosti. Obecně platí, že absolventů studia ukončeného maturitní zkouškou (celorepubliková hodnota ukazatele 49,5 %) je více než absolventů bez maturity (hodnota ukazatele za celou Českou republiku je 32,8 %).

Krajně specifickým regionem je opět Praha. V porovnání s ostatními kraji zde najdeme výrazně vyšší počet gymnázií, konzervatoří a středních odborných škol se studijními obory, zatímco středních odborných učilišť s učebními obory je výrazně méně. Navíc je nutno zmínit skutečnost, že **Praha funguje jako centrum pro celý Středočeský kraj a velká část žáků středních škol do Prahy dojíždí**. Tyto dva aspekty ovlivňují oba dva regiony natolik, že Praha je na prvním místě (71,4 %) v podílu absolventů maturitních oborů středních škol, zatímco v počtu absolventů nematuritních oborů středních škol v odpovídající věkové populaci je až na 12. místě (30,9 %) mezi kraji. Praha je také jediným regionem v ČR, který vykazuje vyšší celkový počet absolventů středních škol než je celkový počet obyvatel v odpovídajícím věku (102,3 %). Středočeský kraj je naopak v podílu absolventů maturitních oborů středních škol v populaci osmnáctiletých až čtvrtý od konce mezi kraji (39,9 %), a protože nemá ani vysoký počet středních odborných učilišť, vykazuje nejnižší hodnotu ukazatele i pro absolventy nematuritních oborů středních škol v celé České republice (26,5 %).

Za zmínku stojí i situace v dalších čtyřech krajích – Jihočeském, Královéhradeckém, Jihomoravském a Zlínském, v nichž je podíl absolventů maturitních i nematuritních oborů středních škol na odpovídající věkové populaci nadprůměrný.

Pro ostatní kraje bývá pravidlem, že nadprůměrný podíl absolventů maturitních oborů na odpovídající věkové populaci vůči celorepublikovým hodnotám je vyvažován podprůměrným podílem absolventů nematuritních oborů středních škol. V případě, že v daném kraji jsou hodnoty obou podílů (jak pro maturitní tak nematuritní studijní obory) podprůměrné, od průměrné hodnoty ukazatele za celou ČR se pak příliš neliší.

Absolventy středních škol lze rozdělit na šest podskupin – absolventy gymnázií, konzervatoří, studijních oborů SOŠ, oborů SOŠ zakončených závěrečnou zkouškou, studijních oborů SOU a učebních oborů SOU.

*Hodnoty ukazatele
v regionálních
souvislostech*

*Praha je specifickým
regionem.*

Absolventi **gymnází, studijních oborů středních odborných škol a učebních oborů středních odborných učilišť** (tzn. SOU, případně OU a učilišť bez maturity) tvoří nejvýznamnější skupiny, a tak se největší měrou podílejí na výsledné skladbě absolventů středních škol s maturitou i bez maturity. Absolventů **konzervatoří a oborů středních odborných škol ukončených závěrečnou zkouškou** je velmi málo a není třeba detailně analyzovat jejich strukturu v krajském kontextu. Jejich podíl na odpovídající populaci je obvykle menší než jedno procento. Podíl absolventů **studijních oborů středních odborných učilišť** (tzn. SOU s maturitou) už sice není zanedbatelný (v ČR 4,8 %), zmíníme se o však o nich pouze okrajově.

Ve všech krajích je s menšími odchylkami situace na gymnáziích téměř stejná jako u absolventů maturitních oborů středních škol. **Specifickým regionem je Praha, kde podíl absolventů gymnázií v odpovídající věkové populaci jako jediný v ČR překročil hranici dvaceti procent (26,5 %)**. Důvody byly uvedeny výše v souvislosti s absolventy maturitních oborů středních škol. Dalšími regiony s výrazným podílem absolventů gymnázií na odpovídající věkové populaci jsou kraj Jihomoravský (16,0 %), Královéhradecký (15,3 %) a Zlínský (14,3 %). Nízké hodnoty ukazatele vykazují kraje Liberecký (6,7 %), Ústecký (7,8 %), Karlovarský (8,8 %) a Plzeňský (9,4 %).

Také **podíl absolventů studijních oborů středních odborných škol** zhruba odpovídá celkovému podílu absolventů všech maturitních oborů. Nikoho zřejmě nepřekvapí, že Praha je se svými 39,9 % opět ve vůdčím postavení vzhledem k celorepublikovému průměru. Dalšími **regiony s výrazným podílem** jsou kraje **Jihočeský (34,7%)** a **Královéhradecký (34,3%)**. **Nejnižších hodnot** dosahuje ukazatel v kraji **Středočeském (25,5%)**, s odstupem potom následují kraje **Ústecký (28,1%)**, **Liberecký (28,1%)** a **Karlovarský (28,2%)**.

Pro **podíl absolventů učebních oborů středních odborných učilišť** na odpovídající věkové populaci platí zcela shodné krajské pořadí jako pro podíl absolventů nematuritních oborů, do kterých se mimo absolventů učebních oborů středních odborných učilišť započítávají ještě absolventi oborů středních odborných škol ukončených závěrečnou zkouškou. (Jejich podíl v populaci je ale menší než 1 %.)

Největší podíl na odpovídající věkové populaci mají **absolventi učebních oborů středních odborných učilišť** v Královéhradeckém kraji (39,3 %), následují kraje Zlínský (36,2 %), Jihočeský (35,8 %) a Vysočina (34,9 %). Všechny čtyři kraje vykazují i nadprůměrný podíl absolventů středních škol bez maturity. Naopak nejnižší podíly absolventů učebních oborů SOU jsou v krajích Středočeském (26,5 %) a v Praze (30,4 %).

V závěru popisu ukazatele týkajícího se středních škol se krátce zmíníme o **podílu absolventů studijních oborů středních odborných učilišť** na odpovídající věkové populaci. Podíl za celou Českou republiku ve výši 4,9 % není zanedbatelný a meziročně se zvýšil skoro dvakrát. V krajském pořadí vykazují nejvyšší podíly kraje moravské – Zlínský (7,6 %), Olomoucký (7,3 %), Jihomoravský (6,6 %) a Moravskoslezský (6,2 %). Nejnižší podíly pak najdeme v krajích Karlovarském (1,9 %), Ústeckém (2,8 %) a Libereckém (2,9 %).

Posledním sledovaným ukazatelem je **podíl absolventů vyšších odborných škol** na odpovídající věkové populaci v kraji. Zde jasně dominuje Praha (8,4 %), která má jednak vysoký počet škol, jednak hraje ve vyšším odborném školství roli spádového centra. S odstupem potom následují kraje Vysočina (5,7 %), Jihočeský (5,2 %) a Jihomoravský (5,0 %). Nejmenší podíl absolventů vyšších odborných škol na odpovídající populaci je v krajích Karlovarském (1,9 %), Olomouckém (2,8 %), Ústeckém (2,8 %) a Libereckém (2,9 %).

ŠKOLNÍ PROSTŘEDÍ A ORGANIZACE ŠKOL

V této kapitole rozebereme nejdůležitější aspekty, které souvisejí se zajištěním funkce a kvality vzdělávacího systému. Je třeba si uvědomit, že do kvality výuky se výrazně promítá nejen organizace škol, ale především úroveň a kvalita školního prostředí.

Jednu z nejvýznamnějších oblastí, která školní prostředí ovlivňuje, jsou pracovní, a zejména pak platové podmínky učitelů. Proto se nejprve zaměříme na aktuální a v současné době velmi diskutované téma finančního ohodnocení učitelů, potažmo všech pedagogických pracovníků.

Dále se budeme věnovat problematice kapacitní náročnosti vzdělávacího systému, tj. počtu žáků, kteří připadají na jednoho pedagogického pracovníka i na jeho úvazek.

PLATY UČITELŮ MATEŘSKÝCH, ZÁKLADNÍCH, STŘEDNÍCH A VYŠŠÍCH ODBORNÝCH ŠKOL

Není bez zajímavosti, že v sociologických průzkumech z posledních let je svým významem a důležitostí učitelská profese hodnocena značně nadprůměrně⁴, někteří lidé ji dokonce chápou jako poslání. Uvedená fakta jsou však mnohdy v rozporu se současnou realitou, neboť ve skutečnosti prestiž učitelského povolání postupně klesá. V důsledku toho, s přihlédnutím k výši platového ohodnocení a vysoké psychické zátěži, je pak negativně ovlivněna motivace učitelů i zájem absolventů pedagogických fakult o učitelská místa. Ani odchod nejschopnějších pedagogů do jiného sektoru není řídkým jevem. Krizi českého školství prohlubují i novodobé praktiky některých ředitelů škol, kteří mnohdy uzavírají se zaměstnanci pracovní smlouvu na dobu určitou, tj. do konce školního roku, a nezaměstnaní učitelé každoročně rozšiřují počet žadatelů o podporu i uchazečů o zaměstnání na pracovních úřadech.

Výše **průměrné mzdy v České republice** za rok 2002 činí podle Českého statistického úřadu **16 212 Kč, průměrný plat vysokoškolsky vzdělaného zaměstnance** (v podnikatelské i nepodnikatelské sféře) za stejné období dosáhl úrovně **31 835⁵ Kč**. Průměrný **plat učitele⁶** v regionálním školství se pohybuje v rozmezí od 13 355 Kč v mateřských školách až po 19 864 Kč na vyšších odborných školách.

Průměrný plat **na základních školách** činí 16 645 Kč, o něco vyšší jsou platy **na speciálních školách** – v průměru za ČR celkem 17 985 Kč.

Na středních školách pobírají učitelé platy opět o něco vyšší – 18,7 tis. až 19,1 tis. Kč. Konkrétně gymnaziální učitelé pobírají průměrný plat 18 745 Kč, učitelé středních odborných škol 19 047 Kč a učitelé středních odborných učilišť 19 094 Kč.

Výše platů tak obecně vzrůstá se zvyšující se úrovní vzdělání, na které učitel vyučuje, což odpovídá i platovému zařazení učitelů do platových tříd na jednotlivých vzdělávacích stupních.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že učitelé platy v mateřských a základních školách zhruba dosahují celorepublikového průměru, platy na ostatních typech škol jej přesahují. Vezmeme-li ale v úvahu skutečnost, že drtivá většina učitelů má vysokoškolské vzdělání⁷, je patrné, že **učitelé zdaleka nedosahují průměrného platu vysokoškolsky vzdělaných zaměstnanců**. A to navzdory loňské úpravě učitelských platů. Jak už bylo řečeno, právě relativně nižší úroveň platů učitelů je pokládána za jeden z významných faktorů, které ovlivňují kvalitu lidských zdrojů ve školství a v souvislosti s tím i kvalitu výuky na školách.

V oblasti **nástupních učitelských platů** je pak situace ještě více nepříznivá. Vzhledem ke způsobu odměňování na základě „tabulkových platů“ je plat učitele nejvýrazněji ovlivněn délkou jeho učitelské praxe. Pro ilustraci uvedme tarifní nástupní platy začínajících učitelů na jednotlivých typech škol v roce 2002:

Výše učitelských platů neodpovídá prestiži povolání učitele.

Průměrný plat učitelů se pohybuje okolo průměrného platu v České republice, nikoli však průměrného platu vysokoškolačka.

Výše učitelských platů vzrůstá s rostoucí vzdělávací úrovní.

Nástupní tarifní učitelské platy

⁴ V sociologickém výzkumu z roku 1992 obsadila profese vysokoškolského učitele 3. místo a učitel na základní škole se umístil na 7. místě ze 39 sledovaných profesí.

⁵ Viz ČSÚ

⁶ na školách zřizovaných MŠMT, obcí nebo krajem (tedy mimo soukromé a církevní školy)

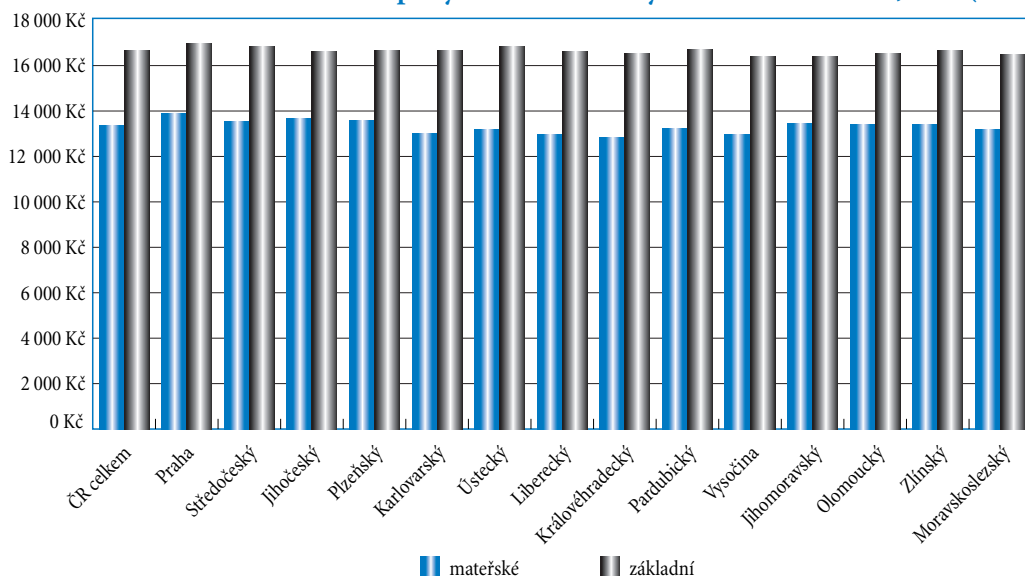
⁷ Kromě učitelů MŠ – v příštích letech se však počítá s tím, že i učitelé na této úrovni školy budou mít minimálně nižší vysokoškolské vzdělání (tj. vzdělání poskytované bakalářskými studijními programy).

- mateřské školy – 7 810 Kč
- 8 660 Kč v případě, že jde o absolventa vysoké školy
- základní školy – 9 610 Kč
- střední školy – 10 680 Kč
- vyšší odborné školy – 10 680 Kč (případně 12 040 Kč)

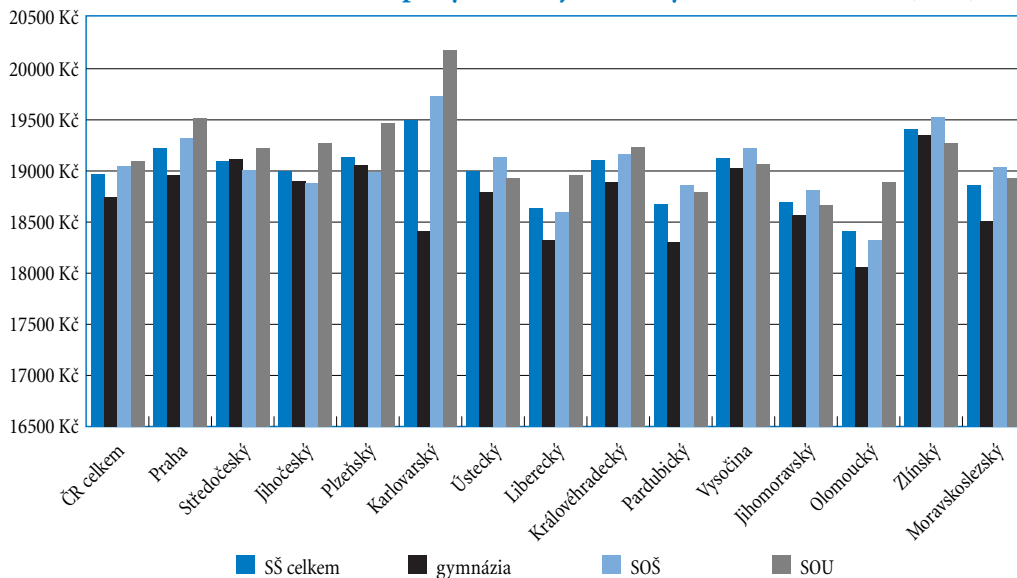
K tomuto tarifnímu platu je možné získat osobní ohodnocení do výše 50 % tarifního platu. Na přiznání osobního ohodnocení však není právní nárok a škola musí mít na jeho vyplacení prostředky – velmi často je však nemá.

Nelze se proto podívat, že mnoho čerstvých absolventů pedagogických fakult, zejména dobře jazykově vybavených a se znalostí IT, často nalezne finančně lukrativnější zaměstnání, než je učitelství.

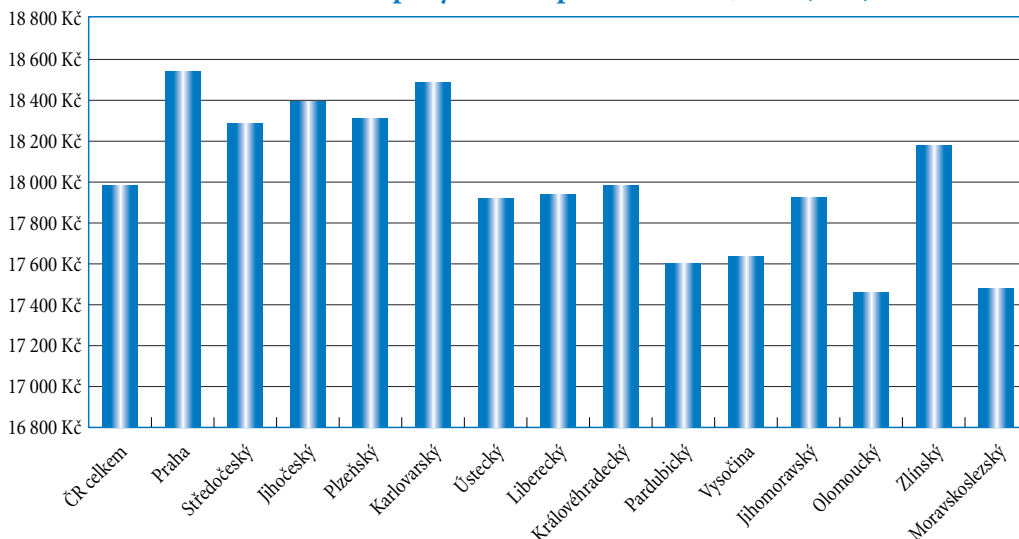
Graf 6: Průměrné měsíční platy učitelů mateřských a základních škol, 2002 (v Kč)

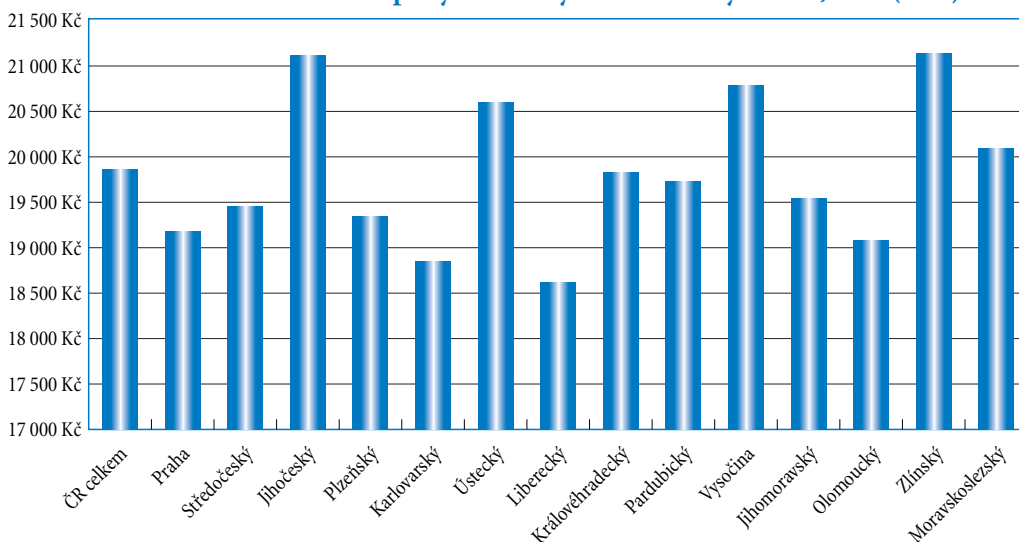
Graf 7: Průměrné měsíční platy učitelů jednotlivých druhů SŠ, 2002 (v Kč)

Graf 8: Průměrné měsíční platy učitelů speciálních škol, 2002 (v Kč)

Graf 9: Průměrné měsíční platy učitelů vyšších odborných škol, 2002 (v Kč)

Do všech uvedených souvislostí se částečně promítají i **regionální rozdíly**. Obecně však platí, že **krajová diference v platech učitelů je menší než v případě platů ostatních zaměstnanců**, které odrážejí zejména celkovou ekonomickou vyspělost kraje, zatímco **platy učitelů ve veřejné sféře jsou vázány především na položky z rozpočtu MŠMT**. Rozdíly v platech učitelů jednotlivých regionů jsou nejčastěji způsobovány pevně danými faktory, jako je velikost škol (počet žáků) či oborová struktura u středních a vyšších odborných škol. Celkovou výši platu učitele v každém kraji do jisté míry ovlivňuje i **vypáčení příplatků na děti a žáky se speciálními vzdělávacími potřebami**, především na děti a žáky postižené a handicapované.

Při konkrétním porovnání jednotlivých krajů lze konstatovat, že rozdíl mezi regionem s nejvyšším a nejnižším průměrným platem na všech typech škol kromě vyšších odborných škol nepřesahuje 1 600 Kč. Nejmenší rozdíly v průměrných platech jsou na základních školách, a to ve výši necelých 600 Kč.

Jiný úhel pohledu z hlediska regionální diference poskytuje **srovnání průměrného platu učitele s průměrnou mzdou zaměstnance** v jednotlivých krajích. Poměr těchto dvou položek (v procentuálním vyjádření) odráží, jak se **regionálně stabilní učitelé platy odlišují od mezd ostatních**

Regionální rozdíly v učitelých platech jsou nevýrazné.

Porovnání platu učitelů s platy ostatních zaměstnanců v regionech

zaměstnanců. Výše sledovaných podílů se odvíjí od průměrných platů v jednotlivých regionech. Ta je determinována ekonomickým potenciálem, do něhož se promítají i takové aspekty, jako je vzdělanostní a kvalifikační struktura populace, struktura a charakter pracovních sil i pracovních pozic, výše tuzemských i zahraničních investic, a mnoho jiných dalších faktorů.

Tabulka 1: Přehled zaměstnaneckých platů v jednotlivých regionech, 2002 (v Kč)

Kraj	Průměrná měsíční mzda v Kč
Praha	20 570
Středočeský kraj	16 009
Jihočeský kraj	14 481
Plzeňský kraj	15 322
Karlovarský kraj	13 975
Ústecký kraj	14 655
Liberecký kraj	14 473
Královéhradecký kraj	14 223
Pardubický kraj	13 965
Vysočina	13 841
Jihomoravský kraj	14 597
Olomoucký kraj	13 787
Zlínský kraj	14 246
Moravskoslezský kraj	15 284
ČR celkem	16 212

Jak je patrné z tabulky, **průměrné mzdy zaměstnanců jsou výrazně nejvyšší v Praze**, vysoké hodnoty mezd nalezneme také **ve Středočeském kraji**. **Nejnižší mzdy pak mají zaměstnanci v Olomouckém kraji** a v kraji **Vysočina**.

V Praze a Středočeském kraji je průměrný plat učitelů regionálního školství nižší než průměrný plat zaměstnance.

V důsledku toho **nejnižší podíly platu učitele k průměrné mzdě zaměstnance vykazují všechny typy škol v Praze a Středočeském kraji**. Praha, a v případě mateřských škol i Středočeský kraj, jsou také jedinými regiony, kde je plat zaměstnance vyšší než průměrný plat učitele. Nejvýraznější rozdíl je v Praze, kde učitelé mateřských škol mají zhruba o třetinu nižší plat než ostatní zaměstnanci. Také na vyšších stupních škol mají pražští učitelé platy o 5 % až 10 % nižší než průměrní zaměstnanci. Konkrétně v Praze se tedy příslušné podíly platů pohybují od 67,5% v případě mateřských škol až po 93,5 % na středních školách. Z dostupných údajů dále vyplývá, že **Praha je jediný kraj, kde jsou platy učitelů ve veřejných institucích nižší než mzdy ostatních zaměstnanců**. V komparaci s ostatními kraji tak mají pražští učitelé zdánlivě horší finanční pozici, ta je však způsobena výrazně vyšší mzdovou úrovní zaměstnanců v Praze. Při vzájemném srovnání učitelových platů v absolutní výši je situace v Praze většinou srovnatelná s celorepublikovým průměrem.

Ve všech ostatních krajích se platy učitelů počínaje základními školami pohybují mnohdy velmi výrazně nad **průměrnou mzdovou hladinou ostatních zaměstnanců**. V souladu s obecným trendem opět platí, že s rostoucím vzdělávacím stupněm školy rostou platy učitelů, a tím i rozdíly mezi jejich platy a průměrnou mzdou zaměstnance daného regionu. Pouze **učitelé v mateřských školách** mají v průměru o 18 % nižší platy než ostatní zaměstnanci.

V krajích, kde je průměrná mzdová hladina nižší, převyšují platy učitelů mzdy zaměstnanců.

Nejvíce, a to téměř o třetinu, **převyšují** průměrné platy učitelů mzdy zaměstnanců **v krajích s nejnižší mzdovou hladinou zaměstnanců**. Zejména na Vysočině a v Olomouckém kraji. V těchto regionech je také příslušný podíl platu učitelů k průměrné mzdě zaměstnanců nejvyšší. Nejvyšší příslušný index na stupni **mateřských, základních a středních škol** vykazují kraje Vysočina, Olomoucký, Pardubický, Zlínský a Karlovarský. (Kraj Olomoucký: 119,9 % u ZŠ a Karlovarský kraj až 144,4 % u SOU.) V případě **speciálních škol** má zvláštní postavení Karlovarský kraj, ve kterém průměrné platy učitelů převyšují mzdy zaměstnanců o cca 32 %, přičemž celorepublikový průměr je zhruba 11 %.

Průměrné platy učitelů v meziročním srovnání

Nejprve se krátce vrátíme o několik let zpět a porovnejme vývoj učitelských platů od roku 1995. V následujících tabulkách jsou uvedeny jednak průměrné nominální platy učitelů v regionálním školství, jednak změny těchto platů spočítané na základě meziročního indexu⁸.

Tabulka 2: Průměrné měsíční mzdy učitelů (zřizovatelé MŠMT, obec a kraj) v letech 1995–2002 (v Kč)

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
9 148	10 956	11 724	12 279	13 804	13 733	15 386	16 742

Průměrné platy učitelů od roku 1995

Tabulka 3: Meziroční přírůstky (pokles) průměrných platů učitelů na všech vzdělávacích úrovních (zřizovatelé MŠMT, obec a kraj) v letech 1995–2002 (v %)

1996/1995	1997/1996	1998/1997	1999/1998	2000/1999	2001/2000	2002/2001
19,8%	7,0%	4,7%	12,4%	0,5%	12,0%	8,8%

Přírůstky (pokles) průměrných platů učitelů od roku 1995

Z uvedených dat je patrné, že od roku 1995 průměrné nominální učitelské platy rostly, s výjimkou meziročního poklesu v letech 1999/2000 o 0,5 %.

Podrobněji se nyní budeme věnovat porovnání **průměrných nominálních platů učitelů v letech 2001 a 2002, meziroční srovnání** průměrného měsíčního platu učitelů je přitom členěno **podle úrovně vzdělávání** na jednotlivých typech škol, tj. mateřských, základních, středních (gymnáziích, středních odborných školách, středních odborných učilištích) a speciálních školách.

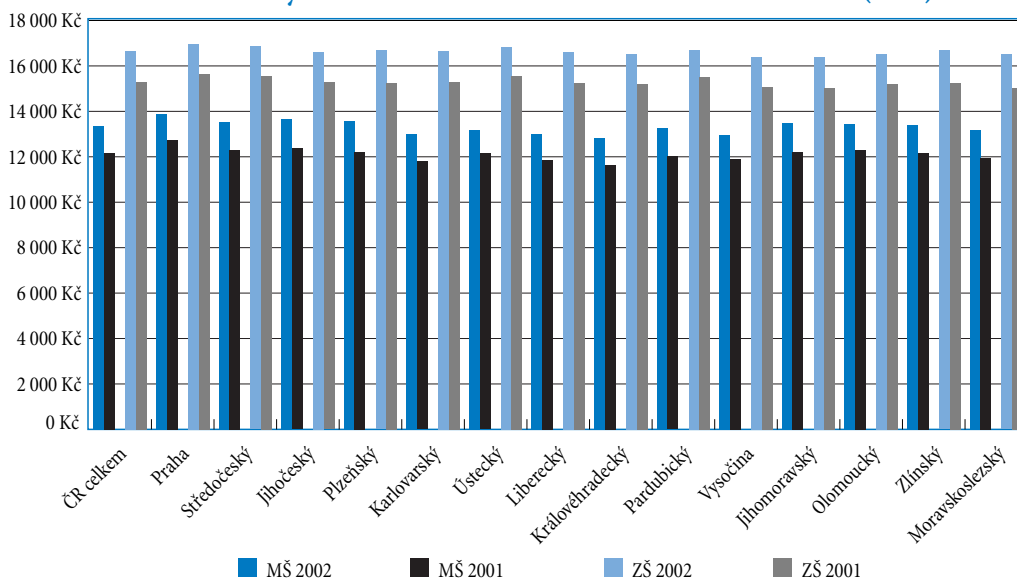
Průměrné měsíční platy učitelů v České republice vzrostly od roku 2001 do roku 2002 v rozmezí 7,7 % (u SOŠ) do 9,9 % (u mateřských škol). U středních odborných škol činil nárůst 7,7 %, u speciálních škol 7,8 %, u gymnázií 8,0 %, u základních škol 8,9 % a u SOU 9,0 %. **V průměru za všechny sledované úrovně vzdělávání činil meziroční přírůstek přibližně 8,67 %.**

Při intenzivním pohledu z **hlediska jednotlivých regionů** zjistíme, že mezikrajové diference se pohybují v intervalu od 2 % (u ZŠ) do 4,6 % (na SOŠ).

Meziroční nárůst platů v letech 2001 a 2002 z celorepublikového hlediska

Meziroční nárůst platů v jednotlivých regionech a na jednotlivých vzdělávacích úrovních

Graf 10: Meziroční srovnání průměrných měsíčních platů učitelů mateřských a základních škol za rok 2002 s rokem 2001 (v Kč)

⁸ Meziroční index je ukazatelem, který charakterizuje meziroční růst, případně pokles, průměrného měsíčního hrubého platu učitelů v daném období proti stejnému období předchozího roku.

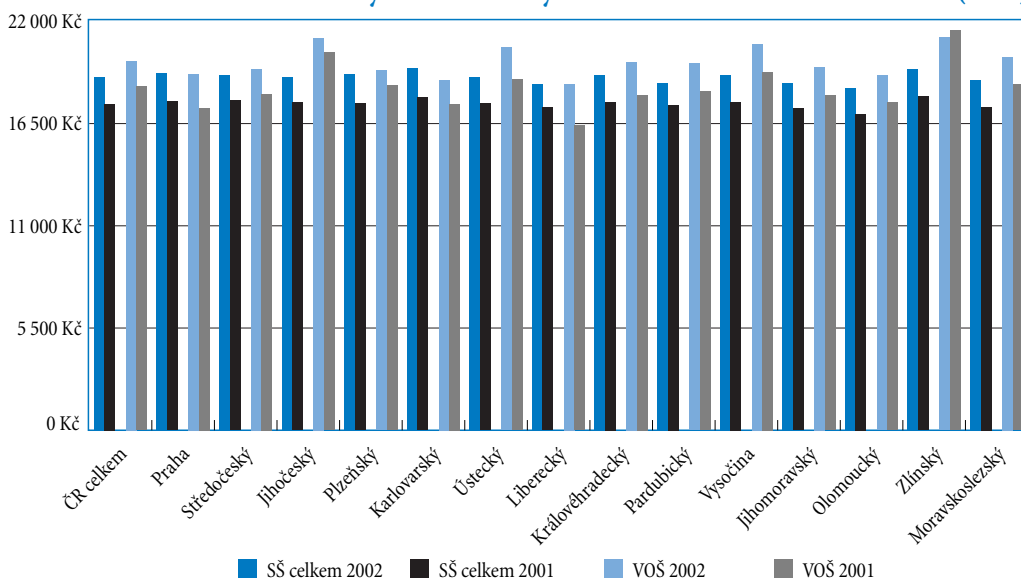
Na úrovni **materšských škol** byl nejvyšší meziroční přírůstek průměrného hrubého měsíčního platu učitelů zaznamenán v Plzeňském kraji (11 %), nejnižší pak v kraji Ústeckém (8,6 %).

Hrubé měsíční platy učitelů, kteří vyučují **na základních školách**, nejvíce vzrostly v Moravskoslezském kraji, a to o 9,8 %, nejméně v Pardubickém kraji – pouze o 7,8 %.

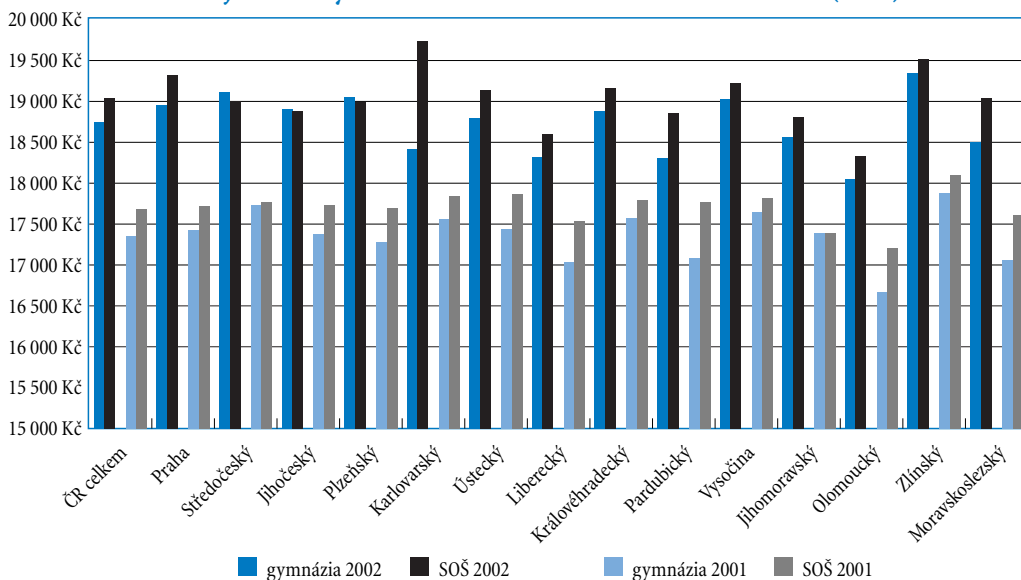
Nejvyšší meziroční růst průměrného hrubého měsíčního platu **středoškolských učitelů** od roku 2001 do roku 2002 lze pozorovat v Karlovarském kraji (9,0 %), nejnižší v kraji Pardubickém (6,7 %). Přičemž **na gymnáziích** se platový nárůst pohyboval od 4,9 % v Karlovarském kraji do 10,2 % v Plzeňském kraji, **na SOŠ** od 6 % v Libereckém kraji do 10,6 % v Karlovarském kraji a **na SOU** od 7,1 % v Pardubickém kraji až po 10,6 % v Plzeňském kraji.

U **speciálních škol** byl nejvyšší meziroční přírůstek průměrného hrubého měsíčního platu učitelů zaznamenán v kraji Vysočina (10,2 %), naopak nejméně vzrostly platy v Jihomoravském kraji (o 5,5 %).

Graf 11: Meziroční srovnání průměrných měsíčních platů učitelů středních škol celkem a vyšších odborných škol za rok 2002 s rokem 2001 (v Kč)

Graf 12: Meziroční srovnání průměrných měsíčních platů učitelů na jednotlivých druzích SŠ za rok 2002 s rokem 2001 (v Kč)

Platy učitelů ve veřejné sféře se odvíjejí od rozpočtu resortu školství, normativů a dalších pevných faktorů (velikosti škol, tříd, počtu žáků, oborové struktury středních a vyšších odborných škol), což jsme zmiňovali na několika místech této publikace. **Pozitivně lze hodnotit, že od 1. 3. 2003 došlo ke zvýšení tarifních platů ve všech platových třídách a platových stupních, neboť vstoupila v platnost nová zvýšená stupnice platových tarifů podle platových tříd a platových stupňů pro pedagogické zaměstnance⁹ (širší pojem než učitelé).** Zvýšení tarifních platů bylo nerovnoměrné a pohybovalo se v rozmezí od 10 % do 15,1 % podle toho, v jaké třídě a stupni byl zaměstnanec zařazen. **V průměru činil nárůst 12 % (dle zdroje MŠMT).**

1. 3. 2003 vstoupila v platnost nová zvýšená stupnice platových tarifů podle platových tříd a platových stupňů pro pedagogické zaměstnance

PLATY PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ BEZ VEDOUČÍCH PRACOVNÍKŮ NA JEDNOTLIVÝCH TYPECH A DRUŽÍCH ŠKOL

Dosud jsme do svých úvah a výpočtů zahrnovali pouze platy učitelů, nyní se stručně zastavíme u problematiky platů všech pedagogických pracovníků, neboť informace z této oblasti jsou důležité nejen pro orgány státní správy, ale i pro některá mezinárodní srovnání.

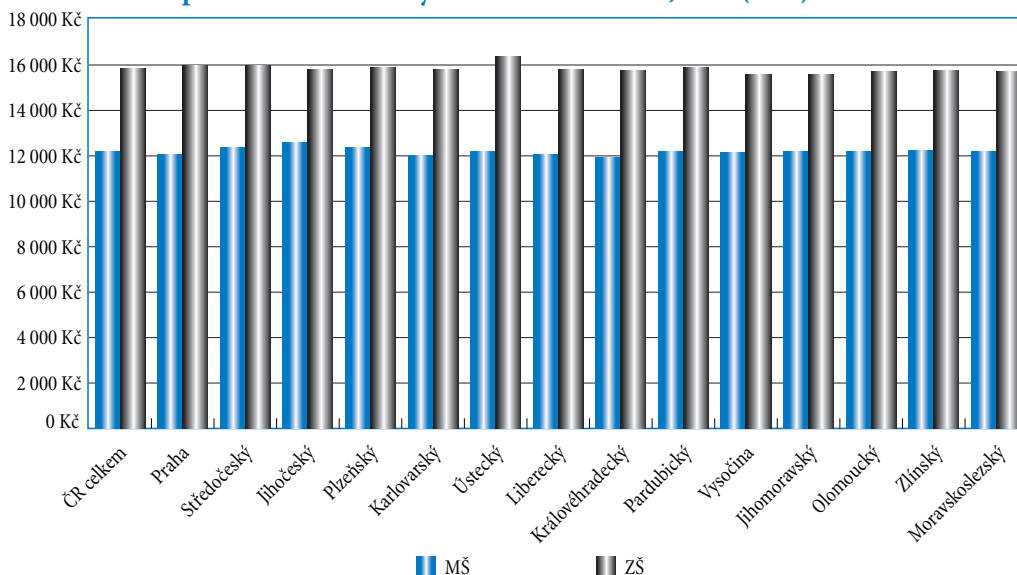
Pedagogický pracovník je poněkud širší pojem než učitel a zahrnuje kromě učitelů i vychovatele, ředitele škol a školských zařízení, zástupce ředitelů a školských zařízení, zástupce ředitelů pro výchovnou činnost mimo vyučování – vychovatele, zástupce ředitelů pro výchovné činnosti mimo vyučování – učitele, výchovné poradce, ředitele škol a školských zařízení – vychovatelé, ostatní pedagogické pracovníky, mistry odborné výchovy, odborné pracovníky sportovních škol – trenéry, instruktory SOU a SPV.

Pedagogický pracovník je širší pojem než učitel

Lze konstatovat, že pro platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků platí obdobné zákonitosti, jako pro platy učitelů. Nejnižších hodnot dosahují platy **pedagogických pracovníků (vyjma vedoucích pracovníků) v mateřských školách** (průměr za ČR 12 202 Kč) **a na základních školách** (průměr za ČR 15 828 Kč). Na **speciálních školách** jsou platy o něco vyšší (v průměru za ČR celkem 16 331 Kč). Na **středních školách mají pedagogičtí pracovníci (bez vedoucích pracovníků) platy již o poznání vyšší** a to v rozpětí od 16,3 tis. až do 18,0 tis. Kč (z toho pedagogičtí pracovníci bez vedoucích pracovníků gymnázií pobírají průměrný plat 17 957 Kč, pedagogičtí pracovníci bez vedoucích pracovní-

Platy obecně rostou se vzdělávací úrovní školy, na které pedagogický pracovník působí

Graf 13: Průměrné měsíční platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků mateřských a základních škol, 2002 (v Kč)

Srovnání platů pedagogických pracovníků s průměrnou mzdou v regionu

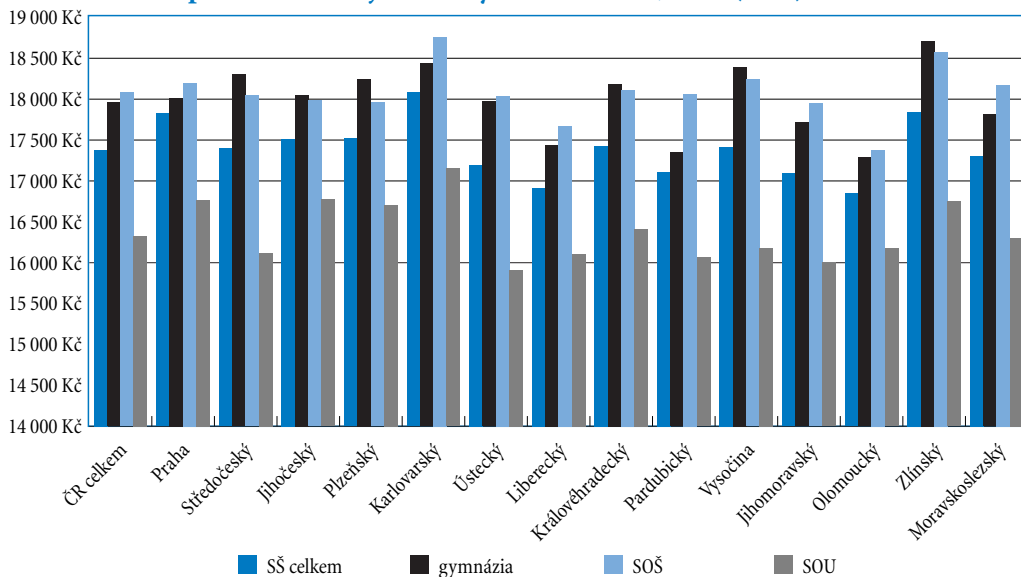
⁹ Podle nařízení vlády č. 66/2002 Sb. Zvýšení tarifních platů bylo nerovnoměrné a pohybovalo se v rozmezí od 10 % do 15,1 % podle toho, v jaké třídě a stupni byl zaměstnanec zařazen. Tímto nařízením se mění nařízení vlády č. 251/1992 Sb., o platových poměrech zaměstnanců rozpočtových a některých dalších organizací, ve znění pozdějších předpisů.

ků středních odborných škol 18 079 Kč a pedagogičtí pracovníci bez vedoucích pracovníků středních odborných učilišť 16 330 Kč). **Platy tak vzrůstají se zvyšující se úrovní vzdělání, na které pedagogický pracovník působí,** což odpovídá i platovému zařazení pedagogických pracovníků do platových tříd na jednotlivých vzdělávacích stupních.

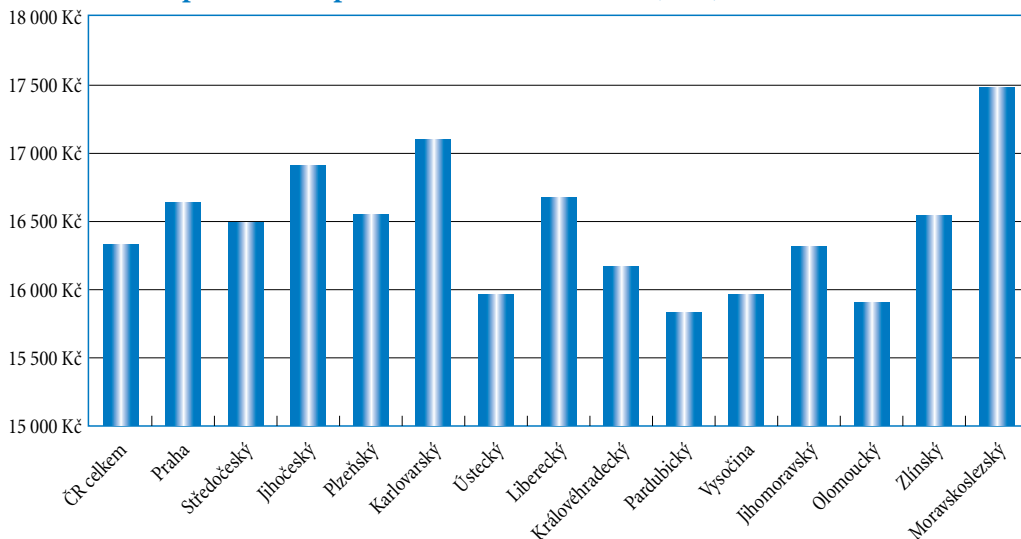
Regionální souvislosti

I z hlediska jednotlivých regionů se platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků chovají zhruba stejně jako platy učitelů. Krajská diferenciac platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků je rovněž menší než v případě ostatních zaměstnanců regionu, přičemž důvody jsou stejné jako v případě učitelských platů.

Graf 14: Průměrné měsíční platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků na jednotlivých druzích SŠ, 2002 (v Kč)

Graf 15: Průměrné měsíční platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků speciálních škol za rok 2002 (v Kč)

Srovnání platů pedagogických pracovníků s průměrnou mzdou v regionu

Srovnáme ještě, stejně jako v případě učitelských platů, **průměrné měsíční platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků na jednotlivých typech a druzích škol s průměrnou měsíční mzdou v regionu.** Vypočtený podíl těchto dvou údajů (vyjádřený v procentech) podává informaci

zejména o tom, nakolik jsou vcelku regionálně stabilní platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků odlišné od průměrných zaměstnaneckých mezd v jednotlivých krajích, do kterých se promítá především ekonomické zázemí v regionu.

Zřejmě nikoho nepřekvapí, že nejnižší podíly platu pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků k průměrné mzdě zaměstnance opět vykazuje Hlavní město Praha, a to u všech typů škol. Zároveň je Praha jediným regionem, v němž je průměrný plat pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků nižší než plat zaměstnance. Nejvýrazněji se tento rozdíl projevuje na úrovni mateřských škol, kdy rozdíl činí více než 40 %. Také pedagogičtí pracovníci bez vedoucích pracovníků na vyšších stupních škol mají platy o 12 % až 19 % nižší než ostatní zaměstnanci. Příslušný podíl platů v Praze–městě se pohybuje na úrovni 58,7%–87,6 % platové úrovně zaměstnaneckých platů. Tato skutečnost odráží, jak již bylo řečeno, významně vyšší průměrnou platovou úroveň zaměstnanců v Praze a do jisté míry i v oblasti středních Čech vzhledem k ostatním krajům České republiky. V případě **mateřských a základních škol nedosahuje regionálních průměrů zaměstnaneckých platů ani Středočeský kraj**, v případě mateřských škol i všechny ostatní kraje. Tato skutečnost odráží významně vyšší průměrnou platovou úroveň zaměstnanců v Praze a do jisté míry i v oblasti středních Čech vzhledem k ostatním krajům České republiky.

Praha je specifickým regionem

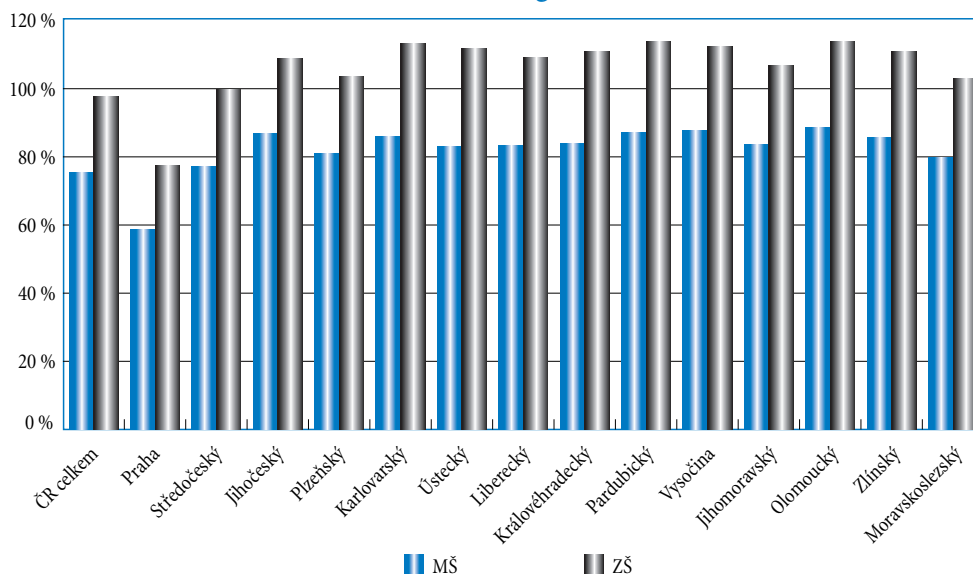
Ve všech ostatních krajích se tedy platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků základních a vyšších stupňů škol pohybují **nad hranicí průměrné mzdy zaměstnanců**. Čím vyšší je pak vzdělávací stupeň školy, na které pedagogický pracovník působí, tím více jeho průměrný plat převyšuje mzdu zaměstnance v regionu. Pouze pedagogičtí pracovníci bez vedoucích pracovníků v mateřských školách dostávají v průměru 75 % platu ostatních zaměstnanců regionu.

Relativně **nejvíce**, téměř o třetinu, převyšují průměrné platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků mzdy zaměstnanců **v krajích, kde je průměrná měsíční mzda zaměstnanců nejnižší** (zejména Karlovarský a Zlínský kraj). V těchto krajích je příslušný podíl platů nejvyšší.

V úrovni mateřských, základních a středních škol jsou kraje s **nejvyšším příslušným indexem** Vysočina, Olomoucký, Pardubický, Zlínský a Karlovarský kraj (u základních škol kraj Pardubický – 113,9 % a u SOŠ kraj Karlovarský až 134,2 %).

Na vyšších odborných školách nalezneme **největší rozdíl** mezi průměrným platem pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků a průměrnou mzdou zaměstnance ve Zlínském kraji, kde první převyšuje druhý o cca 41 % a dále v kraji Vysočina (o cca 40 %).

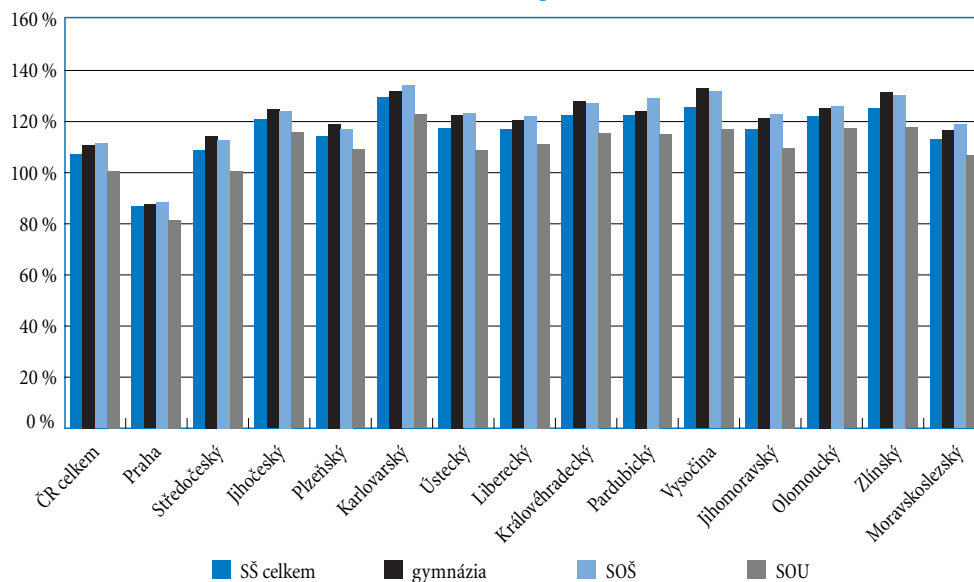
Graf 16: Podíl průměrných měsíčních platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků mateřských a základních škol k průměrné měsíční mzdě zaměstnance v regionu, 2002 (v %)

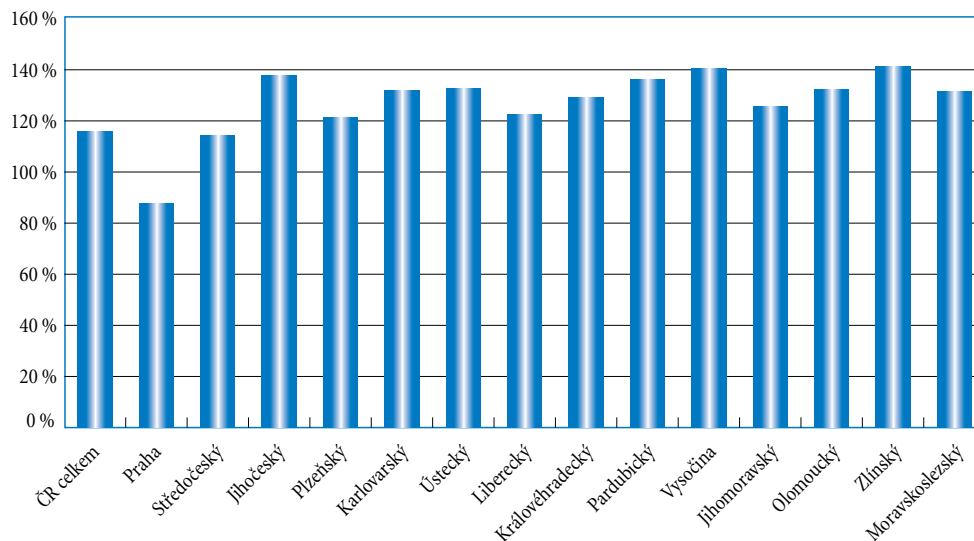
V **případě speciálních škol** má zvláštní postavení Karlovarský kraj, ve kterém průměrné platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků převyšují mzdy zaměstnanců o cca 22 % (průměr za ČR je cca 1 %).

Platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků nejvíce převyšují mzdy zaměstnanců v krajích, kde je obecná mzdová úroveň nejnižší, zejména v Olomouckém kraji a kraji Vysočina. Mezi kraje s vysokým rozdílem výše zmíněných platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků a zaměstnanců patří i kraje Pardubický, Karlovarský, Zlínský. V Zlínském kraji a kraji Vysočina převyšují platy pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků vyšších odborných škol mzdy zaměstnanců o cca 40 %, což je vůbec nejvíce ze všech krajů a sledovaných vzdělávacích úrovní.

Graf 17: Podíl průměrných měsíčních platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků na jednotlivých druzích SŠ k průměrné měsíční mzdě zaměstnance v regionu, 2002 (v %)

Graf 18: Podíl průměrných měsíčních platů pedagogických pracovníků bez vedoucích pracovníků vyšších odborných škol k průměrné měsíční mzdě zaměstnance v regionu, 2002 (v %)

POČET ŽÁKŮ NA PEDAGOGICKÉHO PRACOVNÍKA

Jednou ze základních organizačních charakteristik vzdělávacího systému je jeho **kapacitní náročnost**, která vychází ze vztahu **mezi počtem žáků, počtem pedagogů a velikostí učitelských (pedagogických) úvazků**. Důležitost této charakteristiky spočívá především v její přímé souvislosti jednak s **cenou** a jednak s **kvalitou vzdělávání**.

V **souvislosti s cenou** vzdělávání je třeba zmínit, že výdaje na mzdy pedagogických pracovníků představují velmi výraznou položku v celkových výdajích na vzdělávání ze státního rozpočtu, proto se každá změna počtu či úvazku pedagogů výrazně promítne do celkových výdajů.

Souvislost ukazatele s kvalitou vzdělávání nemusí být na první pohled zřejmá. Při hlubším zamyšlení si však uvědomíme význam individuálního přístupu k žákům. Jinými slovy: čím méně žáků učitel v daný okamžik vyučuje, tím lépe se jim může věnovat a přizpůsobovat styl i tempo výuky jejich potřebám. Důsledkem je růst kvality vzdělávání, a tedy i kvality výstupů, což má vliv na jednu z hlavních složek efektivity systému.

Cílem každé společnosti je optimalizovat **kapacitní náročnost vzdělávacího systému**. Na **celostátní úrovni** ji lze ovlivnit především nastavením kvót pro počet žáků ve třídě a míry přímé vyučovací povinnosti učitelů. S rostoucí velikostí tříd a vyučovací povinností klesá kapacitní a finanční náročnost systému, čímž roste jeho efektivita, avšak klesá kvalita výuky. Na druhé straně je třeba vzít v úvahu, že pokles počtu žáků ve třídě pod určitou hranici následně vyvolává zvýšenou potřebu lidských zdrojů.

Na **nižších úrovních** vzdělávání je možné ovlivnit kapacitní náročnost vzdělávacího systému především počtem malých škol v regionu. Na **středoškolské úrovni** má na kapacitní náročnost vliv především promyšlená koncepce skladby jednotlivých vzdělávacích oborů v každé škole.

Kapacitní náročnost vzdělávacího systému lze zohlednit z hlediska personální náročnosti výuky v souvislosti s počtem pedagogických pracovníků, jednak z hlediska pracovního úvazku pedagogů.

Pojem kapacitní náročnost vzdělávacího systému

Počet žáků na pedagogického pracovníka

Tento jednoduchý ukazatel vyjadřující poměr mezi počtem žáků a počtem pedagogických pracovníků popisuje personální náročnost výuky z hlediska potřebného počtu **fyzických osob**. Jeho hodnota závisí především na průměrném počtu žáků ve třídě, náročnosti vzdělávacího programu, na dělení některých hodin, případně na oborové skladbě škol i tříd. Dalším faktorem, který může mít vliv na hodnoty tohoto ukazatele, je dostupnost učitelů jednotlivých předmětů, respektive pedagogických pracovníků s požadovanou kvalifikací. Co se týče pedagogických úvazků, v této chvíli budeme předpokládat, že každý pedagogický pracovník je jedna osoba bez ohledu na velikost pracovního úvazku.

V současné době na úrovni krajů vyvstává výše zmíněná otázka stanovení priorit z hlediska směrů, kterými se bude vzdělávací politika ubírat. Zda **usilovat o snížení počtu žáků na pedagogického pracovníka**, a tím zvyšovat kvalitu výuky za cenu vyšší finanční a personální náročnosti, nebo zvolit **příjemný kompromis z hlediska nákladů a počtu žáků na pedagogického pracovníka**. Nejhorším řešením je pak neúměrné zvyšování počtu žáků na pedagoga i za cenu snížení kvality výuky, které bývá důsledkem nedostatku peněz.

Personální zajištění výuky v **celostátním měřítku** se jeví nejméně náročné na **základních školách**, kde na jednoho pedagoga připadá v průměru 14,9 žáků (na prvním stupni ZŠ vyučuje obvykle jeden učitel celou třídu), pak následují **mateřské školy** s 12 dětmi na pedagoga. Na **úrovni středního školství** je nejméně personálně náročná výuka na **gymnáziích** (11,0 žáků na pedagoga), následují **střední odborné školy** (7,4 žáků na pedagoga). Jako personálně nejméně náročná se jeví výuka na **středních odborných učilištích** (6,5 žáků na pedagogického pracovníka), neboť zahrnuje kromě teoretické části také část praktickou.

Na **vyšších odborných školách připadá na jednoho pedagoga 4,1 žáka**. Tato nízká hodnota ukazatele je důsledkem zaměstnávání velkého množství externích učitelů na částečný úvazek¹⁰.

Počet žáků na pedagogického pracovníka

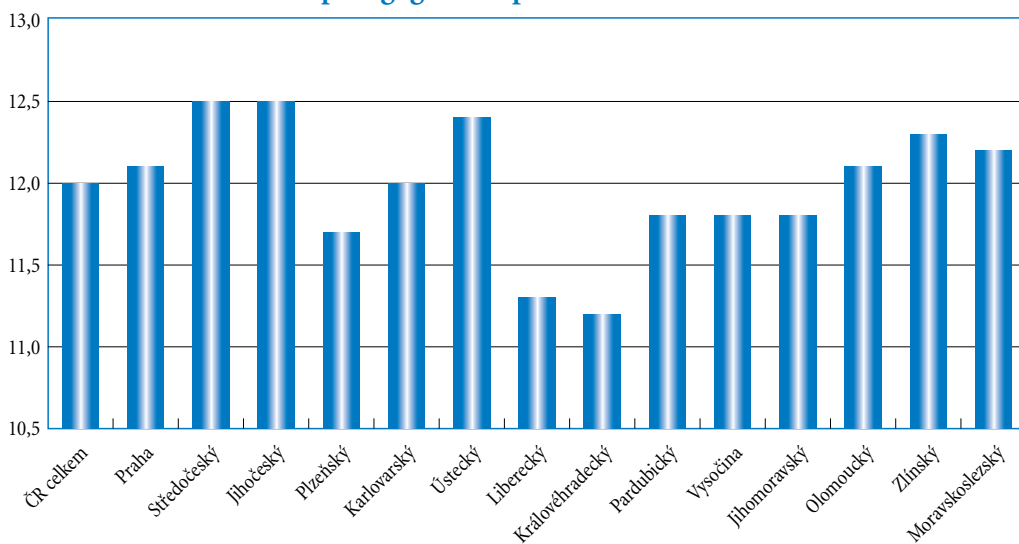
¹⁰ Stanovené rozmezí počtu žáků na třídu, limity týkající se počtu dělených hodin a další faktory, od kterých se odvíjí hodnota sledovaného ukazatele, jsou uvedeny v tzv. „Žluté knize“.

Při sledování hodnot ukazatele v **regionálních souvislostech** se nejprve zastavme na úrovni **materšských škol**, kde se počty dětí na pedagoga pohybují od 11,2 v Královéhradeckém kraji až do 12,5 v Jihočeském a Středočeském kraji. Hodnoty jsou na první pohled málo diferencované a případné odchylky od celorepublikového průměru jsou způsobeny především naplněností mateřských škol v malých obcích a velikostí učitelských úvazků. Pod celorepublikový průměr 12 dětí na učitele spadají kromě již zmíněného Královéhradeckého kraje všechny kraje z oblastí Severovýchod a Jihovýchod, tedy kraj Liberecký – 11,3, Pardubický – 11,8, Vysočina – 11,8 a Jihomoravský kraj – 11,8 dětí na pedagogického pracovníka mateřské školy) a Plzeňský kraj (11,7).

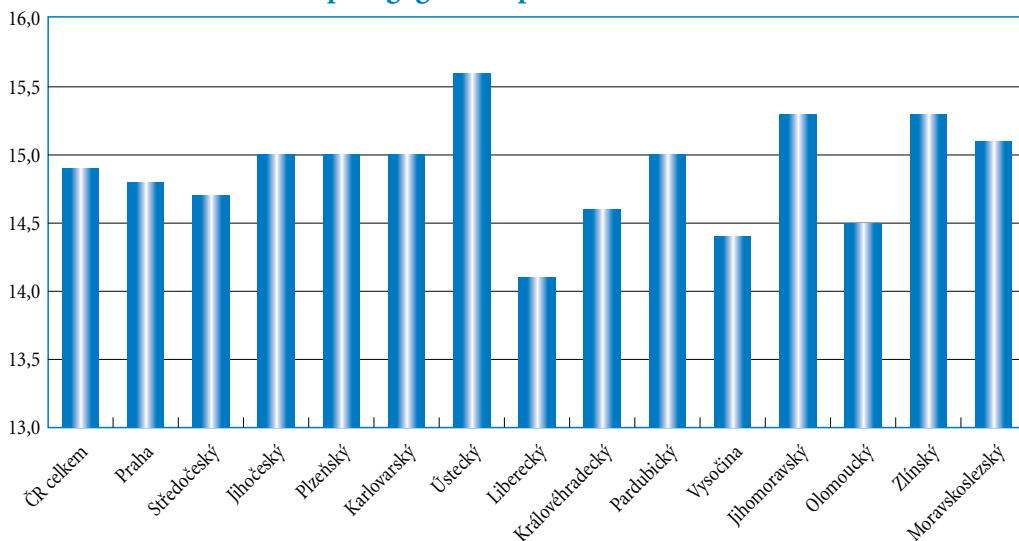
Z hlediska homogenity údajů lze obdobnou situaci zaznamenat i na **základních školách**, kde se regionální hodnoty ukazatele pohybují od 14,1 žáků na učitele v Libereckém kraji do 15,6 žáků na pedagogického pracovníka v Ústeckém kraji. Velmi úzké rozpětí hodnot dáno především charakterem všeobecného základního vzdělávání.

Ačkoliv **gymnázia** poskytují všeobecné vzdělávání, které by mělo být z hlediska personální náročnosti srovnatelné, projevují se zde poměrně velké mezikrajové rozdíly. Velký vliv na hodnotu ukazatele však nemá ani různá délka gymnaziálního studia ani zaměření či zřizovatel určitého gymnázia, ale především

Graf 19: Počet žáků na pedagogického pracovníka v MŠ

Graf 20: Počet žáků na pedagogického pracovníka v ZŠ

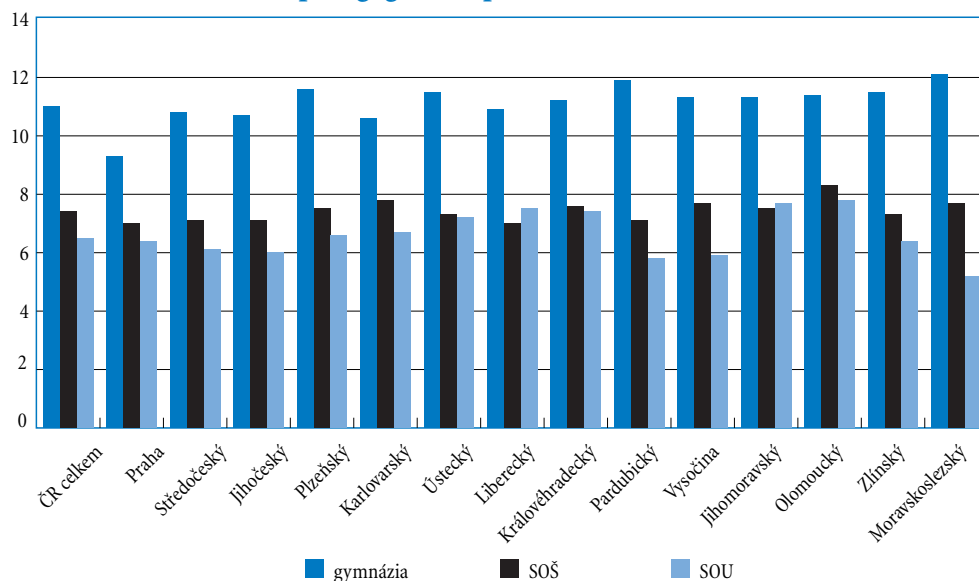
míra vyučovací povinnosti učitelů, které se budeme věnovat v později. **Počet žáků na pedagogického pracovníka gymnázií** se pohybuje v jednotlivých krajích v rozmezí 9,3 žáků na pedagoga v Praze až do 12,1 žáků na pedagoga v Moravskoslezském kraji.

Hodnoty ukazatele u **středních odborných škol** se pohybují v rozmezí od 7,0 žáků na pedagoga v Praze a Libereckém kraji až do 8,3 žáků na pedagoga v Olomouckém kraji.

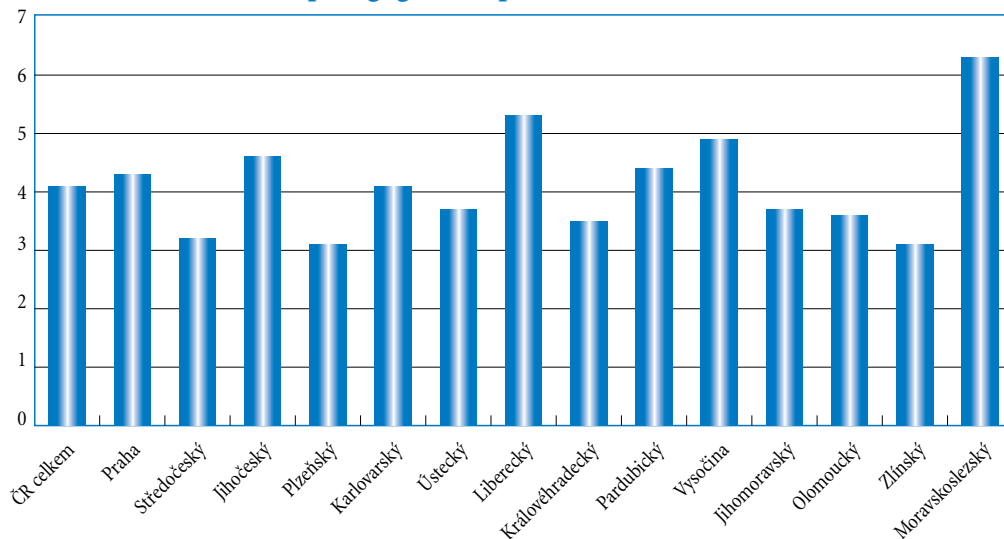
V případě **středních odborných učilišť** porovnáваме **počet žáků denního studia** s počtem **pedagogických pracovníků**, tedy učitelů, mistrů nebo instruktorů odborné přípravy. Hodnoty ukazatele se pohybují v rozmezí 5,2–7,8 žáka na pedagogického pracovníka. Kraje jsou rovnoměrně rozmístěny kolem celorepublikového průměru.

Na vyšších odborných školách jsou ve větší míře vyučovány odborné předměty vyžadující výuku úzce specializovaných pedagogů, kteří zde velmi často působí externě a pouze na částečný úvazek. Tomu odpovídají i regionální hodnoty ukazatele (stejně jako v celorepublikovém měřítku), které se pohybují v poměrně širokém rozmezí – od 3,1 žáků na pedagoga v Plzeňském a Zlínském kraji až do 6,3 žáků na pedagoga vyšších odborných škol v Moravskoslezském kraji.

Graf 21: Počet žáků na pedagogického pracovníka na SŠ

Graf 22: Počet žáků na pedagogického pracovníka na VOŠ

Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka

Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka

Nyní se zaměříme na personální náročnost výuky **ve vztahu k rozsahu vyučovací povinnosti** pedagogických pracovníků. Tento **ukazatel odráží personální náročnost výuky z hlediska počtu plných úvazků pedagogických pracovníků**¹¹. Zjednodušeně lze říci, že je roven podílu počtu žáků a celkového počtu plných úvazků pedagogických pracovníků.

V porovnání s předchozím ukazatelem hodnoty tohoto podílu závisejí v daleko větší míře na průměrném počtu žáků ve třídách, náročnosti vzdělávacího programu, respektive na některých dalších aspektech, které byly již zmiňovány v souvislosti s touto problematikou. Na rozdíl od předchozího ukazatele by však dostupnost učitelů jednotlivých předmětů a samozřejmě pak velikost úvazku neměla tento ukazatel ovlivnit.

Hodnoty ukazatele v celorepublikovém měřítku

V celorepublikovém měřítku jsou hodnoty ukazatele na všech vzdělávacích stupních vyšší než počet žáků na pedagoga, protože určitá část pedagogických pracovníků nepracuje na plný úvazek. Tato skutečnost se nejméně projevuje u mateřských i základních škol a u gymnázií, tedy na předškolní vzdělávací úrovni a v případě všeobecného vzdělávání, ať už na základní nebo středoškolské úrovni. V nejvyšší míře se tento rozdíl v souladu s očekáváním projevuje u vyšších odborných škol.

Nejvyšší počty žáků na „přepočteného“ pedagogického pracovníka, tedy **nejnižší personální náročnost výuky, vykazují základní školy**, kde v průměru připadá 16,3 žáků na plný pedagogický úvazek, pak následují **gymnázia** s 13 žáky a **mateřské školy**, kde na učitelský úvazek připadá 12,5 dětí.

Na úrovni středního školství je nejméně personálně náročná výuka všeobecně zaměřených studijních oborů, tedy **na gymnáziích**, následují opět **střední odborné školy** (10,6 žáků na úvazek pedagoga) a nejvíce personálně náročná se opět jeví výuka **na středních odborných učilištích** (8,2 žáků na úvazek pedagogického pracovníka) z důvodu absolvování jak teoretické, tak praktické části výuky.

Na vyšších odborných školách je průměrná hodnota ukazatele 11,0 žáků na pedagogický úvazek a přibližuje se tím náročnosti výuky na středních odborných školách. Oproti předchozímu ukazateli „Počet žáků na pedagogického pracovníka“ (bez ohledu na velikost úvazku) je tato hodnota 2,7krát vyšší. Tento obrovský rozdíl je způsoben zaměstnáváním většiny učitelů odborných předmětů na částečný úvazek.

Regionální rozdíly

Při sledování **regionálních rozdílů** se postupně zaměříme na všechny vzdělávací úrovně.

Počty žáků na plný úvazek pedagogického pracovníka **v mateřské škole** se pohybují v jednotlivých krajích od 11,6 v Libereckém a Královéhradeckém kraji až do 13,2 ve Středočeském kraji a hodnoty se příliš neliší od počtu žáků na pedagogického pracovníka. Hodnoty v jednotlivých krajích se příliš neliší a případné odchylky od celorepublikového průměru jsou opět způsobeny především naplněností mateřských škol v malých obcích a velikostí úvazků učitelů.

I v případě tohoto ukazatele se obdobná situace, pokud jde o homogenitu údajů za jednotlivé kraje, jako u mateřských škol projevuje i **u škol základních**. Hodnoty ukazatele se pohybují od 15,7 žáků na úvazek pedagoga na Vysočině a v Olomouckém kraji do 16,7 žáků na pedagogický úvazek v Ústeckém kraji. Rozpětí hodnot je tedy opět velmi malé a je dáno především charakterem všeobecného základního vzdělávání.

Obdobně i gymnázia, která realizují všeobecné vzdělávání, **vykazují značnou homogenitu hodnot ukazatele**. Toto je rozdíl oproti ukazateli „Počet žáků na pedagogického pracovníka“, kde se projevovaly mnohem větší mezikrajové rozdíly způsobené zaměstnáváním učitelů na částečné úvazky. Hodnoty ukazatele se pohybují od 12 žáků na pedagogický úvazek v Praze do 13,6 žáků na pedagogický úvazek v Plzeňském a Pardubickém kraji. Rozložení hodnot ukazatelů jednotlivých krajů je směrem nahoru i dolů od průměrné celorepublikové hodnoty 13 žáků na učitelský úvazek poměrně rovnoměrné.

¹¹ Tento ukazatel popisuje personální náročnost výuky z hlediska potřebného počtu tzv. přepočtených počtů pedagogických pracovníků, tedy počtu plných úvazků pedagogických pracovníků. Ukazatel je postaven na celkovém počtu úvazků pedagogických pracovníků.

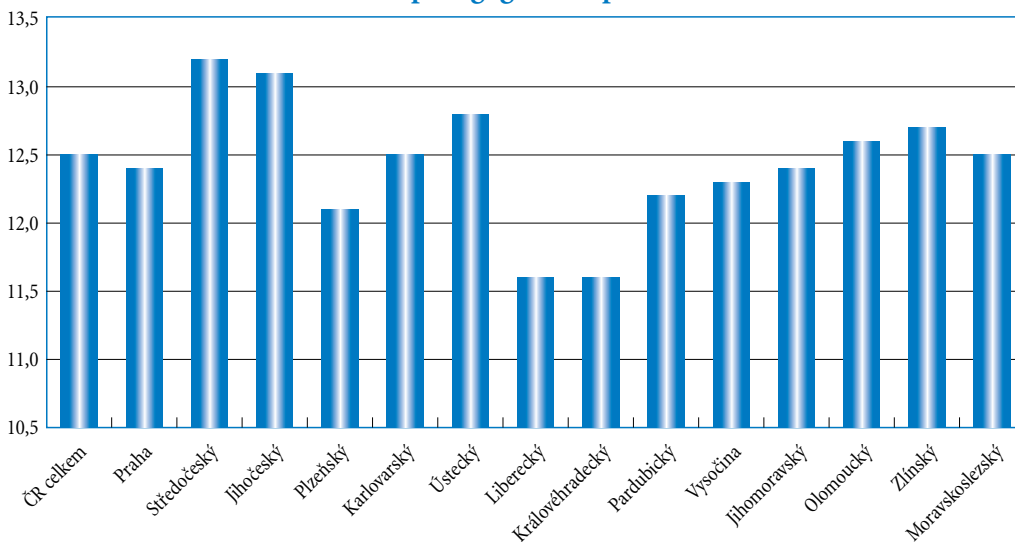
U středních odborných škol i středních odborných učilišť se projevuje mnohem větší odlišnost jednotlivých krajů. Je to způsobeno především rozdílnou oborovou skladbou a tím rozdílnou personální náročností odborného školství v jednotlivých krajích.

Počty žáků na pedagogický úvazek na středních odborných školách se pohybují v rozmezí 9,7 žáků v Libereckém kraji až 11,4 žáků v Královéhradeckém kraji. Stejně jako u gymnázií jsou kraje rozmístěny zhruba rovnoměrně na obě strany škály.

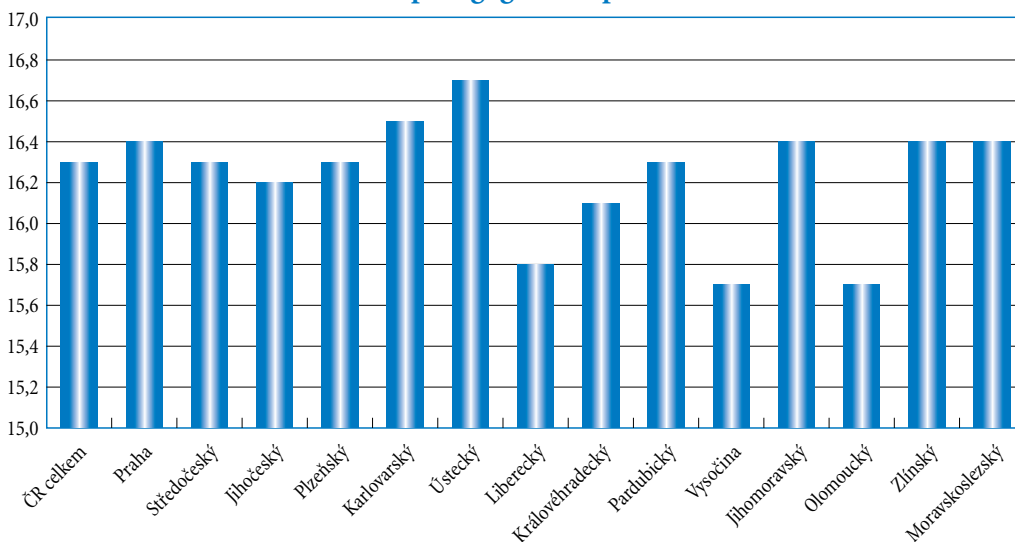
V případě středních odborných učilišť porovnááme počet žáků denního studia na úvazek pedagogického pracovníka (učitele, mistra a instruktora odborné přípravy). Hodnoty ukazatele se pohybují v rozmezí 6,0 – 10,3 žáka na pedagogického pracovníka. Jak je vidět, rozptyl hodnot ukazatele v jednotlivých krajích je zde nejvyšší ze všech typů středních škol.

Hodnoty ukazatele u vyšších odborných škol se pohybují v rozmezí 8,9 žáků na úvazek pedagoga v Karlovarském kraji až 13,8 žáků na úvazek pedagoga v Moravskoslezském kraji.

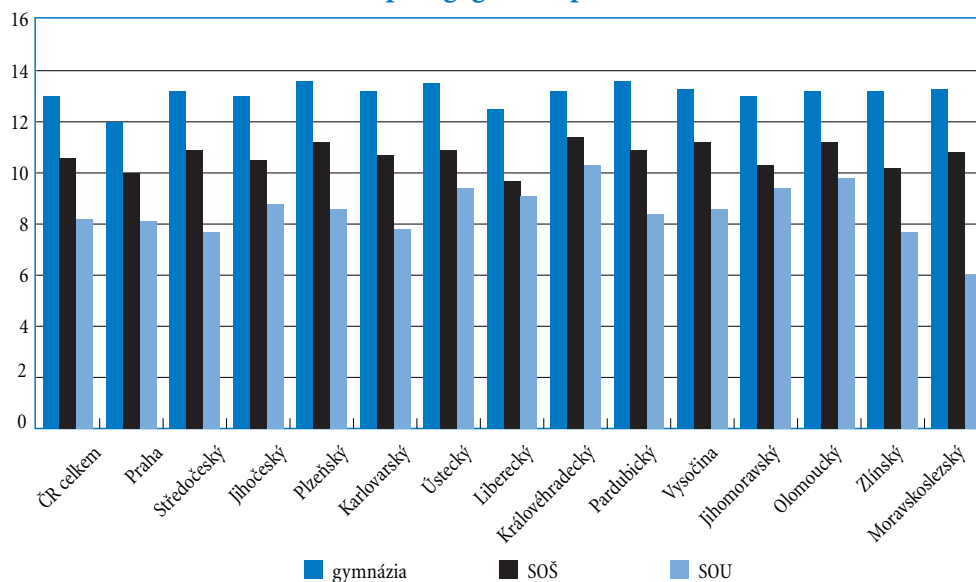
Graf 23: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka v MŠ

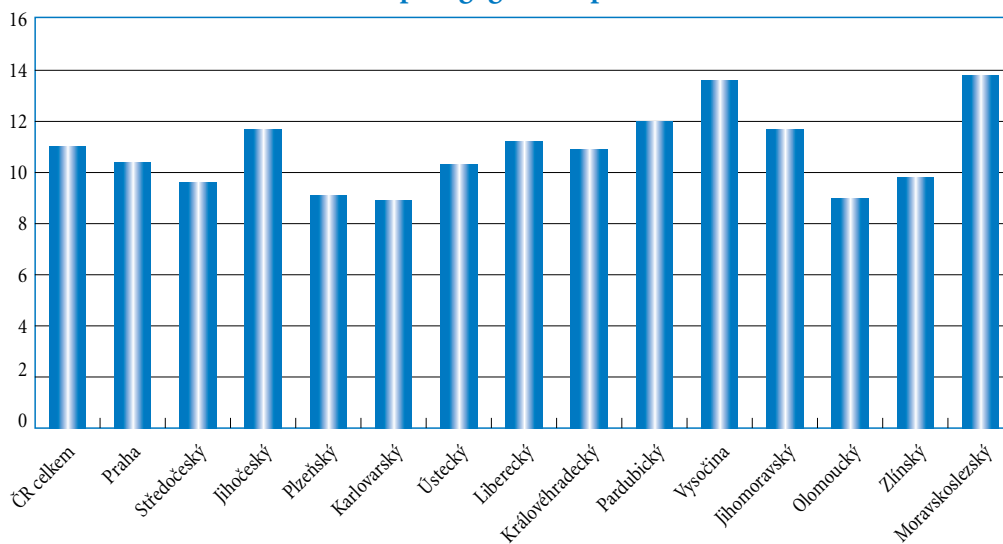
Graf 24: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka v ZŠ

Graf 25: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka na SŠ

Graf 26: Počet žáků na úvazek pedagogického pracovníka na VOŠ

INDIVIDUÁLNÍ, SPOLEČENSKÉ A PRACOVNÍ PŘÍNOSY ZE VZDĚLÁVÁNÍ

V této kapitole se zamyslíme nad souvislostmi mezi vzděláním jednotlivce a jeho uplatněním na trhu práce.

Je známou skutečností, že vzdělání představuje jednoznačně ziskový faktor, a to nejen z pohledu jedince, ale i z hlediska celospolečenského. S rostoucím vzděláním obvykle vzrůstá socioekonomický status, flexibilita, rozvíjí se schopnost orientace v nových podnětech a zdokonaluje se schopnost kriticky hodnotit vzniklé situace.

Zaměříme se však na **ekonomické aspekty vzdělání. Na individuální úrovni se jedná především o schopnost vyhovět stupňujícím se požadavkům moderní ekonomiky a trhu práce.** Kvalifikační náročnost většiny profesí roste a šanci dlouhodobě uspět mají pouze ti, kteří disponují dostatečnými znalostmi, schopnostmi i dovednostmi a nechybí jim schopnost ani ochota dále se vzdělávat. Lepší pozice na trhu práce pak obvykle koresponduje s finančním ohodnocením. **Rovněž z makrospolečenského hle-**

Vzdělání je úzce svázáno s trhem práce – čím vyšší vzdělání, tím lepší výchozí pozice při hledání zaměstnání

diska jsou přínosy ze vzdělání velmi významné, neboť právě ti nejvíce vzdělaní a kvalifikovaní jsou hlavní silou a nositelem ekonomického a kulturního rozvoje dané oblasti a následně pak celé společnosti.

Z uvedených souvislostí nelze vynechat pojem „**nezaměstnanost**“. Ta nejvíce postihuje právě osoby méně vzdělané a méně kvalifikované, protože v důsledku vývojových trendů trhu práce dlouhodobě ubývá nekvalifikovaných a málo kvalifikovaných pracovních pozic.

Fenomén **nezaměstnanosti** byl pro mnoho lidí donedávna neznámým pojmem. Ani v prvních letech ekonomické transformace, kdy se počet nezaměstnaných stabilně pohyboval na velmi nízké úrovni, nebyla nezaměstnanost vnímána jako problém. Počínaje rokem 1997 však došlo ke zpomalení hospodářského růstu a jeho následné stagnaci, což se výrazně promítlo do míry nezaměstnanosti. Situace se nadále zhoršovala až do roku 2000, kdy byl zaznamenán mírný ekonomický vzestup, což vedlo k bezprostřednímu oživení trhu práce. V důsledku mírného nárůstu počtu pracovních příležitostí se snížil počet nezaměstnaných a klesla obecná míra nezaměstnanosti.

Nezaměstnanost bývá charakterizována tzv. **mírou nezaměstnanosti**, která vyjadřuje poměr mezi nezaměstnanými a pracovní silou.¹²

Tabulka 4: Míry nezaměstnanosti (v %) v letech 1996–2002

1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
3,52	5,23	7,47	9,37	8,78	8,90	7,30

Mezi **kritické skupiny z hlediska nezaměstnanosti** patří kromě lidí s nízkým vzděláním a nedostačnou kvalifikací také čerství absolventi škol, starší lidé a lidé s určitým druhem postižení. V neposlední řadě je třeba jmenovat také ženy s malými dětmi, často se hovoří o všeobecně horším ekonomickém postavení žen v porovnání s muži. Významným atributem nezaměstnanosti je i její výrazně regionální charakter.

V následujícím textu se zaměříme na rozbor vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a nejvyšším dosaženým vzděláním, a to zvláště u mužů a u žen.

Míry nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání

V roce 2002 činila průměrná míra nezaměstnanosti v České republice 7,3 %¹³. Stejně jako v jiných průmyslových zemích i hodnota za Českou republiku v sobě zahrnuje značné diference z hlediska nezaměstnanosti jednotlivých skupin obyvatel. Stručně lze říci, že **nezaměstnanost se velmi výrazně liší podle vzdělání, věku i pohlaví**.

Při sledování vztahu míry nezaměstnanosti a stupně nejvyššího dosaženého vzdělání lze konstatovat, že s rostoucím vzděláním klesá míra nezaměstnanosti.

Míra nezaměstnanosti u osob, které dosáhly pouze základního vzdělání, činí 20,7 %, to znamená, že téměř každý pátý občan s nejnižším vzděláním je nezaměstnaný. **Ti, kteří mají střední nematuritní vzdělání**, jsou na tom výrazně lépe, neboť jejich míra nezaměstnanosti je 7,8 % (je tedy přibližně 2,5krát nižší než u osob se základním vzděláním). Nezaměstnanost obyvatel se středním vzděláním bez maturity se pohybuje okolo celorepublikového průměru (7,8 %). **U osob s úplným středním vzděláním** je míra nezaměstnanosti ještě nižší, pohybuje se ve výši 5,1 %. V souladu s očekáváním je výrazně nejnižší nezaměstnanost u obyvatel s terciárním vzděláním, kde ze sta osob je nezaměstnaný pouze každý čtyřicátý osmý (2,1 %). Je vidět, že míra nezaměstnanosti v této skupině je více než dvakrát nižší v porovnání s osobami, které dosáhly nejvýše úplného středního vzdělání.

Výše nezaměstnanosti významně závisí rovněž na tom, zda se jedná o muže či ženu. Míra nezaměstnanosti žen bývá zpravidla vyšší než u mužů. Výjimku nalezneme pouze u osob se základním

Nezaměstnanost

Kritické skupiny z hlediska nezaměstnanosti

Nedostatečná kvalifikace s sebou nese riziko snížené zaměstnatelnosti osob.

U žen se častěji setkáváme s vyšší mírou nezaměstnanosti než u mužů.

¹² **Míry nezaměstnanosti** procentuálním způsobem vyjadřují podíl nezaměstnaných (čitatel) na celkové pracovní síle (jmenovatel).

¹³ Zdroj dat ČSÚ – Výběrové šetření pracovních sil, přepočtené průměry za rok 2002

vzděláním, kde nezaměstnanost mužů (23,7 %) mírně převyšuje nezaměstnanost žen (18,6 %). (Zmíněný rozdíl v této kategorii vzdělání se navíc v porovnání s minulým rokem ještě prohloubil, zatímco v roce 2001 převyšovala míra nezaměstnanosti mužů se základním vzděláním nezaměstnanost stejně vzdělaných žen o 2,5 %, v roce 2002 již rozdíl činí více než 5 %). **Ve vyšších kategoriích vzdělání** však už platí vztah opačný, u obyvatel se středním vzděláním bez maturity je nezaměstnanost žen vyšší v průměru o 5 %, s maturitou pak o 2,6 %. Nejmenší rozdíly v nezaměstnanosti podle pohlaví se projevují v oblasti terciárního vzdělání, míra nezaměstnanosti mužů je 1,8 %, zatímco u žen 2,6 %.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že **diference mezi nezaměstnaností mužů a žen se snižují spolu s vyšší dosaženého vzdělání**. Nejvyšší pravděpodobnost stát se nezaměstnanými mají muži se základním vzděláním, nejmenší pak opět muži, ale s terciárním vzděláním.

V porovnání s rokem 2001 se míra nezaměstnanosti mírně snížila – z 8,1 % v roce 2001 na 7,3 % v roce 2002. Tento pokles zasáhl **všechny kategorie vzdělání** (nejnižší, střední i terciární) a týkal se mužů i žen¹⁴.

Z hlediska **regionálního srovnání** vykazuje celkově **nejvyšší míru nezaměstnanosti Moravskoslezský (13,3 %) a Ústecký kraj (12,7 %)**. V obou těchto krajích příslušné hodnoty výrazně převyšují republikový průměr. **Jednoznačně nejnižší míru nezaměstnanosti** pak nalezneme **v Praze (3,6 %)**, její hodnota je zde přibližně 3,5krát nižší, než je tomu v oblasti Moravskoslezska. Míru nezaměstnanosti nad hladinou celorepublikového průměru dále evidujeme i v krajích Olomouckém (9,6 %), Zlínském (7,9 %), Jihomoravském (7,6 %) a Karlovarském (7,5 %). Poměrně výrazně pod průměrem ČR se naopak kromě Prahy pohybují kraje Královéhradecký (4,2 %), Plzeňský (4,7 %), Liberecký (4,7 %), Středočeský (4,9 %), Jihočeský (5,0 %) a kraj Vysočina (5,1 %). Pardubický kraj (7,2 %) má míru nezaměstnanosti zhruba srovnatelnou s celostátním průměrem.

I z regionálního pohledu dosahuje nejvyšších hodnot míra nezaměstnanosti u osob se **základním vzděláním**. V Moravskoslezském a Ústeckém kraji míry nezaměstnanosti této skupiny osob přesahují 33 %, což je výrazně více než republikový průměr (20,7 %) a nejvíce ze všech krajů. Mezi kraje s relativně nízkou nezaměstnaností obyvatel se základním vzděláním naopak patří Středočeský a Liberecký kraj, kde se hodnoty pohybují v rozmezí 10 % až 12 %.

V kategorii středoškoláků vykazují nižší míry nezaměstnanosti osoby s úplným středním vzděláním, tzn. ti, kdo mají střední školu s maturitou, než ti, kdo mají střední nematuritní vzdělání. Rovněž na středoškolácké úrovni dosahuje míra nezaměstnanosti nejvyšších hodnot v krajích Moravskoslezském a Ústeckém (u středního nematuritního vzdělání 15,3 %, resp. 11,5 %, u středního vzdělání s maturitou oba kraje více než 8 %), nadprůměrné míry nezaměstnanosti osob se středním vzděláním však mají i Olomoucký, Jihomoravský a Zlínský kraj. Naopak nejnižší nezaměstnanost obyvatel se středním vzděláním bez maturity lze nalézt v Královéhradeckém kraji, kde nedosahuje ani 4 %. Mezi 4 % a 5 % se pak hodnoty pohybují v Plzeňském kraji, Praze, Libereckém a Jihočeském kraji a v kraji Vysočina. U osob s úplným středním vzděláním dosahuje nejnižších hodnot Plzeňský kraj (3,1 %), dále Středočeský, Liberecký, Královéhradecký kraj a Praha – v těchto regionech jsou míry nezaměstnanosti středoškoláků s maturitou nižší než 4 %.

Postavení osob s **terciárním vzděláním** je na trhu práce nejpříznivější, jejich míra nezaměstnanosti činí nejvýše 4,6 % v Ústeckém kraji, nejnižší je v Karlovarském kraji, kde nedosahuje ani 1 %, a dále v Jihomoravském kraji a v Praze (1,1 %, resp. 1,2 %).

Positivní skutečností je, že oproti minulému roku hodnoty měr nezaměstnanosti ve většině regionů mírně poklesly.

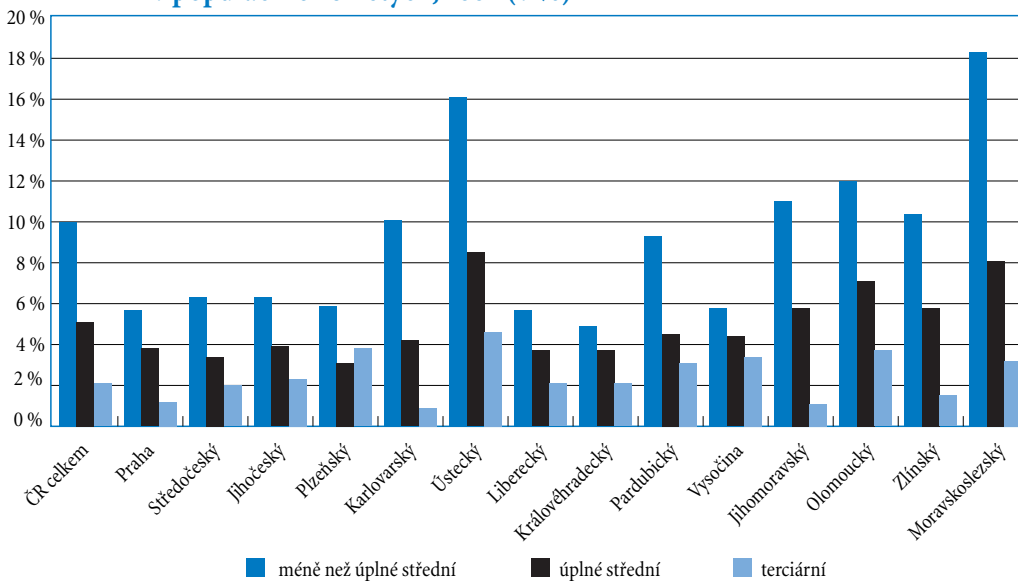
*Nezaměstnanost
v meziročním srovnání*

*Nezaměstnanost
v regionálním srovnání*

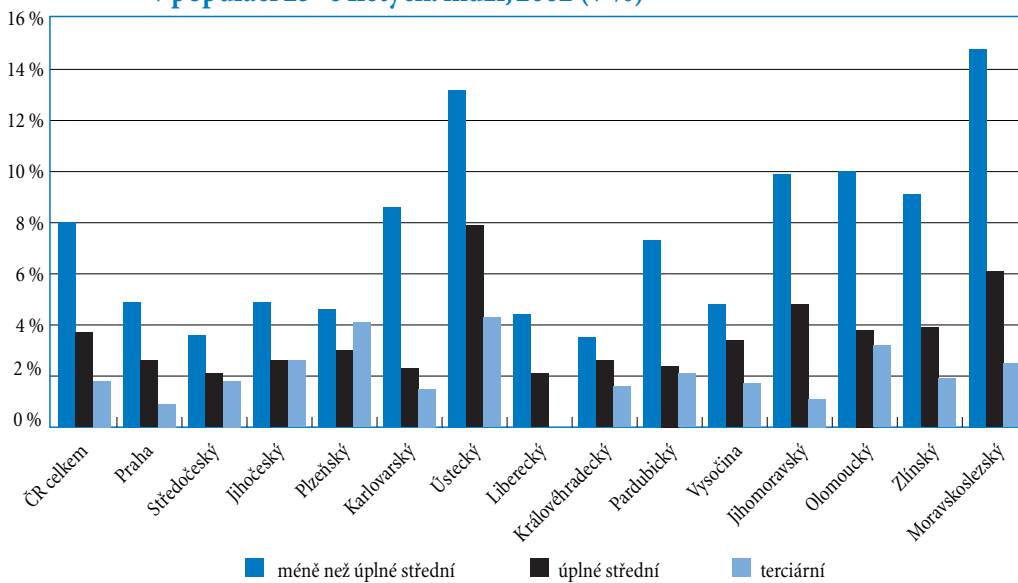
*Nejvyšší míra
nezaměstnanosti je
v Moravskoslezském
a Ústeckém kraji, nejnižší
naopak v Praze.*

¹⁴ Uváděné charakteristiky nezaměstnanosti vycházejí z Výběrového šetření pracovních sil, tzn. nejedná se o „tvrdá“ statistická data, ale o odhady postavené na výběrovém souboru a přepočítané na celkovou populaci. K takto konstruovaným ukazatelům se vždy váže určitá výběrová chyba (podrobněji viz ČSÚ – www.czso.cz, odkaz na VŠPS, základní metodické přístupy). Výběrová chyba je tím větší, čím podrobnější třídění provádíme (podle věku, pohlaví, vzdělání, krajů...). Z těchto důvodů je velmi problematické provádět porovnání v časové řadě, jelikož nelze přesně určit, jaká část změny v datech je způsobena právě výběrovou chybou. V podrobnějším třídění podle krajů a oblastí je pak časové porovnávání ze statistického hlediska téměř nemožné. Srovnání meziročních změn v jednotlivých krajích z těchto důvodů neuvádíme.

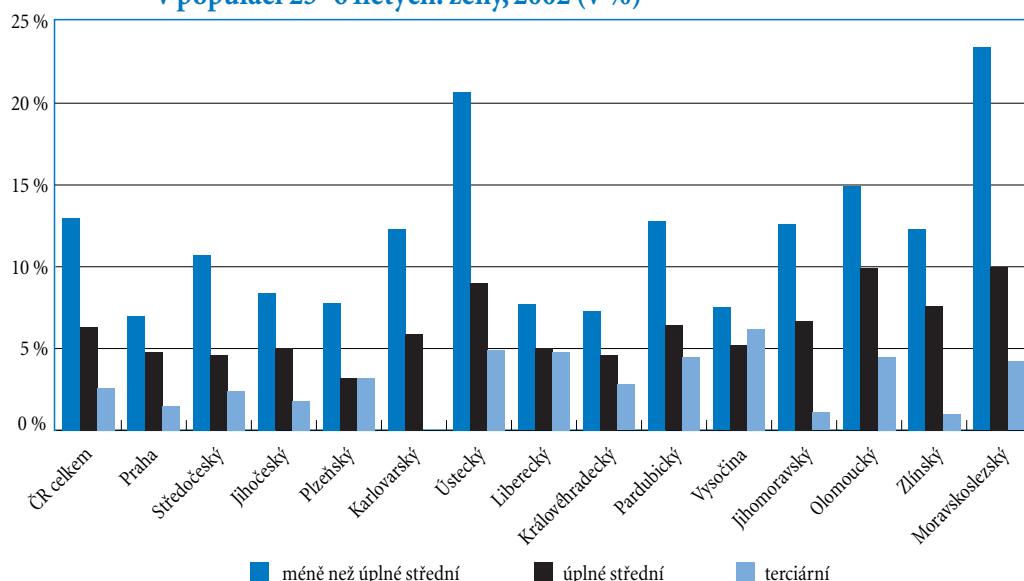
Graf 27: Míra nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání v populaci 25–64letých, 2002 (v %)

Graf 28: Míra nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání v populaci 25–64letých: muži, 2002 (v %)

Graf 29: Míra nezaměstnanosti podle nejvyššího dosaženého vzdělání v populaci 25–64letých: ženy, 2002 (v %)

Nezaměstnanost absolventů podle dosaženého stupně vzdělání

U absolventů škol je míra nezaměstnanosti vyšší než obecná míra nezaměstnanosti.

Absolventi představují z hlediska nezaměstnanosti specifickou skupinu uchazečů o zaměstnání, která je v porovnání s ostatními uchazeči obvykle navíc handicapována nedostatkem praktických zkušeností, což má vliv na zvýšenou míru nezaměstnanosti v této skupině. Podle statistik jsou tito lidé nejvíce ohroženi rizikem vzniku sociálně patologických jevů. Dlouhodobá nezaměstnanost představuje pro čerstvé absolventy škol relativně vysoké riziko rozvoje delikventního chování a dalších nežádoucích jevů.

Jednou ze základních otázek pak zůstává **souvislost nezaměstnanosti absolventů s jejich vzdělanostní strukturou,** respektive s tím, jaký typ školy daný student absolvoval. Rozbor vzdělanostní struktury nezaměstnaných absolventů má zásadní význam pro následnou analýzu žádaných kvalifikací ze strany zaměstnavatelů, resp. trhu práce.

Z dat sbíraných úřady práce o evidovaných **nezaměstnaných absolventech**¹⁵ pak počítáme **míry nezaměstnanosti absolventů**¹⁶.

Čím nižší je vzdělání absolventů, tím vyšší jsou míry jejich nezaměstnanosti.

Jako hlavní diferencující faktor nezaměstnanosti absolventů škol se jeví výše dosaženého vzdělání. I v případě absolventů platí, že **čím nižší je vzdělání, tím vyšší jsou míry nezaměstnanosti.** Tento vztah, který odráží stále rostoucí nároky ve sféře práce, zejména zvyšující se kvalifikační nároky a požadavky zaměstnavatelů, lze pozorovat i v ostatních vyspělých zemích.

¹⁵ V současné době používají úřady práce dvě různé definice nezaměstnaného absolventa.

Podle **staré definice** se nezaměstnaným absolventem rozumí občan, jehož celková doba zaměstnání v pracovním poměru nedosáhla po úspěšném ukončení studia dvou let, přičemž do této doby se nezapočítává vojenská základní služba nebo civilní vojenská služba, doba strávená na mateřské dovolené a na další mateřské dovolené. To znamená, že mezi uchazeče o zaměstnání nejsou zahrnováni absolventi do dvou let po ukončení studia, jak je často uváděno, ale i mnoho dalších, kteří absolvovali před více než dvěma lety, ale dosud se jim nepodařilo „odpracovat“ dva roky. Tento fakt tak způsobuje určité zkreslení údajů, které nabývá na významu s rostoucí mírou nezaměstnanosti.

Některé úřady práce však již používají **novou definici**, která se používá od přijetí novely zákona o zaměstnanosti 1/1991 Sb. (leden 2001). Podle této definice se mezi nezaměstnané absolventy (uchazeče o zaměstnání) zahrnují ti absolventi, kteří jsou bez práce a od jejich ukončení školy uplynuly nejvýše dva roky.

¹⁶ Míry nezaměstnanosti vyjadřují podíl mezi nezaměstnanými absolventy celkem (tj. těmi, kteří neodpracovali ještě dva roky po končení svého vzdělání) a absolventy, kteří ukončili své vzdělání v předchozích dvou letech.

S ohledem na výše zmíněné skutečnosti jsou nejvíce postihováni nezaměstnaností vyučení absolventi bez maturity, nejméně vysokoškoláci. (Nezaměstnanost absolventů se základním vzděláním je dlouhodobě velmi nízká, neboť drtivá většina z nich pokračuje ve studiu na středoškolské úrovni). Je důležité, že zmíněné pravidlo platí nejen na celorepublikové úrovni – sledujeme-li nezaměstnanost absolventů v jednotlivých krajích, vždy platí, že spolu s rostoucím vzděláním klesají míry nezaměstnanosti absolventů.

Vyučení absolventi bez maturity patří po dlouhou dobu k absolventům s nejvyššími mírami nezaměstnanosti. Problémem jsou zde nejen vysoké míry nezaměstnanosti, ale i vysoké absolutní počty nezaměstnaných absolventů – v roce 2002 činil tento počet téměř 20,5 tis., což je téměř 40 % všech nezaměstnaných absolventů škol.

Do kategorie vyučených absolventů s maturitou jsou zařazeni absolventi jak čtyřletých oborů středních odborných učilišť zakončených maturitou, tak absolventi nástavbového studia pro absolventy učebních oborů.

Nezaměstnanost vyučených absolventů s maturitou v roce 2002 mírně převyšovala nezaměstnanost vyučených bez maturity (25,5 % oproti 23,8 %), čímž tato skupina vykazovala nejvyšší míry nezaměstnanosti ze všech sledovaných kategorií absolventů.

Nezaměstnanost absolventů středních odborných škol je celkově nižší než u vyučených, a to navzdory skutečnosti, že střední odborné školy každoročně opouští vůbec nejvíce absolventů ze všech kategorií středoškolského vzdělání. Celkové počty nezaměstnaných absolventů středních odborných škol tvoří pouze o něco více než polovinu celkového počtu nezaměstnaných vyučených absolventů bez maturity (11,8 tis. oproti 20,5 tis. v případě vyučených bez maturity). Nepříznivou skutečností je však relativně výrazný nárůst měr nezaměstnanosti v porovnání s rokem 2001; nezaměstnanost této skupiny absolventů se v uvedeném období zvýšila o 6 procentních bodů. Spolu s vyučenými absolventy s maturitou se jedná o nejméně výraznější posun v mírách nezaměstnanosti ze všech sledovaných skupin absolventů.

Absolventi vyšších odborných škol se na trhu práce uplatňují hned po vysokoškolácích nejlépe, čemuž nasvědčují i jejich relativně nízké míry nezaměstnanosti, které jsou již výrazně nižší než u předchozích kategorií vzdělání. I když nezaměstnanost absolventů VOŠ oproti minulému roku mírně stoupla (o téměř 2 procentní body), nelze mluvit o výrazném nárůstu nezaměstnanosti.

Absolventi vysokých škol dlouhodobě vykazují výrazně nejnižší míry nezaměstnanosti ze všech skupin absolventů. Vysokoškoláci tak tvoří poměrně specifickou skupinu, pro niž je začlenění se do pracovního procesu nejsnadnější. Nezaměstnanost vysokoškoláků navíc není zdaleka tak regionálně diferencována, jako je tomu na sekundární úrovni vzdělání. I přes vyjmenovaná pozitiva však také v této skupině absolventů nezaměstnanost v porovnání s minulým rokem mírně vzrostla, a to zhruba o 1,5 %.

Nezaměstnanost v České republice má obecně silně **regionální charakter**, což platí i pro nezaměstnanost absolventů škol. Horší uplatňování absolventů tak souvisí nejen s nepříznivou situací na trhu práce v důsledku hospodářských změn, ale i se zhoršením ekonomické situace v daných krajích nebo oblastech. Nezanedbatelnou roli zde však hrají i další faktory, jako je sociální skladba obyvatelstva (podíl osob s nejnižším vzděláním), geografická poloha (více pracovních příležitostí pro obyvatele žijící blízko hlavního města) aj. Obecně platí, že okresy s vysokou mírou nezaměstnanosti registrují také vyšší počty nezaměstnaných absolventů.

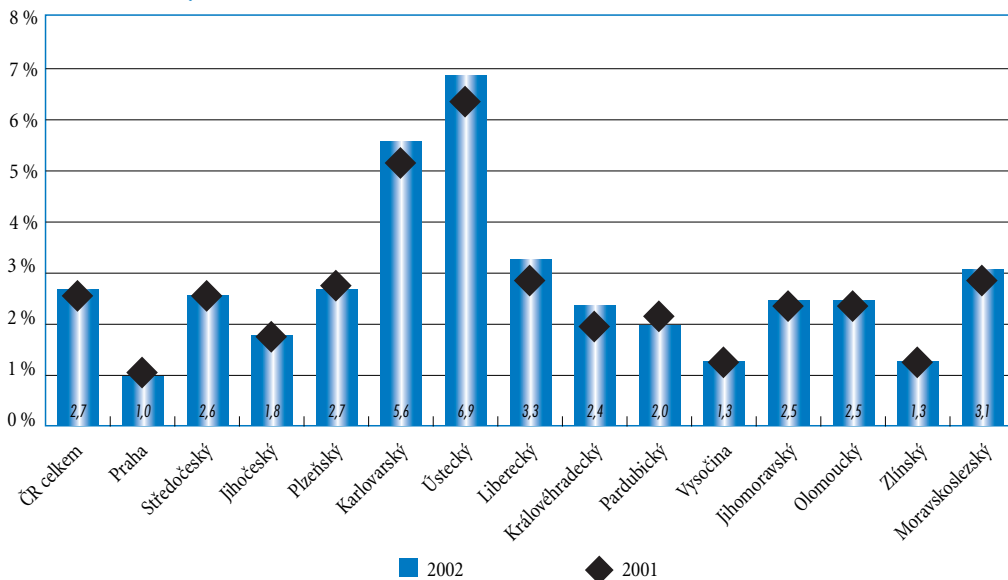
Výdělky a dosažené vzdělání

Mezi ekonomickými aspekty individuální povahy budeme věnovat pozornost jednomu z nejdůležitějších, kterým je pro každého jedince **zisk plynoucí ze zaměstnání**. Pojem „zisky ze vzdělávání“ nelze zužovat pouze na problém výše mezd a prestiže společenského postavení. S vyšším vzděláním získává totiž jedinec i větší kulturní a politický přehled, což představuje další zisk nejen pro něj, ale i v celospolečenské dimenzi.

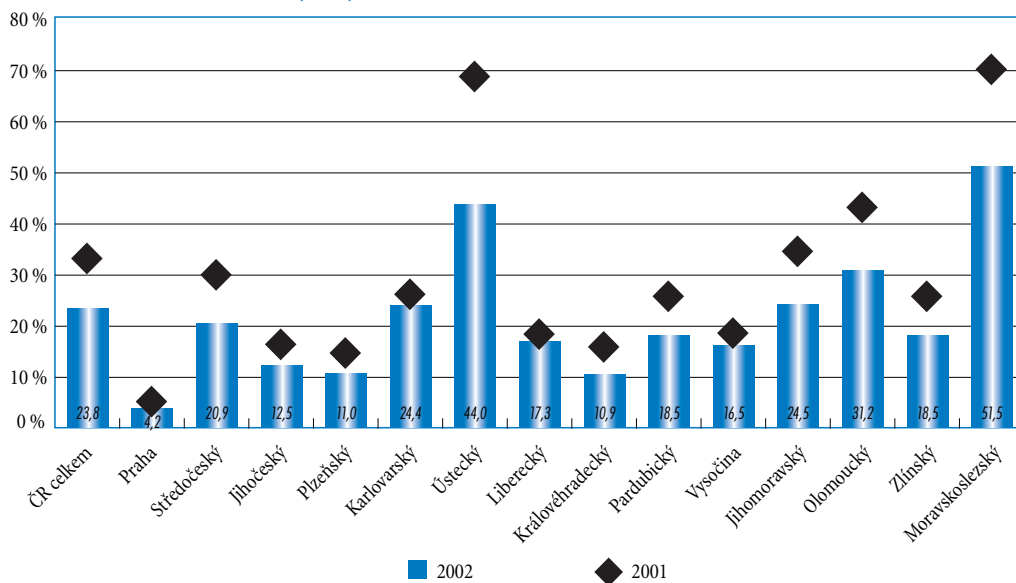
Ve svých dalších úvahách se však nadále omezíme pouze na problematiku finančního ohodnocování práce.

Zisk ze vzdělání nelze chápat pouze jako vyšší mzdy.

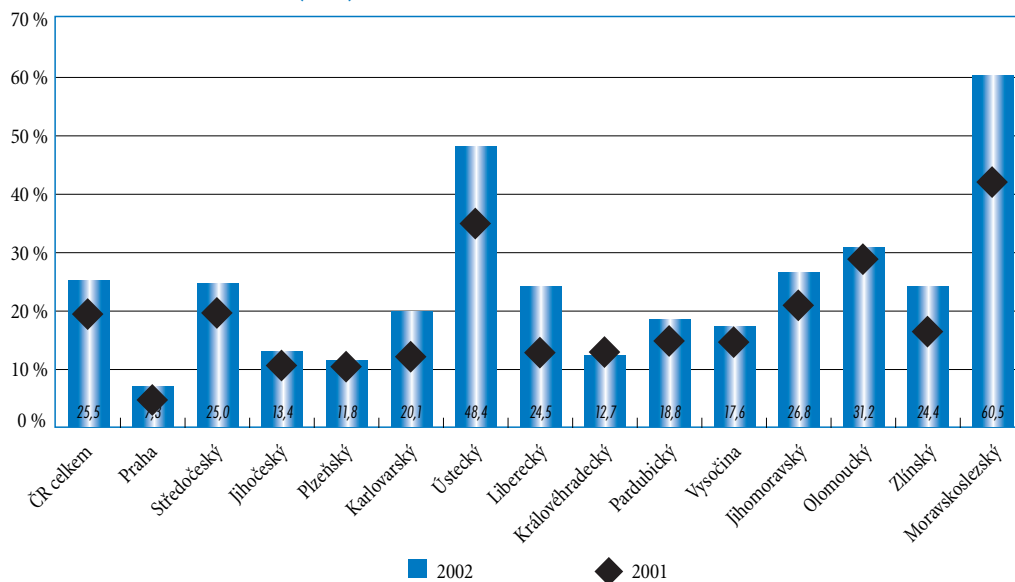
Graf 30: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – ZŠ, 2001 a 2002 (v %)

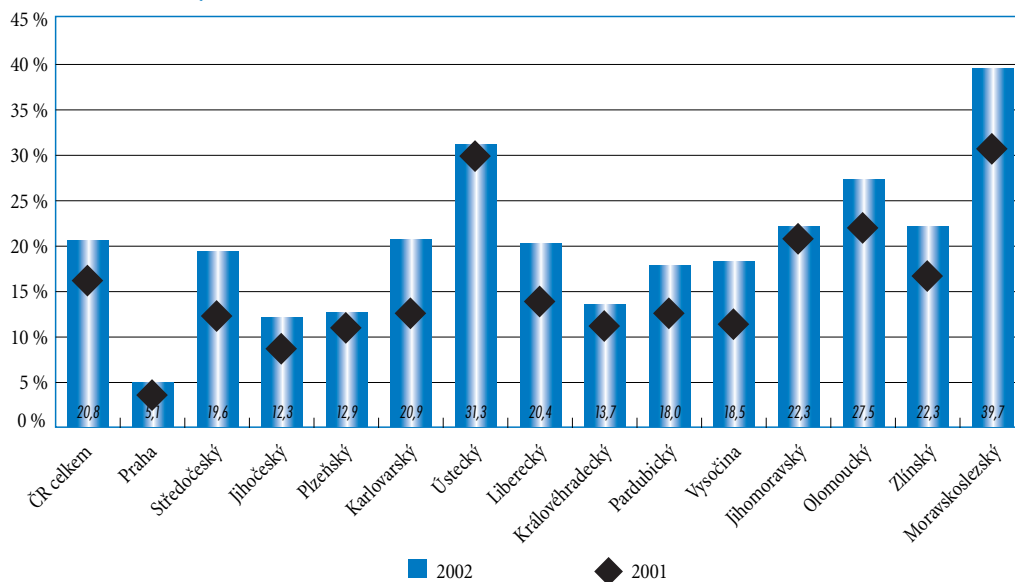
Graf 31: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – vyučení bez maturity, 2001 a 2002 (v %)

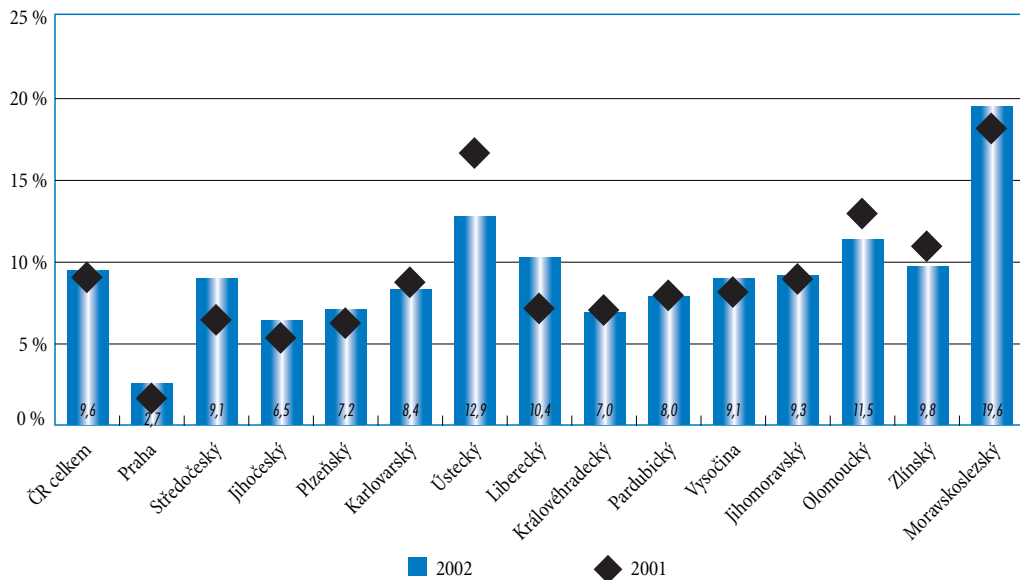
Graf 32: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – vyučení s maturitou, 2001 a 2002 (v %)

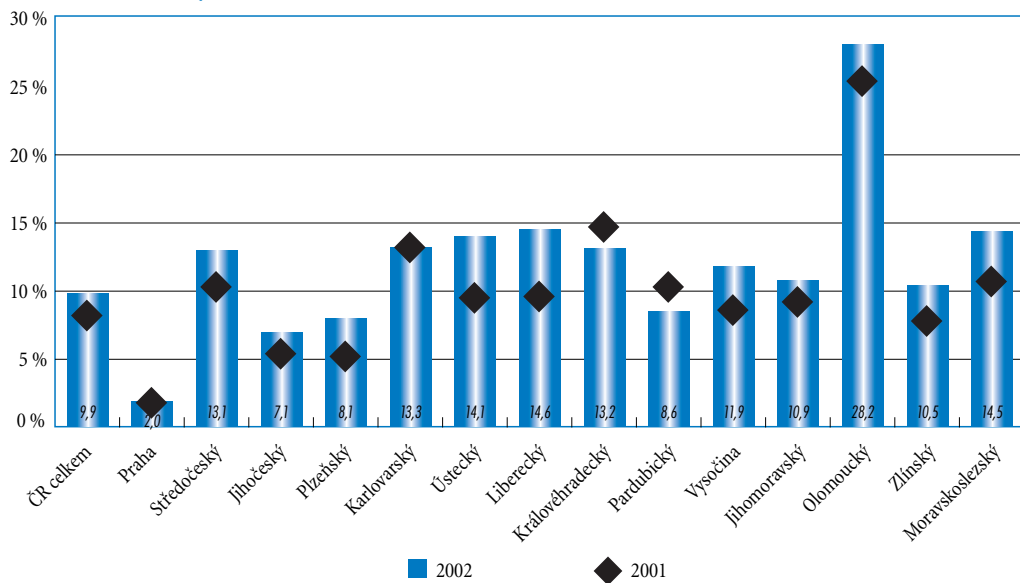
Graf 33: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – SOŠ, 2001 a 2002 (v %)

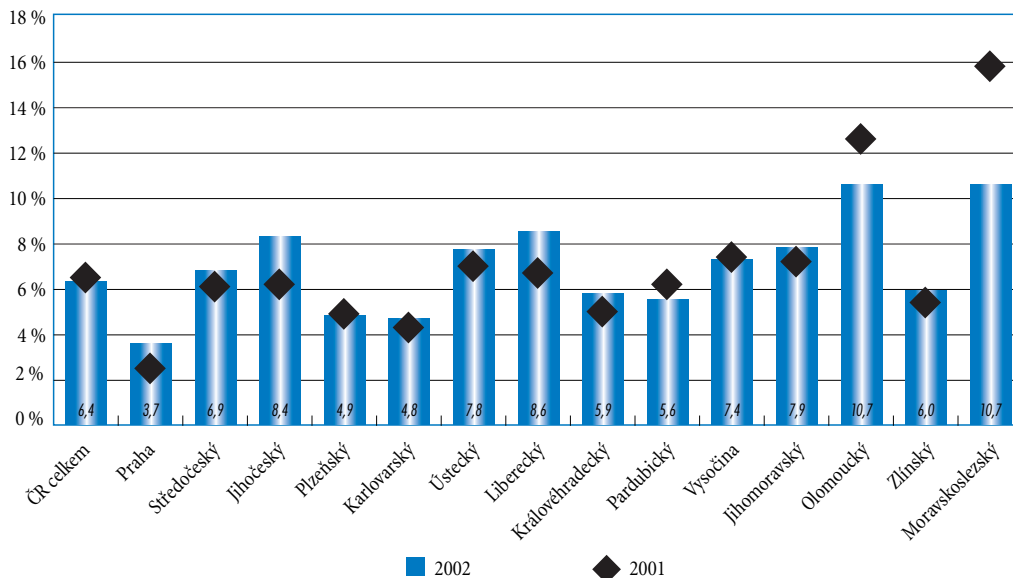
Graf 34: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – gymnázia, 2001 a 2002 (v %)

Graf 35: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – VOŠ, 2001 a 2002 (v %)

Graf 36: Míry nezaměstnanosti absolventů škol – VŠ, 2001 a 2002 (v %)

Průměrné mzdy podle nejvyššího dosaženého vzdělání

V jedné z minulých kapitol jsme se zabývali platy učitelů a ostatních pedagogických pracovníků včetně jejich srovnání s průměrnými platy v celé republice i jednotlivých regionech. Nyní budeme zkoumat **vyšší průměrných mezd z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání**. Jednotlivé části populace, jak bylo zdůrazněno, nemají na trhu práce stejnou pozici. Lidé, kteří disponují vysokou a žádanou kvalifikací, získávají práci snadněji a jsou i lépe odměňováni než ostatní.

Mezi kritické skupiny na trhu práce ale patří kromě lidí s nízkým vzděláním a nedostatečnou kvalifikací také čerství absolventi škol, starší lidé a lidé handicapovaní.

Nejprve se budeme zabývat průměrnými hrubými měsíčními mzdami (platy) zaměstnanců podle stupňů nejvyššího dosaženého vzdělání **v republikovém měřítku**.

Vydeme-li z číselných údajů, **průměrný hrubý měsíční výdělek za druhé a čtvrté čtvrtletí 2002 v ČR činil 16 309 Kč¹⁷**. Obecně nejnižší platy mají v souladu s očekáváním zaměstnanci, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je nižší než vzdělání středoškolské, jedná se tedy o základní a nedokončené základní vzdělání (průměr za ČR 11 097 Kč). O něco vyšší platy jsou vypláceny zaměstnancům s nejvyšším dosaženým středním vzděláním bez maturity (průměr za republiku činí 13 197 Kč). U zaměstnanců s nejvyšším dosaženým úplným středním vzděláním s maturitou jsou platy již o poznání vyšší (16 751 Kč). O něco vyšších platů pak dosahují zaměstnanci s nejvyšším dosaženým vzděláním vyšším, respektive pomaturitním (17 041 Kč). Zcela nejvyšší platy nalezneme u zaměstnanců, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je vysokoškolské.

Fakta uvedená v předchozím textu naznačují, že platy rostou se zvyšující se úrovní nejvyššího dosaženého vzdělání, kterého zaměstnanec dosáhl.

Kritické skupiny na trhu práce

Hodnoty ukazatele v celé ČR

¹⁷ Zdroj: ISPV – informační systém o průměrných výdělích – pravidelné čtvrtletní výběrové statistické šetření průměrných výdělků Treximy spol. s r.o. Zlín – zpracovatelské organizace za druhé a čtvrté čtvrtletí 2002 za celý statistický soubor (u všech zaměstnanců v podnikatelské i nepodnikatelské sféře bez ohledu na počet placených hodin).

Průměrný hodinový výdělek (v Kč/hod) za druhé a čtvrté čtvrtletí 2002 u všech zaměstnanců v podnikatelské i nepodnikatelské sféře za druhé a čtvrté čtvrtletí 2002 bez ohledu na počet placených hodin – ISPV pravidelné čtvrtletní výběrové statistické šetření průměrných výdělků Treximy spol. s r.o. Zlín) byl přepočten na průměrný měsíční výdělek (v Kč). Přepočet byl proveden na plánovaný fond pracovní doby bez absence pro druhé a čtvrté čtvrtletí 2002. Za sledované období je uvažován průměrný měsíční plánovaný fond času 158 hodin/měsíc.

*Průměrné mzdy
v jednotlivých regionech*

*Průměrné platy
v porovnání
s celorepublikovým
průměrem*

*Největší rozdíly v platech
nalezneme u zaměstnanců
s vysokoškolským
vzděláním.*

Do problematiky platů se výrazně promítají i **mezikrajové rozdíly**. Průměrné mzdy zaměstnanců odrážejí do značné míry ekonomické i sociální prostředí daného kraje.

Zkoumáme-li jednotlivé regiony v diferenciaci podle průměrného měsíčního platu zaměstnanců z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání, nelze přehlédnout specifické postavení Prahy. V Praze je v porovnání s ostatními kraji vzdělanostní úroveň obyvatel výrazně vyšší, což determinuje také nejvyšší platovou úroveň v celé zemi.

S o to větším důrazem v porovnání s Prahou vystupuje do popředí nepříliš dobrá vzdělanostní struktura, tedy i platová úroveň Středočeského kraje. Je zřejmé, že Praha má ve svém „okolí“ výjimečnou pozici. Faktem ale zůstává, že hodně lidí bydlících ve Středočeském kraji dojíždí za prací do Prahy.

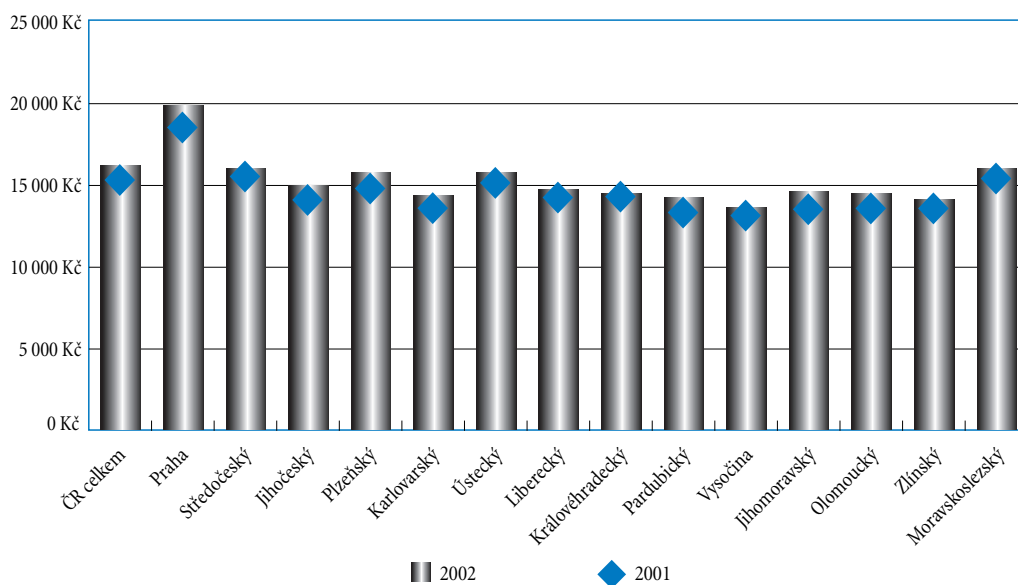
Naopak nejhorší situace je pak v kraji Vysočina a Jihomoravském kraji, kde nalezneme zcela nejnižší průměrné platy lidí s nejnižším vzděláním. Problematickými regiony jsou i oblast Jihovýchodu a Střední Moravy.

Nejnižší průměrné platy vzhledem k celorepublikovému průměru nalezneme v oblasti Jihovýchodu (jedná se tedy o kraj Vysočina a kraj Jihomoravský) a Střední Moravy (tedy kraj Olomoucký a Zlínský).

Pokud jde o **absolutní výši průměrných platů** zaměstnanců, **rozdíly jsou již** na první pohled **v jednotlivých krajích nevýrazné**, a to zejména u zaměstnanců, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je středoškolské nematuritní, případně nižší než středoškolské.

Výraznější rozdíly v platech nalezneme pouze u zaměstnanců s nejvyšším dosaženým **vzděláním vysokoškolským**. V kraji Hlavní město Praha činí průměrný měsíční plat 33 967 Kč, v Karlovarském kraji 30 986 Kč i ve Středočeském kraji 30 346 Kč, což je znatelně více než činí **průměrný plat vysokoškoláka za celou republiku (29 603 Kč)**. Nejnižší platy vysokoškoláků jsou naopak v krajích Jihomoravském (25 129 Kč), Olomouckém (25 242 Kč) a Pardubickém (25 979 Kč).

Graf 37: Průměrné hrubé měsíční mzdy zaměstnanců celkem podle nejvyššího dosaženého vzdělání za 2. a 4. čtvrtletí roku 2002 ve srovnání s rokem 2001 (v Kč)

Vztah průměrných mezd podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání ke mzdám těch, kteří mají středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou, podle pohlaví a podle věkových kategorií¹⁸

Již v minulých kapitolách byla mnohokrát zmíněna souvislost mezi vzdělaností úrovní a ekonomickou prosperitou určité oblasti. Lze říci, že vzdělanostní úroveň přes ekonomické charakteristiky zprostředkovaně ovlivňuje prosperitu kraje jako celku i ekonomickou prosperitu jeho jednotlivých obyvatel.

Některé vrstvy populace se však vzdělávání účastní více než jiné, což může být způsobeno nejenom rozdílnou mírou zájmu či ochoty učit se, ale i nedostatečnou kapacitou některých vzdělávacích programů, která vede k výraznému přetlaku a velmi silné konkurenci na vstupu některých programů vzdělávání. Důsledky výrazně nerovnoměrného vývoje v této oblasti se pak negativně projevují jak na celospolečenské, tak i na individuální úrovni.

Lidé, kteří jsou méně vybaveni výchozími znalostmi či dovednostmi a vzdělávání by tedy potřebovali nejvíce, mají obvykle nižší motivaci a nedisponují potřebnými finančními prostředky, čímž mají ke vzdělávání omezený přístup. Tím vzniká určitá forma nespravedlnosti, respektive nerovnosti ve společnosti. Důsledkem je pak rozdílná úspěšnost na trhu práce

Sledovaný ukazatel¹⁹ je dán poměrem mezi průměrným hodinovým výdělkem pracovníka s nejvyšším dosaženým vzděláním (podle jednotlivých vzdělanostních kategorií) a průměrným hodinovým výdělkem pracovníka, jehož nejvyšším dosaženým vzděláním je úplné střední s maturitou.

V této kapitole budeme pracovat s údaji, které se týkají relativních průměrných hodinových výdělků (mnohdy odděleně ve dvou věkových skupinách: 25–64 let a 30–44 let²⁰).

Průměrný hodinový výdělek v souladu s naším očekáváním stoupá s vyšší dosaženého vzdělání. Příjmy osob s terciárním vzděláním (VŠ a VOŠ) v celé republice značně převyšují příjmy těch, kteří mají střední vzdělání s maturitou, zatímco osoby s pouze základním a středním nematuritním vzděláním mají příjmy nižší. Relativně nejnižší příjmy nalezneme u lidí se základním vzděláním. Vysokoškoláci a absolventi vyšších odborných škol mají platy v průměru o cca 69,7 % vyšší než středoškoláci s maturitou; naopak ti, kteří mají střední nematuritní vzdělání, dosahují pouze cca 77,5 % platů absolventů maturitních oborů. Osoby se základním vzděláním pak mají pouze 65,7 % platů, jakých v průměru dosahují středoškoláci s maturitou (pro věkovou skupinu 25–64 let).

Variabilitu jednotlivých regionů z hlediska relativních příjmů budeme sledovat na jednotlivých vzdělávacích úrovních. Nejvýraznější je **na terciární úrovni**, na nižších vzdělanostních stupních je diferenciace krajů již méně patrná.

Relativně nejvyšší sledovaný poměr platů nalezneme v Karlovarském kraji, příjmy vysokoškoláků a osob s vyšším odborným vzděláním zde převyšují příjmy osob s maturitním vzděláním o 77,9 %, a v kraji Praha, o 73,4 %, což je výrazně více než v ostatních krajích. Dále pak následují kraje Vysočina (s příjmem vyšším o 71,5 %) a Středočeský kraj (příjem vyšší o 69,9 %). Ve většině krajů se zmíněný poměr pohybuje v rozmezí 157 % až 168 %, to znamená, že platy vysokoškoláků jsou vyšší více než o polovinu.

Relativně nejnižší příjmy mají osoby s terciárním vzděláním v krajích Plzeňském a Libereckém, kde nedosahují ani 157 %–158 % průměrného příjmu středoškoláka s maturitou.

Lidé se **středním nematuritním vzděláním** mají vzhledem ke středoškolákům s maturitou relativně nejnižší výdělků v Praze a v Pardubickém kraji. Jejich příjmy zde dosahují pouze zhruba dvou třetin

Průměrný hodinový výdělek vzrůstá se stupněm dosaženého vzdělání.

Relativní příjmy z hlediska jednotlivých regionů

¹⁸ Přesněji: Vztah průměrných mezd podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání ke mzdám těch, kteří mají středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou (= 100%) podle pohlaví (muži, ženy) a podle věkových kategorií (25–64 let, 30–44 let)

¹⁹ Ukazatel charakterizuje relativní podíl průměrných hodinových (příp. měsíčních) mezd/platů podle nejvyšší dosažené úrovně vzdělání ke mzdám/platům těch, kteří mají středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou (= 100%), podle pohlaví (muži, ženy) a podle věkových kategorií (25–64 let, 30–44 let).

Podávaný přehled je přitom členěn na nejvyšší dosažené základní vzdělání, střední (bez maturity), úplné střední (s maturitou), vyšší příp. pomaturitní a vysokoškolské k referenční úrovni úplné střední vzdělání (s maturitou).

²⁰ Všechny údaje jsou za druhé a čtvrté čtvrtletí 2002 podle úrovně dosaženého vzdělání a z hlediska jednotlivých krajů a oblastí. Data jsou za druhé a čtvrté čtvrtletí 2002 za celý statistický soubor výběrového šetření (zaměstnanci v podnikatelské i nepodnikatelské sféře za druhé a čtvrté čtvrtletí 2002 bez ohledu na počet placených hodin – ISPV Třexima spol. s r.o. Zlín).

zmíněných platů osob s maturitním vzděláním (71,6 % v Praze a 76,1 % v Pardubickém kraji). Naopak nejvyšší je sledovaný poměr v Moravskoslezském kraji, kde se platy vyučených bez maturity pohybují okolo 87 % platu středoškolačka s maturitou, poměrně vysoké jsou dále v krajích Libereckém (82,1 %), Zlínském (81,8 %), Plzeňském (81,5 %) a Středočeském (80,6 %).

Co se týče osob, jejichž vzdělání je **nižší než středoškolské** (tzn. základní), jejich příjmy dosahují 61,4 % příjmu středoškolačka s maturitou v Praze, 61,9 % pak v Jihočeském kraji, dále v Ústeckém kraji 64,4 %, v Karlovarském kraji 64,6 % a Královohradeckém kraji 65,7 %. Naopak v Libereckém kraji je to už téměř 72 % a v Moravskoslezském kraji dokonce 75,1 %. Ostatní kraje se zpravidla pohybují okolo poměru 68 %.

Srovnání relativních příjmů mužů a žen

Z údajů vyplývá, že **platová diference mezi osobami s různým stupněm dosaženého vzdělání je v jednotlivých krajích odlišná**. Zatímco v Praze jsou tyto rozdíly velmi výrazné, v Libereckém a zejména Moravskoslezském kraji mají k sobě příjmy jednotlivých vzdělanostních úrovní daleko blíže. S výraznější platovou diferenciací se setkáváme kromě Prahy rovněž v Karlovarském kraji a částečně i v kraji Vysočina.

Lze předpokládat, že tyto **krajové rozdíly v relativních příjmech odrážejí ekonomické zázemí kraje, potažmo nabídku pracovních příležitostí**. V oblastech, kde je tato nabídka relativně široká a struktura kvalifikačních pozic je rozmanitá, je široké i spektrum příjmů. Otevírání pomyslných „příjmových nůžek“ mezi jednotlivými vzdělanostními kategoriemi v Praze zvyšuje také silná koncentrace špičkových a vysoce kvalifikovaných pozic, která je typická pro městské regiony.

Naopak v oblastech s vysokou nezaměstnaností (Moravskoslezsko, Ústecký kraj, Olomoucký kraj) je nedostatek pracovních míst, což snižuje obecnou příjmovou úroveň a stále více ji přibližuje nízkým platům v nejnižších vzdělanostních a kvalifikačních kategoriích. V těchto krajích je platová diference slabá zejména kvůli obecně nižším příjmům osob na středně až vysoce kvalifikovaných pozicích (středoškolačci a vysokoškolačci). Ke zmíněným krajům se připojuje navíc Jihomoravský a Zlínský kraj.

U žen je výraznější regionální diference sledovaného ukazatele.

Zajímavé informace lze získat při pohledu na vzdělanostní diferenciaci z hlediska pohlaví. Na tomto místě je důležité znovu připomenout, že údaje v tabulkách a grafech nepředstavují absolutní hodnoty daných příjmů, ale relativní poměry k referenční hodnotě, kterou představuje příjem středoškolačka s maturitou. **Příjmy mužů a žen v jednotlivých krajích tak nelze porovnávat v jejich absolutní hodnotě**, neboť takové údaje zde nemáme. Nás bude zajímat, jak vypadají sledované poměry příjmů u mužů a u žen a dynamika jejich rozložení v jednotlivých krajích.

V komparaci relativních příjmů mužů a žen podle úrovně vzdělání je na první pohled patrná výrazně vyšší variabilita platů podle úrovně dosaženého vzdělání u mužů. Tato variabilita je způsobena téměř výhradně nižším poměrem příjmů osob s terciárním vzděláním vzhledem ke středoškolačkům s maturitou u žen než u mužů. Zatímco poměr průměrných příjmů osob VŠ:SŠ s maturitou: SŠ bez maturity: základní vzdělání je u mužů zhruba 165:100:74:67, u žen je to 151:100:70:66. Plat muže vysokoškolačka tak převyšuje plat muže–středoškolačka s maturitou v průměru o 65 %, zatímco plat vysokoškolačky je podle stejného modelu vyšší pouze o 51 %.

Další skutečností, která vyplývá z porovnávání obou skupin, je **daleko výraznější krajová diference sledovaného ukazatele u žen**. V porovnání s muži se u žen mnohem zřetelněji vyděluje Praha od ostatních krajů; v Praze evidujeme relativně největší rozdíl mezi platy žen s terciárním vzděláním a středoškolaček s maturitou. Tento poměr zde činí u žen zhruba 156:100, zatímco v Plzeňském kraji pouze 135:100. Je zřejmé, že pokud jde o relativní příjmy žen vysokoškolaček oproti ženám, které mají pouze maturitní vzdělání, rozdíly mezi kraji jsou velmi výrazné, a to významně více než u mužů. Jednoznačně nejvyšší je sledovaný poměr v Praze, naopak v Plzeňském kraji je v porovnání s Prahou téměř dvoutřetinový.

Při stejném stupni vzdělání dosahují ženy nižších příjmů než muži.

Na základě zjištěných výsledků docházíme k závěru, že **nižší příjmové hladiny dosahují ženy v porovnání s muži, a to při stejném stupni dosaženého vzdělání**. Důležité přitom je, že **jednoznačně nejvýraznější platové diference mezi muži a ženami jsou evidovány právě u lidí s terciárním vzděláním** (u vysokoškolačků a osob s vyšším odborným vzděláním), což se jasně odráží i v námi sledovaném ukazateli. Není sice možné porovnat příjmy mužů a žen v jejich absolutní výši, ale patrné jsou relace mezi

jednotlivými vzdělanostními stupni v obou těchto skupinách. Je vidět, že muži vysokoškoláci vydělávají vzhledem ke středoškolákům s maturitou výrazně více než ženy vzhledem ke své referenční skupině žen s pouze maturitním vzděláním; platové diference mezi oběma pohlavími jsou totiž nejvýraznější právě v nejvyšší vzdělanostní skupině. Tato pro ženy nepříznivá situace se ještě výrazněji projevuje mimo Prahu, zvláště pak v kraji Plzeňském, částečně i v kraji Libereckém a Jihomoravském.

Soustředíme se nyní v našich úvahách pouze na **relativní příjmy podle úrovně vzdělání ve věkové skupině 30–44 let**. Nacházíme zde takřka shodné rysy platové diferenciace podle krajů jako u celkové populace 25–64 let. Největší rozpětí mezi průměrným příjmem vysokoškoláka a člověka se základním vzděláním nalezneme v Praze, v Karlovarském kraji a Středočeském kraji, nejmenší v Moravskoslezském, Libereckém, Olomouckém a Plzeňském kraji. Nejvýraznější jsou přitom opět rozdíly mezi platy osob s terciárním a středním maturitním vzděláním. Zatímco v Praze vydělávají osoby s terciárním vzděláním v průměru o 88,7 % více než středoškoláci s maturitou, v Moravskoslezském a Libereckém kraji je to pouze o cca 55 %–59 % více.

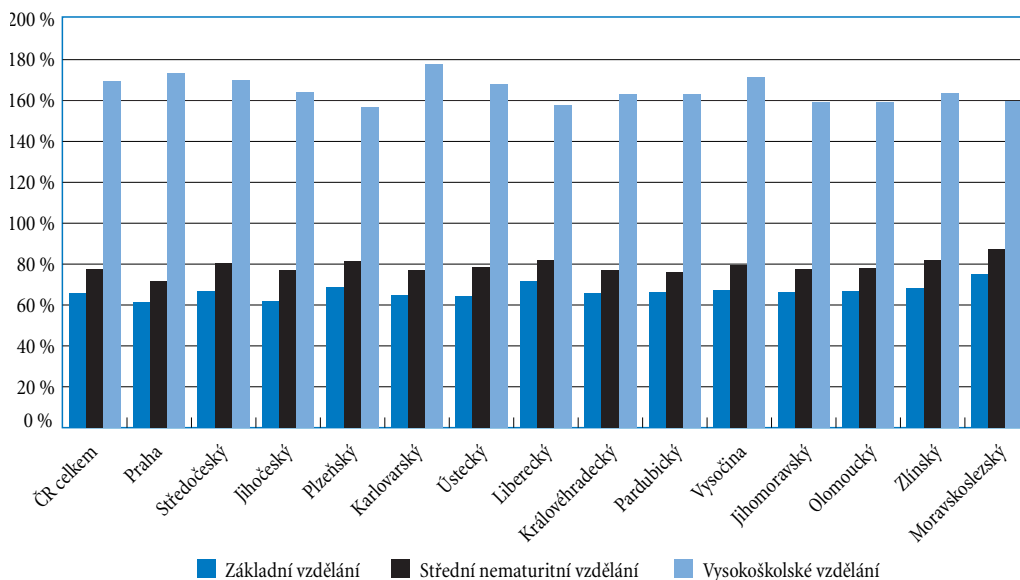
Ve srovnání s celkovou populací (tj. věkovou skupinou 25–64 let) jsou ve věkové skupině 30–44 let rozdíly mezi příjmy vysokoškoláků a středoškoláků s maturitou obecně podstatně vyšší. Platové rozdíly mezi příjmy osob s terciárním a středním vzděláním v této věkové kategorii kulminují, jsou zde totiž eliminovány nejmladší a nejstarší věkové skupiny, v nichž jsou příjmy vysokoškoláků nižší. Jestliže plat vysokoškoláka ve věku 30–44 let převyšuje průměrný středoškolský maturitní plat o cca 78 %, v celkové populaci je to jen o cca 70 %, v Praze pak v prvním případě o cca 89 %, ve druhém pouze o cca 73 %. Tyto zákonitosti platí jak u mužů tak u žen. U mužů je však platový růst u vysokoškoláků v kategorii 30–44 let výraznější.

Při sledování ukazatele z **hlediska jednotlivých regionů** je vidět, že platová diferenciace podle vzdělání je nejvýraznější v Praze a Karlovarském kraji, nejmenší naopak v krajích Moravskoslezském, Libereckém, Plzeňském a Olomouckém. Je pravděpodobné, že rozdíl příjmů mezi vzdělanostními skupinami v jednotlivých krajích souvisí s nabídkou pracovních příležitostí a situací na trhu práce v daném regionu

Příjmová diferenciace ve věkové kategorii 30–44 let podle vzdělání a krajů je takřka shodná jako u celkové populace, největší rozpětí mezi průměrným příjmem vysokoškoláka a člověka se základním vzděláním nalezneme opět v Praze a Karlovarském kraji, nejmenší v Moravskoslezském, Libereckém, Olomouckém i Plzeňském kraji.

Relativní příjmy ve věkové skupině 30–44letých

Graf 38: Relativní příjmy ze zaměstnání – celkem – pro věkové skupiny 25–64 let podle úrovně dosaženého vzdělání, úplné střední vzdělání = 100 %, 2002 (v %)

VÝUKA JAZYKŮ

Spolu s očekávaným vstupem České republiky do Evropské unie se stupňují nároky na výuku cizích jazyků, a to jak z hlediska kvality výuky, tak i z hlediska rozmanitosti nabídky jednotlivých jazyků. Proto je poslední kapitola naší publikace věnována právě problematice výuky cizích jazyků na českých školách

Jen ti nejmladší z nás nepamatují dobu před rokem 1989, kdy se na našich základních školách jako jediný povinný jazyk vyučovala ruština. V ojedinělých případech byla doplňována ještě dalším cizím jazykem, jehož výuka už ale byla nepovinná. Na středních školách se ve výuce ruštiny pokračovalo a v případě některých oborů ukončených maturitní zkouškou, především na gymnáziích a obchodních akademiích, se žáci povinně učili ještě jeden cizí jazyk.

Po roce 1989 se téměř ze dne na den skončilo s výukou ruštiny na základních i středních školách a učitelé byli v mnoha případech requalifikováni na jiný cizí jazyk, obvykle na angličtinu nebo němčinu. Základní školy tak mohly žákům nabídnout od čtvrtého či pátého ročníku výběr z několika cizích jazyků. Vzhledem k tomu, že volba jazykových učebnic závisí na řediteli školy, úroveň znalostí se poměrně liší již na úrovni základních škol. Při přechodu na střední školu se také stává, že někteří žáci nemohou pokračovat v jazyce, který se učili na základní škole, nebo naopak začínají s výukou na nižší úrovni, než které dosáhli na základní škole. Toto však nejsme ze statistických údajů schopni získat, proto se zde zaměřujeme pouze na množství a strukturu žáků učících se cizí jazyk.

S výukou cizího jazyka se na základních školách povinně začíná od čtvrtého ročníku, žáci obvykle studují pouze **jeden cizí jazyk**. Existují však i **základní školy s rozšířenou výukou jazyků, které svým žákům nabízejí obvykle dva cizí jazyky** a získání hlubších vědomostí v této oblasti. Na zvláštních a pomocných školách se cizí jazyk nevyučuje.

Na střední škole studují jeden cizí jazyk všichni žáci s výjimkou žáků navštěvujících školy a studijní obory určené pro žáky s mentálním postižením. Gymnázia mají ve svém vzdělávacím programu zařazeny minimálně dva cizí jazyky, střední odborné školy v oborech ukončených maturitní zkouškou vyučují zpravidla jeden až dva cizí jazyky v závislosti na struktuře vzdělávacího programu. Žáci studující v oborech ukončených závěrečnou zkouškou studují zpravidla jeden cizí jazyk.

PODÍLY ŽÁKŮ V DENNÍM STUDIU UČÍCÍCH SE CIZÍ JAZYK

Podíly žáků, kteří se učí cizí jazyk, na celkovém počtu žáků v denním studiu se pochopitelně liší podle úrovně a typu škol. Nutno poznamenat, že žáci speciálních škol nejsou do celkového počtu žáků denního studia zahrnuti, protože na školách pro mentálně postižené, tj. na zvláštních školách, pomocných školách, odborných učilištích i praktických školách, se cizí jazyk nevyučuje. Žáci v ostatních typech speciálních škol pak tvoří poměrně malé procento z celkového počtu, proto by údaje o nich nebyly zcela vypovídající. Do přehledu nejsou zahrnuta ani gymnázia jako samostatný typ školy ani vyšší odborné školy, protože na těchto školách studují cizí jazyk všichni žáci.

Z celostátního hlediska se podíly žáků učících se cizí jazyk na celkovém počtu žáků v denním studiu liší podle toho, na jakém typu či druhu školy žák studuje.

Na základní škole, kde je povinná výuka jednoho cizího jazyka od 4. ročníku, se podíl žáků, kteří se učí cizí jazyk, pohybuje na úrovni 70,8 %²¹. Odchylky od celorepublikového průměru se však mohou na jednotlivých školách výrazně lišit v závislosti na tom, zda se jedná o školu s jedním nebo oběma stupni, v závislosti na počtu žáků v jednotlivých ročnících. Svou roli hraje i to, zda se jedná o školu s rozšířenou výukou jazyků.

Z jazyků vyučovaných na ZŠ zcela převládá angličtina a němčina, dále se vyučuje francouzština, ruština, španělština a italština, ostatní jazyky jsou uváděny společně jako „jiné“. Němčinu se učí 34,8 % žáků a angličtinu dokonce 67,3 % žáků (někteří žáci se učí oba jazyky, z tohoto důvodu součet přesahuje 100 %). Ostatní cizí jazyky nejsou na základních školách tak časté, za zmínku stojí francouzština (1,0 %) a ruština (0,3 %).

Do roku 1989 byla jediným povinným cizím jazykem na ZŠ ruština.

Na střední školy přicházejí žáci s různou úrovní jazykových znalostí.

Na ZŠ se povinně vyučuje jeden cizí jazyk, na SŠ pak minimálně jeden cizí jazyk, kromě oborů vzdělávání pro mentálně postižené žáky.

Na ZŠ se učí cizí jazyk zhruba 70 % žáků.

Nejčastěji vyučovanými jazyky jsou angličtina a němčina.

²¹ Procenta jsou spočítána vzhledem k celkovému počtu žáků ZŠ, tedy včetně 1.–3. ročníků, kde cizí jazyk není povinný.

*Na SŠ se učí cizí jazyk
přibližně 98 % žáků.*

*Jazyková výuka
na jednotlivých typech
středních škol*

Některý z cizích jazyků se učí **na středních školách** celkem 98,0 % žáků denního studia. Na gymnáziích se výuka cizích jazyků týká zcela všech žáků. Na středních odborných školách a středních odborných učilištích se neučí cizí jazyk pouze žáci v některých nematuritních oborech určených pro žáky, kteří dokončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku základní školy. Na středních odborných školách se učí cizí jazyk celkem 99,9 % žáků a na středních odborných učilištích se jedná o 94,9 % žáků v denním studiu.

Zastavme se nyní u výuky jazyků na jednotlivých typech středních škol. **Na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií** jsou povinné minimálně dva cizí jazyky. V celorepublikovém měřítku se téměř všichni žáci učí anglicky (95,1 %) a dvě třetiny německy (65,0 %). Z dalších jazyků si žáci vybírají zejména francouzštinu (16,0 % žáků), španělštinu (4,6 % žáků) a ruštinu (2,8 %).

Na středních odborných školách ve tříletých oborech ukončených závěrečnou zkouškou se žáci učí jeden cizí jazyk, v oborech ukončených maturitní zkouškou (a na konzervatořích) nejméně jeden cizí jazyk. Kromě toho v některých zdravotnických oborech je jako další jazyk latina. Z tohoto důvodu se ukazatel v případě středních odborných škol chová odlišně od gymnázií. Volba cizího jazyka závisí jednak na tom, co škola může nabídnout, jednak i na tom, který cizí jazyk je pro daný obor vhodnější.

Na středních odborných školách se 75,3 % žáků učí angličtinu, 57,6 % němčinu. Dalším jazykem v pořadí je francouzština (4,1 %), ruština (2,2 %), latina (2,0 %) a španělština (1,7 % žáků).

Na středních odborných učilištích se žáci učí ve studijních a nástavbových oborech nejméně jeden cizí jazyk, ve tříletých učebních oborech zpravidla jeden cizí jazyk. Kromě angličtiny a němčiny se v malé míře vyučuje ještě francouzština, ruština a španělština.

Žáci studující v učebních oborech o délce studia kratší než tři roky se zpravidla cizí jazyk neučí. Volba cizího jazyka závisí obdobně jako u středních odborných škol jednak na tom, co škola může nabídnout, jednak i na tom, který cizí jazyk je pro daný obor vhodnější.

Konkrétně 43,1 % žáků se učí angličtinu a 59,9 % němčinu. Ostatní jazyky se učí méně než jedno procento žáků; francouzštinu 0,6 %, ruštinu 0,3 % a španělštinu 0,02 % žáků středních odborných učilišť.

Jazyková výuka na VOŠ

Žáci **ve všech oborech vyšších odborných škol** studují alespoň jeden cizí jazyk. Volba cizího jazyka opět, stejně jako v případě středních škol, závisí na tom, co škola může nabídnout v závislosti na daném oboru. Téměř tři čtvrtiny žáků (74,4 %) se učí angličtinu, více než polovina (52,1 %) němčinu. Z dalších jazyků stojí za zmínku výuka francouzštiny, kterou se učí 7,7 % žáků, dále pak výuka španělštiny (3,6 %) a ruštiny (2,1 %).

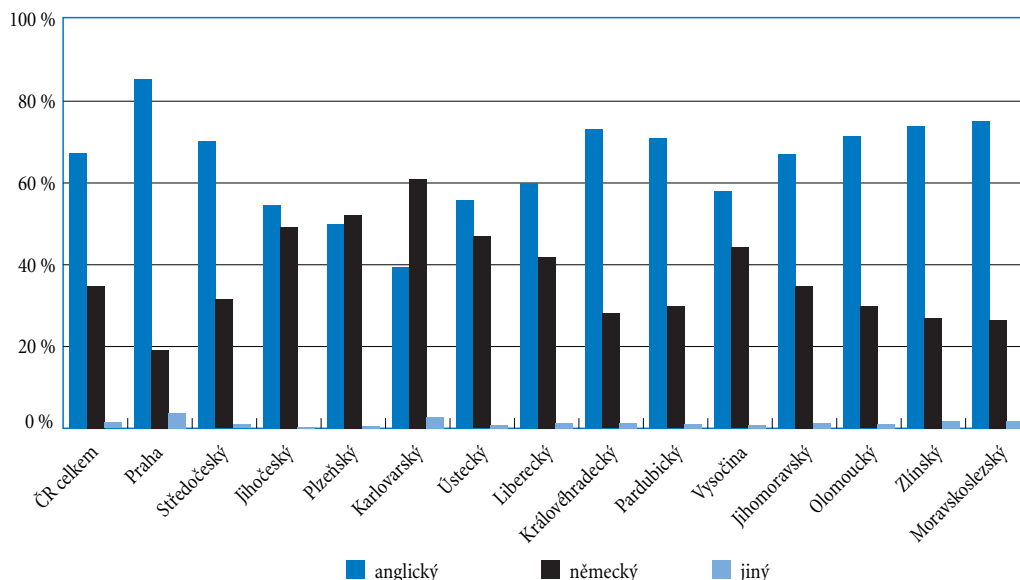
*Výuka cizích jazyků
v jednotlivých regionech
na ZŠ*

Věnujme se nyní této problematice **z regionálního úhlu pohledu**. Z hlediska podílu žáků učících se jazyk **na základních školách** můžeme kraje rozdělit na tři skupiny. Kraje, kde se výrazná většina žáků učí angličtinu (11 krajů), pak následují kraje, kde jsou oba jazyky zastoupeny téměř stejně (2 kraje – Jihočeský, Plzeňský) a nakonec kraje (resp. Karlovarský kraj), kde výrazně převládá němčina. **Mezi jednotlivými kraji najdeme dva naprosto atypické – Prahu a Karlovarský kraj**. V Praze je na základních školách v mezikrajovém srovnání nejvýznamnější podíl žáků učících se angličtinu (85,5 %), francouzštinu se učí 2,7 %, ale naprosto nejmenší podíl žáků se učí němčinu (18,2 %). Druhým extrémním krajem je kraj Karlovarský, kde je situace opačná. Tento kraj zaujímá první místo v podílu žáků učících se německý jazyk (60,9 %) a je na posledním místě v podílu žáků učících se anglický jazyk (pouze 39,3 % žáků). V Karlovarském kraji se projevuje ještě jeden zcela specifický jev, – 1,2 % žáků se učí rusky (v ostatních krajích se podíl žáků učících se ruštinu pohybuje v rozmezí od 0,01 % do 0,43 %). Větší nabídka výuky němčiny, která patrně pramení spíše z poptávky po výuce tohoto jazyka, se kromě Karlovarského kraje projevuje i v dalších krajích, které jsou hraničními kraji s Německem a Rakouskem. Jedná se o kraj Jihočeský, Plzeňský, Ústecký, Liberecký, a Vysočina. Ve všech těchto krajích se více než 40 % žáků učí na základní škole německy. V krajích, které nejsou příhraniční s německy mluvícími zeměmi, a v kraji Jihomoravském, se němčina vyučuje v mnohem menší míře a naopak **převládá výuka angličtiny**.

*V Karlovarském kraji je
nejvyšší podíl žáků učících
se němčinu.*

Stejně jako u základních škol se i v případě **středních škol** projevují výrazné regionální rozdíly ve struktuře žáků učících se cizí jazyk. Mezi atypické kraje z hlediska výuky jazyků, můžeme kromě Prahy a Karlovarského kraje, stejně jako u základních škol, přiřadit i kraj Moravskoslezský.

Graf 39: Podíly žáků základních škol učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)

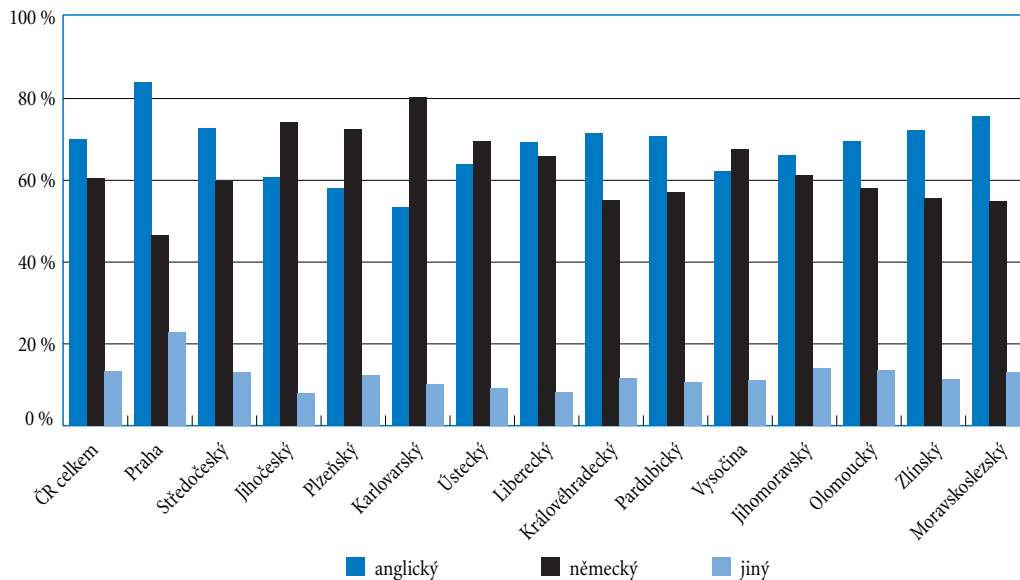
Praha se od ostatních krajů odlišuje zejména nejvyšším podílem středoškoláků, kteří se učí angličtinu (84,1 %) a nejnižším podílem žáků učících se němčinu (46,6 %). Je zároveň jediným krajem, kde se výuka němčiny na středních školách pohybuje pod hranicí padesáti procent. Rovněž podíly žáků učících se francouzštinu (11,1 %), španělštinu (5,3 %) a italštinu (1,0 %) jsou zde poměrně vysoké.

Obdobná situace nastává i v Moravskoslezském kraji, který je v pomyslném žebříčku žáků učících se angličtinu (75,7 %) na druhém místě za Prahou, v případě němčiny se řadí na předposlední místo před Prahu (55,0 %) a poměrně vysoké procento žáků se učí francouzsky (6,1 %), rusky (2,7 %) a španělsky (2,1 %).

Dalším **krajem, který se od ostatních významně liší, je kraj Karlovarský**. Obdobně jako na základních školách i na školách středních se naprostá většina žáků (80,5 %) učí němčinu a pouze o něco více

V Karlovarském kraji se většina žáků SŠ učí němčinu.

Graf 40: Podíly žáků středních škol učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)

Příhraniční kraje se vyznačují vysokými podíly žáků studujících německý jazyk.

Jednotlivé typy SŠ v rámci jednotlivých regionů

Jazyková výuka na gymnáziích

než polovina angličtinu (53,3 %). Podíl žáků středních škol, kteří se učí rusky, je v porovnání s ostatními kraji nejvyšší (3,7 %).

Kraje, které se rozkládají podél hranic s Německem a Rakouskem (Jihočeský, Plzeňský, Ústecký, Liberecký, Vysočina, Jihomoravský a již zmíněný Karlovarský), jsou v oblasti středních škol opět charakteristické poměrně vysokým podílem žáků učících se německy (61,4 %–80,5 %) a ve srovnání s ostatními kraji a s celorepublikovým průměrem poměrně nižším podílem žáků učících se anglicky (53,3 %–69,4 %).

Za zmínku stojí ještě výuka francouzštiny, ruštiny a španělštiny. V Praze a Středočeském kraji se podíl žáků učících se francouzsky pohybují nad celorepublikovým průměrem; v Praze je to konkrétně 6,2 %, ve Středočeském kraji pak 6,8 %. Ruštinu se učí nejvyšší podíl žáků v Karlovarském, Moravskoslezském, Jihomoravském (2,5 %) a Plzeňském kraji (2,4 %). Poměrně vysokých podílů žáků učících se španělsky dosahuje Praha, Olomoucký (3,3 %) a Moravskoslezský kraj.

V rámci regionálního pohledu na úrovni středních škol se ve stručnosti postupně zaměříme na jejich jednotlivé druhy.

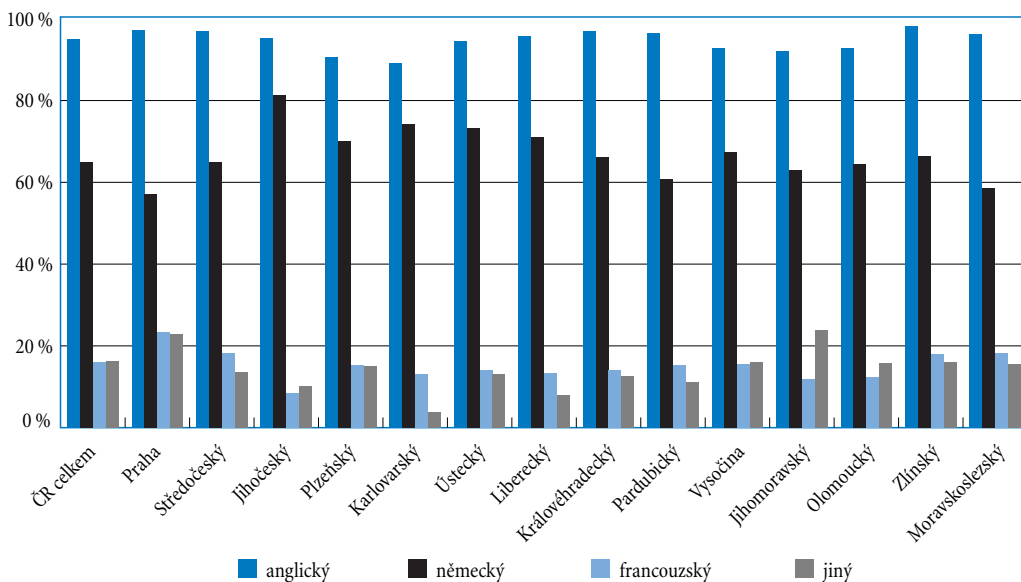
U gymnázií se, stejně jako u základních a středních škol, liší struktura žáků podle vyučovaného cizího jazyka regionálně. Značné diference v porovnání s ostatními kraji jsou, stejně jako u základních a středních škol, v kraji Karlovarském, který je jediným krajem, kde se učí anglicky méně než 90 % žáků, (konkrétně pouze 89,1 %). Naopak nejvíce žáků se zde učí německy (74,3 %) a poměrně mnoho z nich se učí rusky (3,0 %). Nikdo se zde neučí španělsky a italsky.

Poměrně vysoký podíl žáků učících se německy opět vykazují kraje rozkládající se na hranicích nebo velice blízko hranic s Německem a Rakouskem (Jihočeský, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Vysočina, Zlínský) s výjimkou kraje Jihomoravského. Na rozdíl od základních škol a středních škol jako celku se však v těchto krajích učí i více než 90 % žáků anglicky (s výjimkou Karlovarského kraje). Naopak poměrně menší podíl žáků učících se německy se projevuje v Praze a v Moravskoslezském kraji, kde však se ve srovnání s celorepublikovým průměrem více žáků učí francouzsky.

Francouzštinu si kromě již zmíněné Prahy a Moravskoslezského kraje oblíbili i žáci ve Středočeském kraji, kde se ji učí 18,2 % žáků gymnázií, a ve Zlínském kraji (18,0 % žáků).

Dalším jazykem, který se v celorepublikovém měřítku učí téměř 5 % gymnazistů, je španělština. Největší podíl žáků ji studuje v Olomouckém kraji (9,6 %), v Praze (7,8 %), Moravskoslezském (6,1 %), Jihomoravském (5,8 %) a Libereckém kraji (5,2 %).

Graf 41: Podíly žáků gymnázií učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)

I když se v celorepublikovém měřítku učí italštinu pouze 0,6 % žáků gymnázií, v některých krajích je tento podíl vyšší než 1 %. Jedná se o Zlínský kraj (2,9 %), Prahu (1,9 %) a Jihomoravský kraj (1,0 %).

Rovněž v případě **středních odborných škol** se struktura žáků učících se cizí jazyky liší podle krajů a do popředí vystupují kraj Karlovarský a Praha – oba se pak chovají naprosto odlišně. V Praze je nejvyšší podíl žáků středních odborných škol učících se angličtinu (84,4 %) a naopak nejnižší podíl žáků učících se německy (40,7 %). Navíc se zde 6,6 % žáků středních odborných škol učí španělsky a 7,7 % francouzsky, což je v obou případech nejvíce ze všech krajů. Oproti tomu Karlovarský kraj je první mezi kraji v podílu žáků učících se německy (76,8 %) a poslední v podílech žáků učících se angličtinu (61,3 %).

Angličtinu se v celorepublikovém průměru učí 75,3 % žáků středních odborných škol, tento celorepublikový průměr je překročen v Praze (84,4 %), Moravskoslezském (81,1 %), Libereckém (78,2 %), Zlínském (77,0 %) a Středočeském kraji (75,7 %). Za zmínku stojí, že pouze v případě Prahy, Moravskoslezského a Zlínského kraje se tak děje na úkor výuky němčiny. Kraj Středočeský a Liberecký překračují i v případě výuky němčiny celorepublikový průměr.

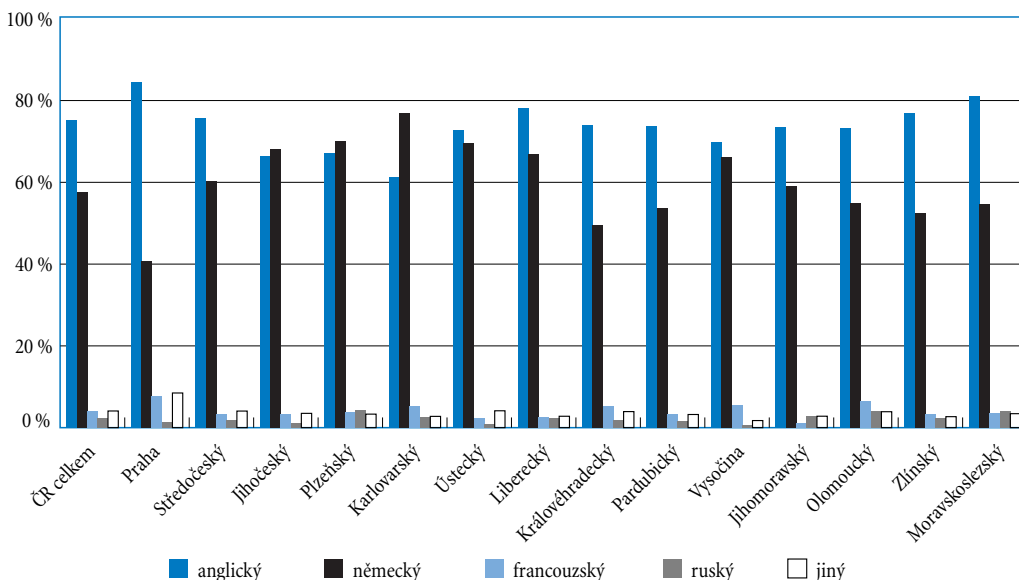
Nad celorepublikovým průměrem 57,6 % žáků středních odborných škol učících se němčinu se pohybuje celkem osm krajů – Karlovarský (76,8 %), Plzeňský (70,0 %), Ústecký (69,5 %), Jihočeský (68,2 %), Liberecký (66,8 %), Vysočina (66,1 %), Středočeský (60,2 %) a Jihomoravský (69,2 %). Pod hranicí padesáti procent se pohybuje podíl žáků středních odborných škol učících se německy pouze v Praze (40,7 %) a Královéhradeckém kraji (49,5 %).

Francouzština je na středních odborných školách poměrně významně zastoupena v Praze (7,7 % žáků), Olomouckém kraji (6,6 %), Vysočině (5,6 %), Královéhradeckém kraji (5,2 %) a v kraji Karlovarském (5,2 %). V ostatních krajích se podíl žáků středních odborných škol učících se francouzsky pohybuje pod hranicí čtyř procent.

Dalším jazykem, který se na středních odborných školách častěji vyučuje, je ruština. V celorepublikovém měřítku se jí učí 2,2 % žáků, v některých krajích (Plzeňský, Olomoucký a Moravskoslezský) se jí však učí okolo čtyř procent žáků.

V některých oborech středních zdravotnických škol je kromě živých jazyků povinná i výuka latiny – v rámci republiky se jí učí dvě procenta žáků středních odborných škol, nejvíce v Jihočeském (3,2 %), Královéhradeckém (3,2 %), Karlovarském (2,8 %), Olomouckém (2,7 %) a Plzeňském kraji (2,5 %). V ostatních krajích se učí latinou méně než 2,5 % žáků středních odborných škol.

Graf 42: Podíly žáků středních odborných škol učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)

*Jazyková výuka
na středních odborných
školách*

*Jazyková výuka
na středních odborných
učilištích*

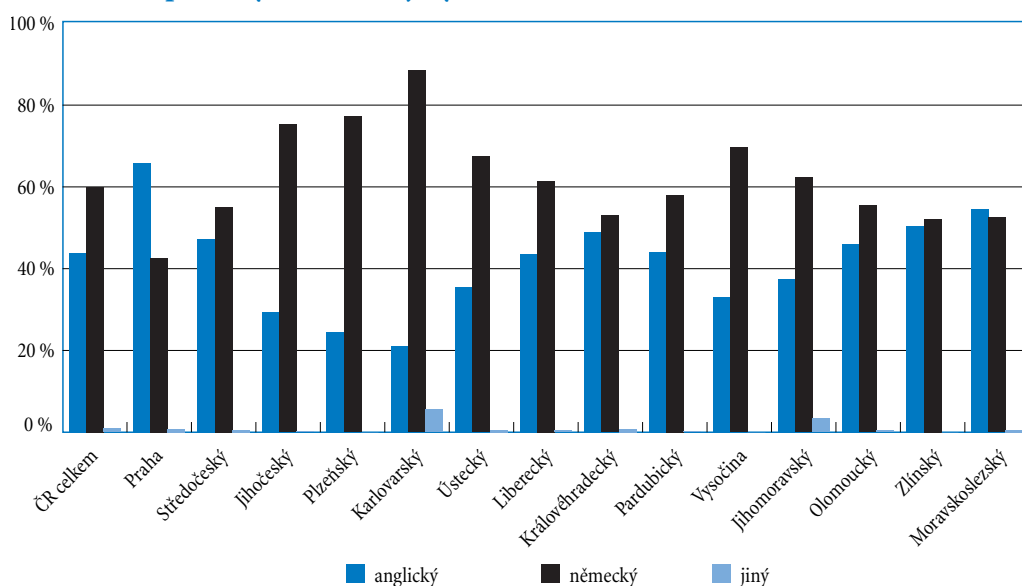
Z dalších vyučovaných cizích jazyků stojí za zmínku španělština, která se vyučuje především v Praze (6,6 %) a Středočeském kraji (1,5 % žáků), a italština, u které převyšuje podíl žáků, kteří se jí učí, 1 % v Libereckém kraji.

V případě středních odborných učilišť je situace ve struktuře vyučovaných jazyků podle regionů **zcela odlišná** od ostatních druhů a typů škol. V drtivé většině krajů převládá výuka němčiny nad výukou angličtiny, pouze u Prahy a Moravskoslezského kraje je tomu naopak. Ve srovnatelné míře se angličtina a němčina na středních odborných učilištích vyučuje v Moravskoslezském kraji (54,5 % angličtina, 52,1 % němčina).

Naprostou převahu výuky němčiny jsme zaznamenali v Karlovarském kraji (21,1 % žáků se učí anglicky, 88,5 % německy), dále v krajích Plzeňském, Jihočeském, Vysočině Ústeckém a Jihomoravském. Ve všech těchto krajích převyšuje podíl žáků učících se německy podíl žáků učících se anglicky o více než dvacet procentních bodů.

Z dalších jazyků na středních odborných učilištích ještě zmiňme výuku francouzštiny v Jihomoravském kraji (3,4) a ruštiny v Karlovarském kraji (5,5 %).

Graf 43: Podíly žáků středních odborných učilišť učících se cizí jazyk podle vyučovaného jazyka, 2002 (v %)

Jazyková výuka na VOŠ

Rozložení žáků vyšších odborných škol učících se cizí jazyk v jednotlivých krajích závisí jednak na poloze regionu, jednak na počtu a struktuře vyšších odborných škol v regionu podle skupin oborů. Dále pak samozřejmě na možnostech dané školy zajistit výuku příslušného cizího jazyka.

Angličtina je nejčastěji vyučována na vyšších odborných školách Karlovarského (83,2 %), Moravskoslezského (81,4 %), Libereckého kraje (81,3 %) a na Vysočině (80,7 %). V ostatních krajích se podíl žáků vyšších odborných škol učících se anglicky pohybuje pod hranicí osmdesáti procent. Nejmenší podíl učících se anglicky je zaznamenán v Plzeňském kraji (53,1 %).

Němčinu se v celorepublikovém průměru na vyšších odborných školách učí 52,1 % žáků, hodnoty v jednotlivých krajích se pohybují v rozmezí od 33,3 % v Olomouckém kraji, do 91,0 % v Karlovarském kraji. Poměrně nízké podíly žáků učících se německy vykazují kromě Olomouckého kraje ještě Praha (36,1 %) a Plzeňský kraj (37,9 %). V ostatních krajích se na vyšších odborných školách učí německy více než čtyřicet procent žáků.

Z ostatních jazyků stojí za zmínku francouzština, kterou se v některých krajích učí více než desetina žáků vyšších odborných škol. Jedná se o kraje Karlovarský (25,4 %), Plzeňský (16,0 %), Vysočinu (13,1 %), Prahu (12,7 %) a Zlínský kraj (10,6 %). V případě žáků učících se ruštinu přesahují podíl deseti procent vyšší odborné školy v kraji Karlovarském, kde je významně zastoupena i výuka španělštiny (17,2 %).

VYSVĚTLIVKY POUŽITÝCH POJMŮ

Stupně vzdělání: Pro vysvětlení používaných pojmů v oblasti struktury vzdělávání v mezinárodním srovnávání vycházíme z pojmů:

pre-primární vzdělávání, primární vzdělávání, nižší sekundární vzdělávání, vyšší sekundární vzdělávání, terciární vzdělávání. Tyto pojmy vychází z mezinárodní klasifikace vzdělávání ISCED 97, kde jsou rozvrženy jednotlivé stupně vzdělávání.

Za nezaměstnané jsou považovány všechny osoby 15leté a starší, které ve sledovaném období souběžně splňovaly tři dále uvedené podmínky:

- a) byly bez práce, tzn. nebyly ani v placeném zaměstnání ani nebyly sebezaměstnané,
- b) hledaly aktivně práci registrací u úřadu práce nebo u soukromé zprostředkovatelny práce, patří sem rovněž hledání přímo v podnicích, využívání inzerce, podnikání kroků pro založení vlastní firmy, podání žádosti o pracovní povolení a licence nebo hledání zaměstnání jiným způsobem,
- c) byly připraveny k nástupu do práce, tj. během referenčního období byly k dispozici okamžitě nebo nejpozději do 14 dnů pro výkon placeného zaměstnání nebo sebezaměstnání,

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

aj.	a jiné
apod.	a podobně
cca	přibližně
č.	číslo
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DiS.	diplovaný specialista
DSO	dobrovolná sdružení obcí
G	gymnázium
ILO	Mezinárodní organizace práce
ISCED	International Standard Classification of Education (Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání)
ISPV	informační systém o průměrných výdělcích
IT	informační technologie
Kč	korun/a
KKOV	kmenová klasifikace oborů vzdělání
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠ	mateřská škola
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
např.	například
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development)
resp.	respektive
Sb.	sbírky
SOŠ	střední odborná škola
SOU	střední odborné učiliště
SPV	středisko praktického vyučování
SŠ	střední škola
tab.	tabulka
tis.	tisíc/e
tj.	to jest
tzn.	to znamená
tzv.	takzvaný
ÚIV	Ústav pro informace ve vzdělávání
VOŠ	vyšší odborná škola
VŠ	vysoká škola
VŠPS	výběrové šetření pracovních sil)
ZŠ	základní škola

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Centre for Educational Research and Innovation – Indicators of Education Systems. **Education at a Glance – OECD Indicators**. 2003. Paris. OECD.

Kol. autorů. **Krajská ročenka školství 2001**. 2002. Praha. ÚIV.

Kol. autorů. **Krajská ročenka školství 2002**. 2003. Praha. ÚIV.

Vojtěch J. **Bariéry ve vzdělávacím systému** – Modul 1.3 projektu Vzdělávací síť: prostupnost, efektivita, regiony. 2000. Praha. NÚOV.

Vojtěch J., Koucký J., Šťastnová P. **Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu**. 2000. Praha. ÚIV.

Tuček M., Machonin P. **Prestiž povolání v České republice v roce 1992**. 1992. Sociologický ústav AV ČR.

Školství pod lupou 2002

Zpracoval: Projektový a autorský tým pod vedením RNDr. Michaely Kleňhové

Vydal: Ústav pro informace ve vzdělávání – Divize nakladatelství TAURIS

Grafická úprava a tisk: ÚIV – Divize nakladatelství TAURIS

Rok vydání: 2003

Náklad: 350 ks